

รายงานฉบับสมบูรณ์

การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้
ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา

**(The Study of Multi-cultural Community Management Plan to Utilization of
Mangrove Ecosystem Services, Hua Khao Sub-district, Songkhla Province)**

จัดทำโดย

พิไลวรรณ	ประพฤติ
พรพิมล	เชื้อดวงมุข
อนิศรา	เพ็ญสุข ตีบแก้ว

เสนอต่อ

สำนักงานประสานงาน ชุดโครงการ “การวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้ตอนกลาง”

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กันยายน 2557

รายงานฉบับสมบูรณ์

การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา

(The Study of Multi-cultural Community Management Plan to Utilization of Mangrove Ecosystem Services, Hua Khao Sub-district, Songkhla Province)

คณะผู้วิจัย

สังกัด

นางไพไลวรรณ ประพฤติ

ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดร.พรพิมล เชื้อดวงมูย

ภาควิชาวาริชศาสตร์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดร.อนิศรา เพ็ญสุข ตี๋บแก้ว

ภาควิชาเทคโนโลยีการเกษตร คณะเทคโนโลยีและการพัฒนา
มหาวิทยาลัยทักษิณ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

กันยายน 2557

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมสำหรับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา มุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่าของผืนป่าชายเลนในพื้นที่ของตนเอง เห็นประโยชน์ของการปลูกป่าที่ไม่ได้มาเพียงแค่มิ้นป่า แต่ผืนป่าเป็นเครื่องมือให้ได้มาซึ่งการพัฒนาทั้งคนและชุมชน เป็นป่าแห่งการสร้างอาชีพและความมั่นคงในรายได้ เป็นป่าแห่งการเชื่อมประสานให้สองศาสนาอยู่ด้วยกัน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีแผนชุมชนที่สามารถใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการของป่าชายเลนอย่างชาญฉลาด เพื่อเป็นกรณีศึกษาชุมชนที่มีแผนการจัดการป่าชายเลนภายใต้ข้อจำกัดของพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน และมีวัตถุประสงค์เฉพาะของโครงการ เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม 2) ศึกษาข้อมูลของกลุ่มองค์กรชุมชน ในด้านศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และ 3) จัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน โดยเลือก ชุมชนตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบพหุวัฒนธรรมระหว่างไทย-พุทธ และเป็นพื้นที่ที่มีการขับเคลื่อนในเรื่องของการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน เป็นพื้นที่ศึกษา ประชากรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นบุคคลสำคัญของชุมชนเพื่อศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการจัดเวที ประชุมกลุ่มย่อย และสัมภาษณ์เชิงลึก ข้อมูลที่ได้นำมาสรุปตามประเด็นของข้อคำถามวิจัย และกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเชิงปริมาณจากสมาชิก 8 หมู่บ้าน จำนวน 360 ตัวอย่าง โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลส่วนนี้ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ นำข้อมูลทั้งสองส่วนมาสังเคราะห์โดยการประเมินศักยภาพของชุมชน (SWOT Analysis) เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์ นำไปสู่การจัดทำแผนชุมชน โดยอาศัยหลัก TOWS Matrix จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อบรรจุไว้ในแผนของชุมชนตำบลหัวเขา ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

จากบริบทของชุมชน ซึ่งมีความโดดเด่นตามสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและมีเศรษฐกิจของชุมชนจากการประกอบอาชีพประมงบนวิถีแห่งความเป็นวัฒนธรรมของสมาชิกที่เป็นไทย พุทธและไทยมุสลิม ซึ่งวิถีดังกล่าวได้เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลนของพื้นที่ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม ซึ่งกิจกรรมที่เห็นในเชิงประจักษ์ไม่ว่าจะเป็นผลผลิตจากการทำประมง การแปรรูปสัตว์น้ำ ล้วนเป็นกิจกรรมที่หล่อเลี้ยงปากท้องของคนในชุมชนจากการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างของสมาชิกในชุมชนตำบลหัวเขา และข้อมูลเชิงลึกจากการประชุมกลุ่มย่อย สัมภาษณ์ผู้รู้และผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ในชุมชน พบว่าชุมชนมีประเด็นปัญหาในการจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลน โดยเฉพาะในส่วนของสมาชิกที่ยังไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการจัดการ และไม่ตระหนักถึงคุณค่าประโยชน์ของป่าชายเลน ประกอบกับอุปสรรคที่กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ซึ่งเป็นองค์กรในการขับเคลื่อนยังไม่มีชัดเจนในโครงสร้างของกลุ่มฯ แต่จากการได้รับโอกาสและการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ และการเข้ามาช่วยเหลือของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประกอบกับการที่ชุมชนยังมีจุดแข็งของชุมชนใน

ด้านทรัพยากรป่าชายเลนที่เพิ่มขึ้น ทรัพยากรประมงที่มีตลอดปี การมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ ทำให้เห็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนภายใต้การจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลน โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน เพื่อกำหนดกิจกรรมในแผนชุมชนตามแผนการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ดังนี้

การวิเคราะห์บริบทของชุมชนข้างต้น นำไปสู่การประเมินศักยภาพของชุมชน โดยการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค และการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ซึ่งแผนชุมชนฯ ที่ได้ ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 แผนงาน พื้นฟูกลุ่มอนุรักษ์และพื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง) ประกอบด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ จัดประชุมเพื่อเลือกประธานและคณะกรรมการกลุ่มอะไร น่าจะใส่ชื่อเลย และกิจกรรมรับสมัครสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มฯ

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่นๆ ประกอบด้วยกิจกรรมจัดตั้งที่ทำการกลุ่มชั่วคราว

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมศึกษาดูงานการจัดการป่าชายเลน

ส่วนที่ 2 แผนงานเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลน

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง) ประกอบด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมให้ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้แก่สมาชิกของชุมชน และกิจกรรมเก็บขยะในทะเล/ชุมชนป่าชายเลน

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่นๆ ประกอบด้วยกิจกรรม 4 กิจกรรม คือ กิจกรรมหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ กิจกรรมกิจกรรมทัศนศึกษาบริเวณป่าชายเลน กิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ กิจกรรมปลูกป่าชายเลน (เพิ่มพันธุ์พืชในป่าชายเลน โดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพร เช่น ตาตุ่มทะเล พืชใช้ประโยชน์ เช่น จาก)

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมการศึกษาวิจัย ชนิดพืชป่าชายเลนที่ปลูกได้ในพื้นที่เหมาะสมกับลักษณะดิน และกิจกรรมดูงาน และอบรมเพิ่มความรู้อุปกรณ์ปลูกและเพาะพันธุ์ป่าชายเลน

ส่วนที่ 3 แผนงานเกี่ยวกับทรัพยากรประมง

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง) ประกอบด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมเฝ้าระวังการลักลอบจับสัตว์น้ำขนาดเล็กในบริเวณป่าชายเลน และกิจกรรมรณรงค์ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ไม่ทำลายความหลากหลายและสัตว์น้ำขนาดเล็ก

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่นๆ ประกอบด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมจัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ และกิจกรรมจัดตั้ง/ฟื้นฟูกลุ่มการเลี้ยงปลาในกระชัง

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรม 3 กิจกรรม คือ กิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ กิจกรรมดูงาน และอบรมเพิ่มความรู้อุปกรณ์ในการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพ และกิจกรรมการสร้างตลาด/แพ มาตรฐานผลิตภัณฑ์จากประมง

ส่วนที่ 4 แผนงานเกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญา

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง) ประกอบด้วย กิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาสู่สมาชิกของชุมชน ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เช่น ยาสมุนไพร วัสดุเครื่องมือประมง การทำประมง การทำทรงนก

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ ประกอบด้วยกิจกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยบรรจุในหลักสูตรการเรียนการสอน ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เช่น ยาสมุนไพร วัสดุเครื่องมือประมง การทำประมง การทำทรงนก การแปรรูปผลิตภัณฑ์

ส่วนที่ 5 แผนงานเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ/การรวมกลุ่ม

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง) ประกอบด้วย กิจกรรมเปิดรับสมาชิกกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ ประกอบด้วยกิจกรรมดูงานกลุ่มอาชีพ และกิจกรรมอบรมความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

จากการทำแผนชุมชนในครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะเพื่อให้การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนตำบลห้วยเขาบรลุเป้าหมายที่วางไว้ ดังนี้

1. กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ซึ่งเป็นองค์กรขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ต้องเร่งดำเนินการจัดโครงสร้างของกลุ่มให้เห็นเป็นรูปธรรม และต้องมีคณะกรรมการที่มาจากทุกภาคส่วน ทุกหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นไทยพุทธและมุสลิม

2. การทำความเข้าใจกับสมาชิกของชุมชนทุกหมู่บ้านอย่างชัดเจนและทั่วถึงเกี่ยวกับการจัดทำแผนในครั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกมีส่วนร่วมให้มากที่สุด

3. ขอสันนิษฐานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมที่ไม่สามารถจัดการได้ด้วยชุมชนเอง โดยอาศัยการประสานงานของกลุ่มฯ

4. ทุกกิจกรรมต้องอาศัยการทำงานอย่างมีส่วนร่วม การดำเนินให้ได้ตามแผน ชุมชนต้องมีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ลดข้อขัดแย้งต่างๆ ให้เหลือน้อยที่สุด การประสานงานเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้ทุกภาคส่วนรับรู้และร่วมกิจกรรมให้ได้มากที่สุด

นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ โดยแผนงานโครงการต่างๆ นั้น ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมที่สามารถทำได้โดยชุมชนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านกลุ่มองค์กร นั่นคือ กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลห้วยเขา ซึ่งจะเป็นองค์กรหลักในการเชื่อมประสานทุกกิจกรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อน โดยเฉพาะสมาชิกของชุมชนทุกชุมชน ทั้งที่เป็นไทยพุทธ และมุสลิม ต้องทำงานร่วมกันได้โดยปราศจากอคติของความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน มุ่งเน้นและเห็นความสำคัญของการพัฒนาชุมชน โดยยึดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งเป็นอยู่หัวน้ำหลักของชุมชนตำบลห้วยเขา โดยบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวตามแผนที่ได้วางไว้ และสามารถต่อยอดกิจกรรมและโครงการต่างๆ อาทิ โครงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลห้วยเขา จากฐานของการใช้ประโยชน์จากนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชน ซึ่งสามารถนำเอากิจกรรมต่างๆ ตามแผนที่ได้กำหนดไว้เบื้องต้นแล้วนั้น มา

กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ชุมชนมีศักยภาพในหลายๆ ด้าน เป็นทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว ได้แก่ การเป็นแหล่งของสถานที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนของไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยเชื้อสายจีน วิธีการดำรงชีวิตทั่วไปของคนในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยเชื้อสายจีน ตลอดจนวิถีการประกอบอาชีพทางด้านประมง เป็นต้น และเชื่อมโยงกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ โครงการในอีกทางหนึ่ง และยังสามารถเชื่อมโยงความต้องการของชุมชน ภายใต้แผนชุมชนกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาอำเภอ และแผนพัฒนาจังหวัด ซึ่งต้องอาศัยการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ พร้อมด้วยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งภายในชุมชนและภายนอกที่เกี่ยวข้อง

ชื่อเรื่อง: การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา

คณะผู้ศึกษา/วิจัย: อ.พีไลวรรณ ประพฤติ อ.ดร.พรพิมล เชื้อดวงมุข อ.ดร.อนิตรา เพ็ญสุข ตี๋แก้ว

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ: คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

โทรศัพท์: 074-286121

ปีที่ทำการวิจัย: (ปีที่ได้รับทุน – ปีที่แล้วเสร็จ) 2556-2557

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม 2) ศึกษาข้อมูลของกลุ่มองค์กรชุมชน ในด้านศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา และ 3) จัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน พื้นที่ศึกษาคือตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบพหุวัฒนธรรมระหว่างไทยพุทธ และไทยมุสลิม ซึ่งมีการขับเคลื่อนในเรื่องของการอนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรป่าชายเลน ผลการศึกษาพบว่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนในการประกอบอาชีพทั้งอาชีพประมงและอาชีพแปรรูปสัตว์น้ำ สมาชิกส่วนน้อยในชุมชนที่ไม่ได้ประกอบอาชีพดังกล่าว ได้รับประโยชน์ทางอ้อมอื่นๆ จากการผู้มาศึกษาดูงานป่าชายเลน องค์กรชุมชนที่ขับเคลื่อนเรื่องป่าชายเลนในชุมชนปัจจุบันประสบปัญหาขาดผู้นำและโครงสร้างการดำเนินงานที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม สมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการรักษาป่าชายเลนเอาไว้ ผลการจัดทำแผนชุมชน พบว่า ศักยภาพของชุมชน ได้แก่ ด้านองค์กร ด้านทรัพยากรและภูมิปัญญา และด้านการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม เมื่อนำศักยภาพดังกล่าวมาจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ได้แผนงานตามยุทธศาสตร์การพัฒนา 4 ส่วน ได้แก่ 1) พื้นฟูกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน 2) ทรัพยากรป่าชายเลน 3) ทรัพยากรประมง 4) องค์กรความรู้และภูมิปัญญาและ 5) การประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม นอกจากนี้การวิจัยยังพบว่าชุมชนมีศักยภาพของพื้นที่ด้านประวัติศาสตร์ไม่เพียงแต่สองวัฒนธรรมแต่เป็นสามวัฒนธรรม ได้แก่ ไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีโบราณสถานที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยวมากมายที่ควรจะนำมาเป็นประเด็นโอกาสของพื้นที่และผนวกเข้ากับแผนชุมชนต่อไป

คำสำคัญ: แผนชุมชน ป่าชายเลน พหุวัฒนธรรม ชุมชนตำบลหัวเขา

Title: The Study of Multi-cultural Management Plan to Utilization of Mangrove Ecosystem, Hua Khao Sub-district, Songkhla Provin.

Researchers: Mrs. Pilaiwan Prapruit, Dr. Pornpimon Chuaduanguai, Dr. Anisara Pensuk Tipkheaw

Institute: Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University

Address: Hat Yai, Songkhla 90112 Thailand Tel. 074-286121

Year: 2013-2014

Abstract

This research aims to (1) study community's contexts of mangrove ecosystem utilization in terms of its history, environment, and socio-economic and cultural characteristics, (2) study the information of local organization in terms of its potentiality, local wisdoms and participation in analyzing situations and problems, and (3) formulate community plan for mangrove ecosystem utilization. The study site was Hua Khao Subdistrict, Singhanakorn District, Songkhla Province, comprising of with multi-culturs: Thai-Buddhists, Thai-Muslims. Conservation and restoration of mangrove resources have been promoted in this area. The result revealed that this community utilized mangrove ecosystem services in order to earn their livings from direct harvesting of fish and other aquatic animals. Although a small number of people in this community did not involve in the fishing activities, they obtained some indirect benefits from visitors of the mangrove forest. Presently, the local organization is facing the problem of lacking the leader and the organization structure with clear operation. However, the members of the community have realized the importance and necessity of mangrove conservation. The result of making the multi-cultural management plan showed that the potential of the community is local organization, natural resources, local knowledge, occupation and grouping. Then the potential of the community has been brought to make the multi-cultural management plan of mangrove ecosystem utilization. There are four parts of the community plan according to strategic development: (1) restoration of local mangrove conservation groups, (2) mangrove resources management, (3) fishery resources management, (4) local knowledge management (5) occupations and grouping. In addition, it was found that the community had potential historic areas not just only two but three cultures: Thai-Buddhists, Thai-Muslims and Thai-Chinese. These cultures have ancient remains which are important to tourism industry. Therefore, it could be an issue to be an opportunity of the area and mix with the multi-cultural management plan.

Keywords: community plan, mangrove, multi-cultural, Hua Khao Sub-district

สารบัญเรื่อง

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	i
บทคัดย่อ	i
Abstract	ii
สารบัญเรื่อง	iii
สารบัญตาราง	vi
สารบัญรูป	viii
บทที่ 1 บทนำ	1
ตารางที่ 1 พื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2552	2
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ	9
1.3 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	9
1.4 นิยามศัพท์	10
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชายเลน	11
2.1.1 ระบบนิเวศป่าชายเลน	11
2.1.2 ความสำคัญของป่าชายเลน	12
2.1.3 การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยชุมชน	14
2.2 แนวคิดระบบนิเวศบริการ	21
2.2.1 ความหมายหรือคำจำกัดความของ ระบบนิเวศบริการ	21
2.2.2 ประเภทของบริการ	22
2.2.3 ความสำคัญของนิเวศบริการกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ	25
2.3 แนวคิดการจัดทำแผนชุมชน	27
2.3.1 แนวคิดในการจัดทำแผนชุมชน	27
2.3.2 ความหมายแผนชุมชน	29
2.3.3 วัตถุประสงค์ของการบูรณาการแผนชุมชน	31
2.3.4 กระบวนการจัดทำแผนชุมชน	31
2.4 แนวคิดพหุวัฒนธรรม	37
2.4.1 ความเป็นมาของพหุวัฒนธรรม	37
2.4.2 ความหมายของพหุวัฒนธรรม	40
2.5 เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการจัดทำแผน	42
2.5.1 เทคนิค AIC	42
2.5.2 เครื่องมือ SWOT	43
2.5.3 TOWS	43

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	44
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	48
3.1 วิธีการศึกษา	48
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	49
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	51
บทที่ 4 ผลการศึกษา	56
4.1 ข้อมูลบริบทของชุมชนที่เป็นปัจจุบัน	56
4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต	56
4.1.2 สภาพทางกายภาพของพื้นที่	58
4.1.3 สภาพทางด้านสังคม	62
4.1.4 เศรษฐกิจชุมชน และการประกอบอาชีพ	67
4.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน และ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม	79
4.2.1 ช่วงก่อนการตื่นตัวในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนหัวเขา (อดีต-2536)	81
4.2.2 ช่วงการตื่นตัว การริเริ่มเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการป่า ชายเลนของชุมชน ช่วงที่มีการดำเนินการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (พ.ศ.2537- ปัจจุบัน).....	89
4.3 ข้อมูลจากการสำรวจ	90
4.3.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน	90
4.3.2 การแปรรูปผลิตภัณฑ์	94
4.3.3 ทรัพยากรที่สำคัญในการประกอบอาชีพ	95
4.3.4 องค์ความรู้ของชุมชนหัวเขาที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ	95
4.3.5 วัฒนธรรมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา	96
4.3.6 ชุมชนและองค์กรทางสังคมของชุมชน	98
4.3.7 การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน	103
4.4 การประเมินศักยภาพของชุมชน	115
4.5 ยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์	125
4.6 การกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนจากการใช้ประโยชน์ระบบนิเวศ บริการป่าชายเลน.....	140
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	145
5.1 บริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม	145
5.2 ข้อมูลของกลุ่มองค์กรชุมชน ในด้านศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการ วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา	146
5.2.1 ข้อมูลจากการสำรวจ	147
5.3 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน	149

5.4 ข้อเสนอแนะ	160
5.4.1 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	160
5.4.2 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้	160
บรรณานุกรม	162
ภาคผนวก	166
ภาคผนวก ก ประมวลภาพการดำเนินกิจกรรมของโครงการ	166
ภาคผนวก ข การสำรวจ กำหนดจุดพิกัดภูมิศาสตร์ทางบก ชุมชนบ้านหัวเขา อ.สิงหนคร จ.สงขลา173	
ภาคผนวก ค การสำรวจ กำหนดจุดพิกัดภูมิศาสตร์ทางน้ำ ชุมชนบ้านหัวเขา อ.สิงหนคร จ.สงขลา181	
ภาคผนวก ง แบบสอบถาม	184

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	พื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2552	2
ตารางที่ 2	จำนวนกลุ่มตัวอย่างแยกตามหมู่บ้าน	50
ตารางที่ 3	วิธีการศึกษาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์แต่ละข้อ	51
ตารางที่ 4	แผนการดำเนินโครงการ.....	53
ตารางที่ 5	ข้อมูลทั่วไปของชุมชนหัวเขา	63
ตารางที่ 6	ปฏิทินประมงของชาวประมงหมู่ 2 และหมู่ 8.....	69
ตารางที่ 7	ปฏิทินประมงของชาวประมงหมู่ 3, 4, 5, 6 และ หมู่ที่ 1.....	71
ตารางที่ 8	ชนิดสัตว์น้ำที่จับได้ในทะเลสาบสงขลาและมีราคาสูง	72
ตารางที่ 9	การทำประมงของชุมชนหัวเขาจำแนกตามแหล่งประมง	73
ตารางที่ 10	ปฏิทินประมงของชาวประมงหมู่ที่ 1 ที่จับสัตว์น้ำในทะเลนอก (อ่าวไทย).....	75
ตารางที่ 11	สัตว์น้ำที่ชาวประมงชุมชนหัวเขาจับได้จำแนกตามแหล่งจับสัตว์น้ำ	76
ตารางที่ 12	ปฏิทินฤดูกาลอาชีพประมงในทะเลสาบสงขลาของชุมชนหัวเขา	77
ตารางที่ 13	ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2536	80
ตารางที่ 14	ชนิดสัตว์น้ำที่ชาวประมง ต.หัวเขาจับได้จำแนกตามประเภท เครื่องมือและราคาขาย	84
ตารางที่ 15	ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 ถึงปัจจุบัน (ความตื่นตัว กระแสนุรักษ์ป่าชายเลนและการ ปรับตัว)	87
ตารางที่ 16	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน	91
ตารางที่ 17	การดำเนินการด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ในชุมชน	94
ตารางที่ 18	ความคิดเห็นต่อทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนหัวเขาในการประกอบอาชีพ.....	95
ตารางที่ 19	ความคิดเห็นต่อองค์ความรู้ของชุมชนหัวเขาที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ	96
ตารางที่ 20	วัฒนธรรมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา.....	96
ตารางที่ 21	การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน.....	98
ตารางที่ 22	การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับตำบลหัวเขา.....	100
ตารางที่ 23	ความคิดเห็นต่อประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลนที่มีต่อครัวเรือนและชุมชน.....	103
ตารางที่ 24	ความคิดเห็นต่อความจำเป็นที่ชุมชนควรมีพื้นที่ป่าชายเลน.....	104
ตารางที่ 25	ความคิดเห็นต่อการที่ชุมชนหัวเขามีแผนการในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จาก ระบบนิเวศบริการป่าชายเลน.....	106
ตารางที่ 26	ปัญหาในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน.....	108

ตารางที่ 27 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน....	109
ตารางที่ 28 ปัญหาในประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม	110
ตารางที่ 29 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการด้านอาชีพและการรวมกลุ่ม.....	114
ตารางที่ 30 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟู ป่าชายเลนตำบลหัวเขา.....	116
ตารางที่ 31 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของทรัพยากรป่าชายเลน ในพื้นที่ตำบลหัวเขา.....	118
ตารางที่ 32 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของทรัพยากรประมง ในพื้นที่ตำบลหัวเขา.....	120
ตารางที่ 33 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์ความรู้และ ภูมิปัญญาของชุมชนตำบลหัวเขา	122
ตารางที่ 34 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการประกอบอาชีพ/ การรวมกลุ่มในพื้นที่ตำบลหัวเขา.....	123
ตารางที่ 35 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน “ด้านองค์กร”	151
ตารางที่ 36 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน “ด้านทรัพยากรป่าชายเลน”	153
ตารางที่ 37 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน “ด้านทรัพยากรประมง”	155
ตารางที่ 38 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน “ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญา”	157
ตารางที่ 39 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน “ด้านการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม”	159

สารบัญรูป

รูปที่ 1	ที่ตั้งหมู่บ้าน ตำบลบ้านหัวเขา และตำแหน่งป่าชายเลนของชุมชน.....	5
รูปที่ 2	การลงสำรวจพื้นที่เบื้องต้น	6
รูปที่ 3	นิเวศป่าชายเลนพื้นที่ศึกษาตำบลหัวเขา	12
รูปที่ 4	ขอบเขตบริบทการศึกษา	47
รูปที่ 5	อาณาเขต และสถานที่สำคัญต่างๆ ของชุมชนหัวเขา	57
รูปที่ 6	การใช้ประโยชน์ในทะเลสาบสงขลาตอนนอก	59
รูปที่ 7	พื้นที่ป่าชายเลนที่ปลูกขึ้นมาใหม่ในพื้นที่ หมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน และหมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน.....	60
รูปที่ 8	พื้นที่ป่าชายเลนของตำบลหัวเขา	61
รูปที่ 9	พื้นที่สุสานของตระกูลเจ้าเมือง ณ สงขลา และเจ้านายเชื้อสายจีน.....	62
รูปที่ 10	ศาสนสถานของสมาชิกในชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลาม	64
รูปที่ 11	ทำเรือสาธารณะเพื่อการสัญจรและขนถ่ายสัตว์น้ำจากการทำประมงภายในชุมชน	65
รูปที่ 12	การตั้งบ้านเรือนของแต่ละชุมชนตามชายฝั่งทะเล.....	68
รูปที่ 13	เครื่องมือประมงหลักที่ใช้ในชุมชนแหลมสน และบ่อสวน	70
รูปที่ 14	พื้นที่ทำกินของชาวตำบลหัวเขาภายในพื้นที่ทะเลใน	74
รูปที่ 15	จุดวางโพงพางบริเวณทะเลสาบสงขลาที่รัฐกำหนดให้เป็นจุดสำหรับประมง.....	84
รูปที่ 16	การแข่งขันนกกางหัวจุกที่ร้านน้ำชากลางชุมชนหัวเลน หมู่ที่ 6.....	97
รูปที่ 17	ร้อยละการมีส่วนร่วมของกลุ่มทางสังคมภายในตำบลหัวเขา.....	127
รูปที่ 18	สัดส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มในตำบลหัวเขา	127
รูปที่ 19	ประโยชน์ของป่าชายเลนในตำบลหัวเขาต่อชุมชน.....	131
รูปที่ 20	เหตุผลของคนในตำบลหัวเขา (98.9%) ที่คิดว่าควรมีป่าชายเลน.....	131
รูปที่ 21	ข้อเสนอในการจัดการป่าชายเลนของคนในตำบลหัวเขา	132
รูปที่ 22	ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ในตำบลหัวเขา	134
รูปที่ 23	การนำองค์ความรู้มาใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวหัวเขา	136
รูปที่ 24	รายละเอียดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์แปรรูปในตำบลหัวเขา.....	138
รูปที่ 25	การจัดนิทรรศการโดยการขับเคลื่อนของชุมชนผ่านทางเยาวชน	139
รูปที่ 26	กระบวนการทำแผนชุมชนตำบลหัวเขา	149
รูปที่ 27	สถานที่สำคัญทางบกของชุมชนหัวเขา	161

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

ป่าชายเลนนับเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบริเวณชายฝั่ง ระบบนิเวศป่าชายเลนสามารถให้บริการที่ตอบสนองความต้องการทั้งทางด้านการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนอยู่ประมาณ 1,679,335 ไร่ โดยลดลงประมาณเกือบร้อยละ 50 จากที่เคยมีพื้นที่ป่า 2,229,375 ไร่ ในปี พ.ศ. 2504 (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2553) พบป่าชายเลนทั้งแถบชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยและด้านทะเลอันดามัน สภาพป่าชายเลนโดยทั่วไปพบว่า ทางภาคใต้ของประเทศไทยแถบฝั่งทะเลอันดามันมีสภาพค่อนข้างอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ส่วนทางภาคใต้ฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยและภาคกลางบริเวณปากอ่าวไทยมีสภาพค่อนข้างเสื่อมโทรม (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2551) ซึ่งจากข้อมูลพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทยของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (2556: ออนไลน์) เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งที่ยืนยันถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าชายเลนของแต่ละจังหวัดเปรียบเทียบระหว่างปี พ.ศ. 2543 และ 2552 (ตารางที่ 1) โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสงขลา ที่สภาพพื้นที่ป่าชายเลนมีการเปลี่ยนแปลงในอัตราที่ลดลงมากที่สุดถึงร้อยละ 63.52 รองลงมา ได้แก่ ประจวบคีรีขันธ์ และพัทลุง ตามลำดับ

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนในจังหวัดสงขลาดังกล่าว เกิดจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อกิจกรรมอื่นๆ เช่น การเกษตร นาเกลือ และทำเทียบเรือ เป็นต้น ซึ่งสาเหตุดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกันเกือบทุกพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย (สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์, 2550)

พื้นที่ป่าชายเลนตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร เป็นพื้นที่หนึ่งจากทั้งหมด 9 อำเภอของจังหวัดสงขลา ตั้งอยู่ปากน้ำของทะเลสาบสงขลา พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นเนินเขา มีที่ราบริมทะเลเพียง 225,000 ตารางเมตร (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร, 2556) เมื่อมีการเพิ่มขึ้นของประชากรในพื้นที่ที่จำกัด ทำให้ชุมชนหัวเขามีสภาพที่แออัดมาก ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 1,793 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร ทำให้มีการตั้งบ้านเรือนอย่างหนาแน่นเกิดการรุกรานพื้นที่ลงไปในทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการประมงได้ปล่อยน้ำเสียทิ้งจากการบริโภคในครัวเรือน จากการล้างสัตว์น้ำที่จับได้จากการทำประมง และทิ้งสิ่งของขยะปฏิภูลรวมถึงสร้างส้วมขี้ถ่ายลงในทะเล นับวันจะสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมรุนแรงขึ้น ป่าชายเลนของชุมชน จึงเปรียบเสมือนไตในการฟอกสิ่งสกปรกที่เกิดขึ้นจากชุมชน อย่างไรก็ตาม ความเป็นอยู่ของชุมชนหัวเขาในสมัยก่อนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน ตำบลหัวเขามีประชากรที่เป็นไทยมุสลิมประมาณร้อยละ 65 ไทยพุทธประมาณร้อยละ 35 (สำนักงานกองทุนสิ่งแวดล้อม, 2556) สองศาสนาที่อยู่ร่วมในชุมชนเดียวกันถึงแม้จะไม่มีทะเลาะเบาะแว้งอย่างเห็นได้ชัดเจน แต่จะเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ทำให้ไม่มีใครมีหน้าที่รับผิดชอบในการปกป้องดูแลทรัพยากรป่าชายเลน ที่เป็นสมบัติสาธารณะของชุมชนและมีความสำคัญอย่างยิ่งในการบำบัดความสกปรกของสิ่งแวดล้อมและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์อนุบาลสัตว์น้ำที่เป็นหัวใจสำคัญของอาชีพประมงที่เป็นแหล่งที่มา

ของรายได้หลักของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการบุกกรุกกลบตัดไม้โกงกาง เพื่อซ่อมแซมเครื่องมือประมง ซ่อมแซมบ้านเรือน และประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนที่มีอยู่เพียงน้อยนิด (ประมาณ 2 ไร่) ลดน้อยลงไปจนอยู่ในภาวะวิกฤติ

ตารางที่ 1 พื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2552

จังหวัด	ฝั่งทะเล	พื้นที่ป่าชายเลน (ไร่)		เปลี่ยนแปลง (ไร่)	% เปลี่ยนแปลง
		2543	2552		
ตราด	อ่าวไทย	60,081.24	61,974.19	1,892.95	3.15
จันทบุรี	อ่าวไทย	77,456.23	75,428.91	-2,027.32	-2.62
ระยอง	อ่าวไทย	12,279.54	11,283.57	-995.97	-8.11
ชลบุรี	อ่าวไทย	4,861.90	5,554.41	692.51	14.24
ฉะเชิงเทรา	อ่าวไทย	10,476.13	7,309.34	-3,166.79	-30.23
สมุทรปราการ	อ่าวไทย	6,936.48	12,524.17	5,587.69	80.56
กรุงเทพมหานคร	อ่าวไทย	4,138.30	3,351.79	-786.51	-19.01
สมุทรสาคร	อ่าวไทย	18,590.06	25,257.22	6,667.16	35.86
สมุทรสงคราม	อ่าวไทย	14,773.72	14,272.75	-500.97	-3.39
เพชรบุรี	อ่าวไทย	20,463.39	18,568.75	-1,894.64	-9.26
ประจวบคีรีขันธ์	อ่าวไทย	3,121.88	1,708.58	-1,413.30	-45.27
ชุมพร	อ่าวไทย	45,291.80	32,240.11	-13,051.69	-28.82
สุราษฎร์ธานี	อ่าวไทย	46,980.59	46,574.20	-406.39	-0.87
นครศรีธรรมราช	อ่าวไทย	71,022.09	73,549.60	2,527.51	3.56
พัทลุง	อ่าวไทย	698.60	399.98	-298.62	-42.75
สงขลา	อ่าวไทย	21,910.29	7,991.95	-13,918.34	-63.52
ปัตตานี	อ่าวไทย	26,990.47	21,993.68	-4,996.79	-18.51
นราธิวาส	อ่าวไทย		184.49	184.49	100.00
รวมฝั่งอ่าวไทย		446,072.71	420,167.69	-25,905.02	-5.81
ระนอง	อันดามัน	170,334.80	154,448.34	-15,886.46	-9.33
พังงา	อันดามัน	263,983.37	275,316.68	11,333.31	4.29
ภูเก็ต	อันดามัน	11,848.72	12,327.42	478.70	4.04
กระบี่	อันดามัน	221,863.40	218,185.74	-3,677.66	-1.66
ตรัง	อันดามัน	228,191.01	220,975.74	-7,215.27	-3.16
สตูล	อันดามัน	237,399.80	223,638.95	-13,760.85	-5.80
รวมฝั่งอันดามัน		1,133,621.10	1,104,892.87	-28,728.23	-2.53
รวมในประเทศไทยสองฝั่งทะเล		1,579,693.81	1,525,060.56	-54,633.25	-3.46

ที่มา: ดัดแปลงจากตารางแสดงการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลนตารางแสดงการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลน. ฐานข้อมูลทรัพยากรทางทะเล. กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. http://www.dmcr.go.th/marinecenter/mangrove/mangrove_report.html

จนกระทั่งในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พ.ศ. 2539 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงได้มีพระราชดำริพระราชทานป่าไม้ให้แก่ปวงชนชาวไทย โดยให้มูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวงเป็นแกนกลางในการปลูกป่าพระราชทานและให้มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตลอดจนมูลนิธิต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการปลูกป่าและบำรุงรักษา เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง มูลนิธิชัยพัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง จึงได้มีนโยบายจัดทำโครงการพัฒนาและฟื้นฟูป่าชายเลนขึ้นที่จังหวัดสงขลา (สำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2556) และในปีพุทธศักราช 2540 สมเด็จพระเทพรัตนสุทนต์ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จมาเป็นประธานปลูกป่าชายเลน ได้ทรงปลูกต้นโกงกาง ลำพู ลำแพน และไม้ชายเลนต่างๆ ประชาชนให้การตอบรับที่ดีต่อโครงการมากขึ้นจนส่งผลให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดีต่อระบบนิเวศ มีการร่วมกันปลูกเพิ่มเติมและช่วยกันดูแลรักษาป่าชายเลนในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการขยายกิจกรรมต่อเนื่อง ได้แก่ กิจกรรมการเพาะกล้าไม้และขยายพื้นที่ปลูกป่า กิจกรรมการพัฒนาพื้นที่โครงการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดสงขลา

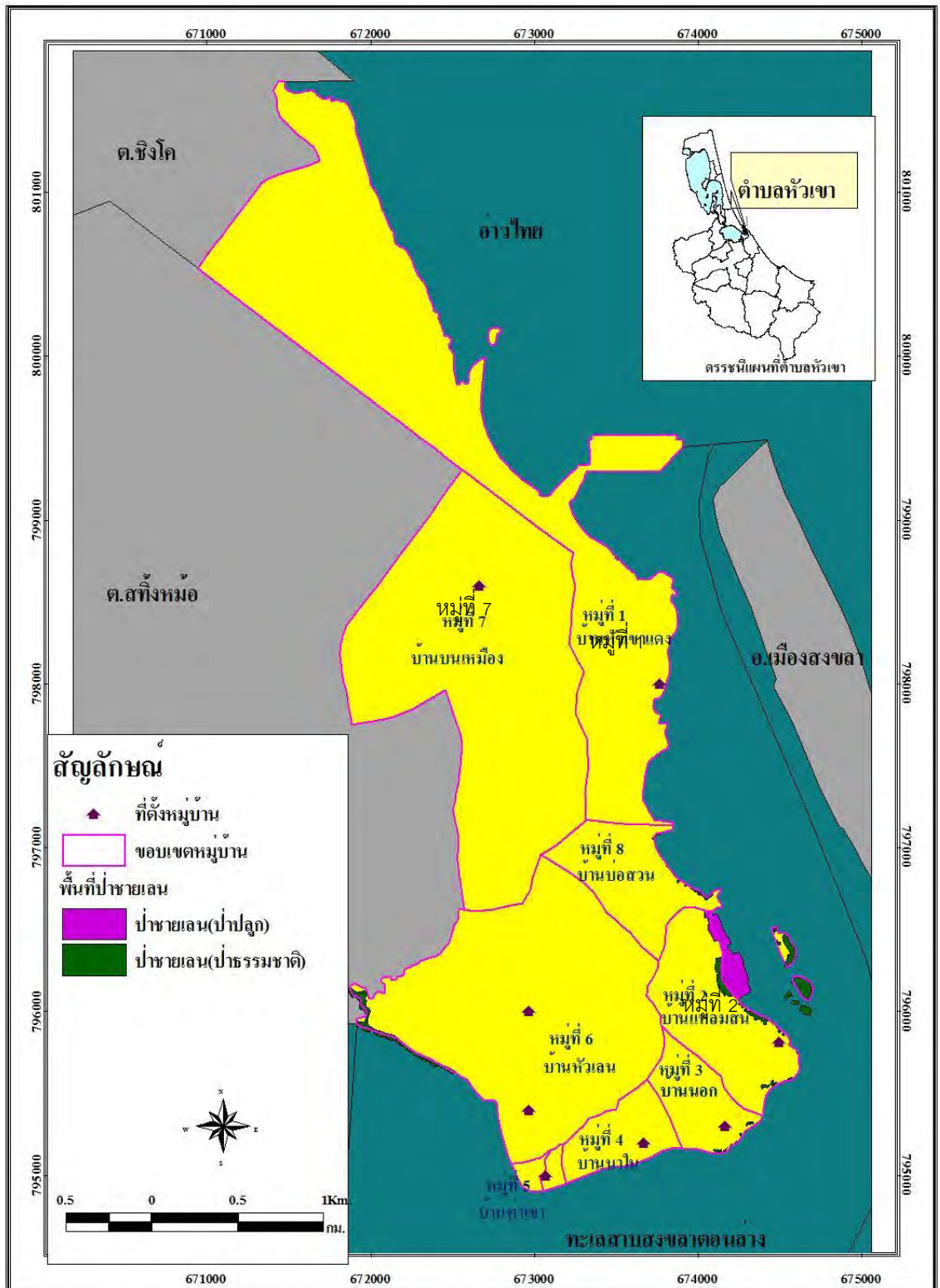
เมื่อพิจารณาบริบทของพื้นที่ จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนของชุมชนหัวเขาได้ผ่านการกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่ป่าชายเลนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าชายเลน อาทิ ป่าชายเลนชุมชนบ้านคลองลิตี (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548) ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน บ้านคลองลิตี อำเภอท่าแพ จังหวัดสตูล ได้ก่อให้เกิด การรวบรวมความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ ขึ้นภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านประวัติชุมชน ด้านทรัพยากรทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของป่าชายเลน รวมทั้งผลกระทบทั้งในด้านบวกและด้านลบ เกิดความตระหนักในคุณค่าประโยชน์ของป่าชายเลน จึงให้ความร่วมมือในการกำหนดรูปแบบการจัดการป่าชายเลนชุมชน อาทิ การชุมชนได้มีการแบ่งเขตป่าชายเลนออกเป็น 4 เขต คือ เขตอนุรักษ์เพื่อการเรียนรู้ เขตเพาะพันธุ์กล้าไม้ เขตเพาะพืชสมุนไพร และเขตพันธุ์จาก มีการบอกอาณาเขตของป่าชายเลน ด้วยการติดป้าย เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนและชาวบ้านใกล้เคียงรู้อาณาเขตการใช้ไม้ในป่าชายเลนที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชนและดูแลป่า ใครตัดไม้ต้องขออนุญาต ต้องแจ้งความจำนง ขอใช้ไม้ต่อคณะกรรมการป่า ถ้าใครละเลยไม่ปฏิบัติตามจะถูกลงโทษตามกฎหมายพร้อมทั้งร่วมทำกิจกรรมฟื้นฟูอย่างจริงจัง อาทิ แผนพื้นที่ป่าปีละ 2 ครั้ง คือ ปลอยพันธุ์สัตว์น้ำและร่วมปลูกป่าทดแทน มีศาลา 1 หลัง สะพานยาว 150 เมตร สำหรับเดินชมป่า เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปศึกษาพันธุ์ไม้ต่างๆ ในป่าชายเลน ตลอดจนสามารถขอพื้นที่ป่าชายเลนเป็นป่าชายเลนชุมชนโดยชาวบ้านจัดการดูแลด้วยชุมชนเอง ส่งผลให้ปริมาณสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น นอกจากนั้น การทำกิจกรรมสำรวจ พื้นที่ป่าชายเลน ทรัพยากรสัตว์น้ำ ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ การศึกษาดูงานการจัดการ

ป่าชุมชนของชุมชนต้นแบบ ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ใหม่ จากนักวิชาการ วิทยากร ผู้รู้ ซึ่งได้นำมาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

จากกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวเขาในการปลูกป่าเพิ่มเติมและปลูกป่าซ่อมแซม ทำให้สมาชิกในชุมชนซึ่งมีวิถีชีวิตแบบพหุวัฒนธรรมระหว่างไทย-พุทธ กับ ไทย-มุสลิม ได้มีโอกาสพูดคุยกันโดยใช้กิจกรรมการปลูกป่าเป็นสื่อกลาง ชุมชนได้ป่าผืนเก่าที่มีความอุดมสมบูรณ์และขยายพื้นที่ป่าผืนใหม่ (รูปที่ 1) จากคำบอกเล่าของชุมชนพบว่าสัตว์น้ำทั่วไปและสัตว์น้ำเศรษฐกิจมีจำนวนมากขึ้น แสดงถึงความชุ่มชื้นและความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีงานวิจัยที่ทำการชี้วัดว่ามากขึ้นเท่าไรและอย่างไร

ถึงแม้ชุมชนหัวเขาจะผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน แต่กลุ่มคนรุ่นบุกเบิกที่ได้ลงแรงในระยะเริ่มต้นเริ่มมีอายุมากขึ้น และกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนของชุมชน ยังต้องพึ่งพิงการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ นอกจากนี้กลุ่มคนที่ทำงานเพื่อป่าชายเลนชุมชน ยังเป็นกลุ่มคนเฉพาะกลุ่มคนเดิมๆ กลุ่มเยาวชนและวัยรุ่นยังไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดงานและกิจกรรม ทั้งนี้กลุ่มดังกล่าวเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ต้องสร้างจิตสำนึกให้ห่วงแหนทรัพยากรของชุมชน ไม่ละทิ้งฐานบ้านเกิด คอยปกป้องรักษาทรัพยากรของตนเอง ซึ่งการกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดทำแผนชุมชนหรือการจัดการป่าชายเลนของชุมชน จึงจำเป็นต้องให้กลุ่มเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นของกิจกรรม ตั้งแต่การเตรียมทีม การวางแผน ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทุกฝ่ายของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้การจัดการป่าชายเลนของชุมชนได้รับการสานต่อจากคนรุ่นเก่าไปยังคนรุ่นใหม่ ลดช่องว่างของกลไกการจัดการ ก่อให้เกิดแผนงานของชุมชนที่ยั่งยืน

ทีมงานวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อจัดประชุมค้นหาปัญหา ศักยภาพ และความต้องการของชุมชน (รูปที่ 2 และภาคผนวก ก) เพื่อออกแบบงานวิจัยให้สอดคล้องกับความเป็นจริงและเป็นสิ่งที่มาจากชุมชนไม่ใช่มาจากทีมผู้วิจัย

รูปที่ 1 ที่ตั้งหมู่บ้าน ตำบลบ้านหัวเขา และตำแหน่งปายายเลนของชุมชน

รูปที่ 2 การลงสำรวจพื้นที่เบื้องต้น

ผลจากการประชุม พบว่า ชุมชนยังคงเห็นความสำคัญของป่าชายเลน แต่ชุมชนไม่มีกรอบและทิศทางในการทำงานในเชิงรุก เป็นเพียงเจ้าของพื้นที่ที่คอยรับรองผู้มาเยี่ยมชม และทำกิจกรรมต่างๆ ตามที่หน่วยงานต่างๆ เข้ามาสันนิษฐาน ชุมชนต้องการมีบทบาทในการกำหนดทิศทางและความต้องการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของชุมชนเอง ไม่ใช่การกำหนดจากหน่วยงานต่างๆ ชุมชนต้องการงานวิจัยที่สนับสนุนองค์ความรู้ให้กับชุมชนมีแผนบริหารจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ตัวแทนชุมชนในที่ประชุมมีความเห็นพ้องกันว่า การจะอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนโดยการปลูกเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่า นั้น อาจจะไม่ใช่คำตอบของชุมชนห้วยเขา เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์

ของตำบลหัวเขาอยู่ปากแม่น้ำเชื่อมระหว่างทะเลสาบสงขลาตอนล่างและอ่าวไทย ทำให้มีร่องน้ำที่แคบ หากเพิ่มพื้นที่ป่าอาจจะส่งผลกระทบต่อการเดินทางเรือของชาวประมง

ดังนั้น คณะวิจัยจึงได้จัดทำกรอบของงานวิจัยที่ตอบสนองความต้องการที่มาจากชุมชน โดยเห็นว่าองค์ประกอบที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้กิจกรรมต่างๆ ไปสู่ความสำเร็จได้คือ “คนในพื้นที่” เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการจากป่าชายเลน คนในชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ริโภคที่สำคัญ ในห่วงโซ่อาหารบริเวณชายฝั่ง การทบทวนเอกสารในเบื้องต้นพบว่าแนวคิดการอนุรักษ์ป่าชายเลนเพื่อความยั่งยืนนอกจากจะอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน (Community-based Forest Management) ซึ่งได้ถูกนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรอย่างกว้างขวางทั่วโลก ภายหลังจากการจัดการโดยรัฐและตลาดมีข้อจำกัด (Western and Wright, 1994) ปัจจุบันนักพัฒนาพบว่าในการปฏิบัติการจริงจะต้องมีทิศทางของการใช้ประโยชน์ ไม่ใช่เพียงการเก็บไว้เฉยๆ หรือเพียงความภาคภูมิใจว่าได้รับการยกย่องจากหน่วยงานภายนอกว่ารักษาป่าชายเลนได้ แต่คนในชุมชนยังยากจนและลำบากเหมือนเดิม (สหภาพว่าด้วยการอนุรักษ์ สำนักงานประเทศไทย, 2556) ดังนั้นการอนุรักษ์รูปแบบใหม่จึงเป็นการอนุรักษ์โดยการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการ และต้องการแผนการบริหารจัดการในการกระจายผลประโยชน์แก่คนในชุมชนอย่างเสมอภาคกัน

ดังนั้น การที่ชุมชนหัวเขาต้องการปกป้องผืนป่าไว้ให้คงเดิม จำเป็นต้องนำแนวทางของ “การใช้ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์” มาประยุกต์ใช้ในการจัดทำแผนการจัดการป่าชายเลนตามแนวทางของชุมชน นำความรู้ดั้งเดิมและวิถีชีวิตของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการฟื้นฟูและจัดการป่าชายเลน อันเป็นบันไดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่นอกจากเน้นการฟื้นฟูและจัดการระบบนิเวศแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญและเป็นมิติที่สามารถจับต้องได้ ได้แก่ การสร้างอาชีพและรายได้ ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารจัดการมีความเป็นไปได้ในเชิงรูปธรรม มีแรงจูงใจให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม และรับฟังกฎกติกาของชุมชน ซึ่งจากประสบการณ์การดำเนินงานของหลายๆ โครงการในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ได้เสนอแนวทางการพัฒนาอาชีพ การแปรรูปและการตลาดผลิตภัณฑ์จากป่าชายเลน (บุญธิดา, 2553 และเพ็ญพร, 2549) โดยคำนึงถึงกลุ่มอาชีพที่ได้รับประโยชน์จากป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ได้ออกแบบการสำรวจการได้รับประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อมของครัวเรือนในชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ในพื้นที่ เป็นส่วนประกอบอยู่ในแผนชุมชนที่จะใช้ประกอบการตัดสินใจวางแผนทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง เป็นรูปธรรม และเป็นข้อมูลอ้างอิงที่น่าเชื่อถือในการนำแผนชุมชนไปบูรณาการ-การต่อท่องบประมาณกับหน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐต่อไป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ อยู่บนพื้นฐานของการหาคำตอบให้ชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนข้อมูลและเติมเต็มการจัดทำแผนชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลน ให้มีความสมบูรณ์อย่างเป็นระบบและบูรณาการแผนชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะความยากจน โดยใช้พื้นที่ป่าชายเลนเป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชาวบ้านเป็นเจ้าของ ดำเนินการพัฒนาให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการ

พึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งบางกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถทำได้ ก็สามารถขอรับการ สนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้ โดยชุมชนเสนอแผนชุมชนเข้าเป็นแผนขององค์การบริหารส่วน ตำบล (อบต.) หรือแผนงาน/โครงการของราชการได้ ซึ่งการจัดทำแผนดังกล่าวอยู่ภายใต้การรวมพลัง ทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ เอกชนและภาคีการพัฒนาอื่นๆ บูรณาการกระบวนการ บุคลากร แผนงาน และงบประมาณของหน่วยงานสนับสนุน มุ่งสู่การแก้ไขปัญหาแบบองค์รวมหรืออาจกล่าวได้ ว่าการจัดทำแผนชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป้าชายเลนให้มีความ สมบูรณ์อย่าง เป็นระบบ นำไปสู่การแก้ไขปัญหาการจัดการป้าชายเลนของชุมชน ที่ยังไม่มีการอบและทิศทางในการทำงานในเชิงรุก ยังไม่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางและความ ต้องการที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนของชุมชนเอง และต้องการงานวิจัยที่สนับสนุน องค์ความรู้ให้ชุมชนมีแผนบริหารจัดการป้าชายเลนอย่างยั่งยืน เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและ เอาชนะความยากจน โดยอาศัยฐานทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากร ในท้องถิ่นชุมชน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดเวทีชุมชนที่มีความต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันพัฒนาและแก้ไข ปัญหาต่างๆ ในชุมชนของตนเอง ทำให้คนในชุมชนได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ และ พัฒนาขีดความสามารถในการจัดการการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน มีการขยายและเชื่อมโยง เครือข่ายภาคีการพัฒนาในทุกระดับ และยังเป็น การปรับเปลี่ยนแนวคิดและระบบการบริหารจัดการ ภาครัฐ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และเน้นบทบาทของชุมชนในการ จัดการและพัฒนาและแก้ไขปัญหาตามความต้องการของตนเอง ซึ่งการศึกษาการจัดทำแผนชุมชนในครั้งนี้ เป็นการสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดสงขลา ปี พ.ศ. 2557-2560 (สำนักงานจังหวัดสงขลา, 2556) ที่ ได้กำหนดแนวทางเพื่อตอบสนองและแก้ปัญหาความต้องการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่เป้าหมาย คือ อำเภอสิงหนครกับประเด็นการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการส่งเสริมการคุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านโครงการ “หาแนวทางในการอนุรักษ์ให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้” นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแผนแม่บทการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าและระบบนิเวศ 2556 – 2560 ของ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556) ที่ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสร้างจิตสำนึกให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม เอกชน ชุมชนและ ประชาชนทุกหมู่เหล่าร่วมกันอนุรักษ์ ฟื้นฟูและเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอันเป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืนตลอดไป

ปัจจุบันชุมชนหัวเขา เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางการศึกษาที่รองรับการทัศนศึกษา จากสถาบันการศึกษาทั้งระดับประถม มัธยม และมหาวิทยาลัย มีชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูป้าชายเลนตำบล หัวเขา ทำหน้าที่ต้อนรับและบอกเล่าประสบการณ์ ในขณะที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ลึกซึ้งของการ เป็นเจ้าของผืนป่า การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งประเด็นการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนเห็นคุณค่า ของผืนป้าชายเลนของตนเอง เห็นผลสำเร็จของการปลูกป่าที่ไม่ได้มาเพียงแค่มผืนป่า แต่ผืนป่าเป็น เครื่องมือให้ได้มาซึ่งการพัฒนาทั้งคนและชุมชน เป็นป่าแห่งการสร้างอาชีพและความมั่นคงในรายได้ เป็น ป่าแห่งการเชื่อมประสานให้สองศาสนายู่ด้วยกัน (นพวรรณ, 2536) ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว จำเป็น

อย่างยิ่งต้องมีแผนชุมชนที่สามารถใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการของป่าชายเลนอย่างชาญฉลาด เพื่อเป็นกรณีศึกษาชุมชนที่มีแผนการจัดการป่าชายเลนภายใต้ข้อจำกัดของพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาข้อมูลของกลุ่มองค์กรชุมชน ในด้านศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา
3. เพื่อจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

1.3 ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีขอบเขตการศึกษาซึ่งประกอบด้วยขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านประชากร ขอบเขตด้านเนื้อหา และขอบเขตด้านระยะเวลา ดังนี้

(1) ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษาได้แก่ ชุมชนตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ซึ่งมีวิถีชีวิตแบบพหุวัฒนธรรมระหว่างไทย-พุทธ และเป็นพื้นที่ที่มีการขับเคลื่อนในเรื่องของการอนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรป่าชายเลน จากการสนับสนุนโดยโครงการพระราชดำริ สถาบันการศึกษา และการมีส่วนร่วมของชุมชน

(2) ขอบเขตด้านประชากร

(2.1) การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ

ประชากรในการศึกษาข้อมูลในเชิงคุณภาพประกอบด้วย ผู้อาวุโส ผู้รู้ โต๊ะอิหม่าม พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน ชมรมฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนตำบลหัวเขา หัวหน้าและตัวแทนกลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ผู้นำการปลูกป่า องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนครูและบุคลากรในสถานศึกษาในพื้นที่ชุมชนหัวเขา

(2.2) การศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ สมาชิกของชุมชนตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านหัวเขาแดง หมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน หมู่ที่ 3 บ้านนอก 2 หมู่ที่ 4 บ้านนาโน หมู่ที่ 5 บ้านท่าเสา หมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน หมู่ที่ 7 บ้านบนเหมือง และหมู่ที่ 8 บ้านบ่อสวน มีประชากรประมาณ 3,115 คนทั้งสิ้น

(3) ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

(4) ขอบเขตด้านเวลา

การศึกษานี้ใช้ระยะเวลาการศึกษาตั้งแต่ กันยายน 2556 ถึง กันยายน 2557 รวมระยะเวลาการศึกษาทั้งสิ้น 1 ปี

1.4 นิยามศัพท์

แผนชุมชน หมายถึง กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการจัดการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนที่เป็นทรัพยากรของชุมชน โดยคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก

พหุวัฒนธรรม หมายถึง ความหลากหลายและความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้คนในสังคม ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ มุ่งเน้นให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ตามหลักศาสนาที่แตกต่างกัน คือ พุทธและอิสลามที่อาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนตำบลหัวเขา สามารถอยู่ร่วมกันในท่ามกลางความแตกต่างได้โดยสันติและเคารพซึ่งกันและกัน ตลอดจนยึดมั่นถือมั่นในคุณงามความดี รวมถึงแนวทางในการจัดการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนที่เป็นทรัพยากรของชุมชนร่วมกัน

ระบบนิเวศบริการป่าชายเลน หมายถึง การทำหน้าที่เป็นระบบสวัสดิการชายฝั่ง ที่เป็นหลักประกันแก่ชาวประมง และชุมชนว่าอย่างน้อยความต้องการพื้นฐานของชีวิตในเรื่องของ “การมีกินมีใช้” จะได้รับการตอบสนอง ป่าชายเลนเปรียบเสมือน “อู่ข้าวอู่น้ำ” และเป็น “ชุมทรัพย์ชายฝั่ง” สำหรับชาวประมงและชุมชนที่สามารถจับกุ้ง หอย ปู ปลา เลี้ยงชีพต่อกันมาได้นานหลายชั่วอายุของคนในชุมชน นอกจากนี้ชาวประมงสามารถใช้ไม้ในป่าชายเลนทำที่อยู่อาศัย ทำเครื่องมือประมง เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม ตลอดจนเป็นยาสมุนไพรรักษาโรค เป็นต้น สำหรับผืนป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขาที่ทำการศึกษาคั้งนี้ระบบนิเวศบริการ อาจจะทำให้สวัสดิการทั้งโดยตรงตามที่ได้กล่าวมา และโดยอ้อมในกิจกรรมของชุมชนตามแผนชุมชนที่จะใช้เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ

ชุมชนหัวเขาสามารถบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนได้ด้วยตัวเอง กระจายผลประโยชน์จากป่าชายเลนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม และเป็นเครื่องมือในการพัฒนาพหุวัฒนธรรมระหว่างไทย-พุทธ กับ ไทย-มุสลิม ได้อย่างลงตัว และยังช่วยบูรณาการประสานเชื่อมโยงความต้องการของชุมชน ภายใต้แผนชุมชนกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาอำเภอ และแผนพัฒนาจังหวัด ตามลำดับ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดต่างๆ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับป่าชายเลน การใช้ประโยชน์และการจัดการ แนวคิดระบบนิเวศบริการ แนวคิดการทำแผนชุมชน และแนวคิดพหุวัฒนธรรม ตลอดจนศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชายเลน

การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา ซึ่งทรัพยากรป่าชายเลนเป็นประเด็นหลักของการบริหารจัดการ ที่บรรจุอยู่ในแผนชุมชนหัวเขา ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงนำแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน โดยนำเสนอให้เห็นตั้งแต่ระบบนิเวศของป่า ความสำคัญ ตลอดจนประโยชน์ของป่าชายเลนที่มีต่อมวลมนุษย์และระบบนิเวศด้วยกัน ทั้งนี้ยังเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นในบริบทของพื้นที่หัวเขาที่มุ่งนำเสนอนิเวศบริการของป่าชายเลนต่อชุมชนและนิเวศของพื้นที่ ดังรายละเอียดต่างๆ ต่อไปนี้

2.1.1 ระบบนิเวศป่าชายเลน

ระบบนิเวศป่าชายเลน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อม ที่สัมพันธ์กันอย่างมีโครงสร้าง คือ เมื่อสิ่งมีชีวิตได้รับแสงจากดวงอาทิตย์เพื่อใช้ในกระบวนการสังเคราะห์แสงจะทำให้เกิดอินทรีย์วัตถุและพลังงานที่ช่วยในการเจริญเติบโตของพรรณไม้ป่าชายเลน และกลายเป็นผู้ผลิตของระบบส่วนต่างๆ ของต้นไม้ ส่วนที่นอกเหนือจากมนุษย์นำไปใช้ประโยชน์จะร่วงหล่นทับถมในน้ำ ในดินและสลายตัวกลายเป็นแร่ธาตุที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของพวกจุลินทรีย์ เช่น แบคทีเรีย แพลงตอน ตลอดจนสัตว์เล็กๆ หน้าดินที่เรียกว่า *ผู้บริโภคของระบบ* จุลินทรีย์พวกนี้จะเติบโตกลายเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำเล็กๆ เมื่อสัตว์น้ำเหล่านี้เจริญเติบโตก็จะกลายเป็นอาหารของปู กุ้ง ปลาขนาดใหญ่ขึ้น ตามลำดับ ลักษณะการกินกันเป็นทอดๆ นี้ เรียกว่า ห่วงโซ่อาหาร (Food Chain) ของระบบนิเวศป่าชายเลน นอกจากนี้ป่าชายเลนยังมีหน้าที่หรือกิจกรรมที่เป็นแหล่งหลบภัย เป็นที่อยู่อาศัยและวางไข่ของสัตว์น้ำทั้งหลายพร้อมกับเป็นที่อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการเป็นแนวกำบังคลื่นลมทะเล ช่วยลดความรุนแรงของลมพายุและช่วยในการงอกของแผ่นดินริมฝั่งทะเลด้วย (สนิท อักษรแก้ว, 2536 อ้างถึงใน กฤษณะ จันทรปรารักษ์, 2549, เชิดชัย อ่องสกุล, 2548)

ระบบนิเวศป่าชายเลนตามธรรมชาตินั้นจะสร้างความสมดุลในตัวเอง หากได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง ก็จะส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของระบบนิเวศถูกทำลายลงจนเกิดผลเสียขึ้นได้ เช่น ถ้าพื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุกทำลาย จำนวนและความหลากหลายของสัตว์น้ำก็จะลดลง ตลอดจนเกิดการเน่าเสียของน้ำตามมา เป็นต้น ซึ่งครั้งหนึ่งของนิเวศป่าชายเลนในพื้นที่หัวเขานั้นเคยเป็นไปในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น แต่ได้ถูกบุกรุกทำลายโดยการใช้เนื้อที่ป่าเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชน ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนลดลง ระบบนิเวศเสียสมดุลไป และได้ฟื้นคืนมาอีกครั้ง ถึงแม้จะไม่เหมือนเดิมนัก (รูปที่ 3)

รูปที่ 3 นิเวศป่าชายเลนพื้นที่ศึกษาตำบลหัวเขา

2.1.2 ความสำคัญของป่าชายเลน

พื้นที่ป่าชายเลนเป็นโครงสร้างระบบนิเวศระหว่างบกและทะเลที่มีความสำคัญทั้งทางตรงและทางอ้อม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นบริการที่ป่าชายเลนมีต่อมวลมนุษย์รวมถึงสิ่งแวดล้อมชายฝั่งทะเล ซึ่งสำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน (2557: ออนไลน์) และวณี สัมพันธ์ราษฎร์ (2543) ได้กล่าวไว้ในลักษณะเดียวกัน โดยมีความสำคัญในประเด็นหลักๆ คือ

(1) ด้านนิเวศวิทยา ป่าชายเลนมีความสำคัญทางด้านนิเวศวิทยาในลักษณะต่างๆ ดังนี้

เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งที่อยู่อาศัย การสืบพันธุ์ การวางไข่และการหลบภัย เนื่องจากในบริเวณป่าชายเลนจะมีแพลงก์ตอนสัตว์เป็นจำนวนมากจึงเป็นแหล่งอาหารที่มีความอุดมสมบูรณ์แก่หอย กุ้ง ปู ปลา หลายชนิดและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่อยู่ตามปากแม่น้ำและชายฝั่ง นอกจากนี้พื้นที่ที่เต็มไปด้วยป่าโกงกางจะเต็มไปด้วยรากโกงกางมากมาย ทำให้ยากต่อการเข้าไปทำลายสัตว์น้ำ จึงกลายเป็นที่หลบภัยได้เป็นอย่างดี

เป็นแหล่งธาตุอาหารพืชและสัตว์ เป็นแหล่งอินทรีย์วัตถุที่สำคัญอันเนื่องจากการทับถมของเศษซากพืช ซากสัตว์ต่างๆ สลายตัวกลายเป็นแร่ธาตุของจุลินทรีย์

เป็นแหล่งเก็บกักตะกอน และดูดซับความสกปรกที่มาจากพื้นที่บกและที่ถูกพัดพามาจากทะเล โดยรากของต้นไม้ป่าชายเลนที่งอกออกมาเหนือพื้นดินจะทำหน้าที่คล้ายตะแกรงธรรมชาติคอยกั้นกรองสิ่งปฏิกูลต่างๆ ที่พัดพามากับกระแสน้ำทำให้น้ำในแม่น้ำล้นคลองสะอาดขึ้น

นอกจากนั้น ป่าชายเลนยังเป็นแนวกันชนระหว่างบกและทะเล สามารถต้านแรงคลื่นและแรงลมที่กระทำต่อชายฝั่ง ถือเป็นฉากบังภัยตามธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง สามารถที่จะช่วยป้องกันการพังทลายของดินที่อยู่บริเวณชายฝั่ง

(2) ด้านสังคมและการศึกษา ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งได้รับประโยชน์จากการจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร การทำฟืน การค้นหาสมุนไพรและการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางติดต่อสื่อสารของชุมชนชายฝั่งและริมแม่น้ำ ทั้งโดยทางพื้นดินและแม่น้ำ และเป็นแหล่งเรียนรู้ การค้นคว้าและให้ความรู้ในเรื่องของพืช สัตว์ มนุษย์และระบบนิเวศวิทยา ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลทางธรรมชาติที่มีคุณค่าอย่างมหาศาล

(3) ด้านเศรษฐกิจ เป็นบริการของป่าชายเลนที่ทำให้เกิดแหล่งรายได้ ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของผู้คน อันได้แก่ ความสำคัญในฐานะ

การให้ผลผลิตทางการประมง เนื่องจากป่าชายเลนเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน เป็นที่หลบภัย วางไข่ เป็นแหล่งอาหารและแหล่งเจริญเติบโตของสัตว์เศรษฐกิจ เช่น กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ ปลากระบอก ปลากระพงขาว ปลาหมอเทศ หอยนางรม เป็นต้น ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศอย่างมหาศาล

ให้ผลผลิตทางการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง เนื่องจากพื้นที่ริมฝั่งทะเลเป็นที่ที่มีความเหมาะสมในการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง ก่อให้เกิดรายได้สร้างอาชีพให้แก่ชุมชน

ให้ผลผลิตจากการเก็บของป่า ซึ่งพืชในป่าชายเลนแทบทุกต้น ถือเป็นพืชสมุนไพรที่มีสรรพคุณมากมาย เช่น ต้นตาค่อม เมื่อบริโภคเพียงเล็กน้อยก็จะทำให้เกิดอาการท้องเสียอย่างรุนแรง ใบของต้นโกงกางยังสามารถนำมาเป็นอาหารสัตว์ที่ให้ธาตุอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์เหล่านี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน

ให้ผลผลิตจากการเผาถ่าน ในอดีตนั้นชาวบ้านจะนำไม้จากป่าชายเลน โดยเฉพาะไม้โกงกาง เมื่อนำมาเผาถ่านจะได้ถ่านที่มีคุณภาพดี ให้ความร้อนสูง ไม่แตกลุกลงเป็นฟืนที่ถ่านน้อย ราคาค่อนข้างดี ต่อมามีการปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้ประโยชน์จากไม้ชายเลนไปทำเฟอร์นิเจอร์ ทำเสาเข็ม ไม้ค้ำยัน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้จำนวนพื้นที่ป่าชายเลนในปัจจุบันลดลงอย่างมาก

นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ สร้างความร่มรื่น เย็นสบายให้แก่ผู้มาพักผ่อน

จากความสำคัญของป่าชายเลน อาจกล่าวได้ว่าป่าชายเลนได้ให้บริการต่างๆ แก่มนุษย์ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ รวมถึงระบบนิเวศทั้งระบบให้เกิดความสมดุล โดยเฉพาะมนุษย์นั้นได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากบริการต่างๆ ดังกล่าว ซึ่งเมื่อพิจารณาความสำคัญดังกล่าวแล้ว ความจำเป็นที่สังคม ชุมชน ควรจะได้ตระหนักในการจัดการป่าชายเลนให้ดำรงคงอยู่เพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง ซึ่งการจัดการมีหลากหลายรูปแบบ ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีแผนของชุมชนในการจัดการที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

2.1.3 การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรประเภทใด ต้องพิจารณาตามหลักในการจัดการ ซึ่งประเด็นหนึ่งของหลักในการจัดการ คือ เพื่อมุ่งหวังให้เกิดความเพิ่มพูนภายในระบบ ที่จะนำมาใช้ได้ โดยไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นๆ และต้องกำหนดแนวทางในการจัดการ เพื่อให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น โดยพิจารณาถึงความเหมาะสม ในแต่ละสถานที่ และแต่ละสถานการณ์ ถือเป็นแนวคิดหลักของการจัดการทรัพยากร ซึ่งแนวคิดดังกล่าว เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น มีหลายชนิด และแต่ละชนิด ก็มีคุณสมบัติ และเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้น เพื่อให้การจัดการสามารถบรรลุเป้าหมายของแนวคิด จึงควรกำหนดหลักการจัดการ หรือแนวทางการจัดการให้สอดคล้องกับชนิด คุณสมบัติ และเอกลักษณ์เฉพาะอย่างของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้นๆ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2557) ซึ่งป่าชายเลนเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญประเภทหนึ่งในพื้นที่ปากแม่น้ำต่างๆ ตลอดจนชายฝั่งทะเลทั่วไป และมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในบริเวณดังกล่าวอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นใน

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งควรดำเนินการให้เป็นไปตามความหมายของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั่นคือ การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั้นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษย์ได้ใช้ตลอดไป อย่างไม่ขาดแคลน หรือมีปัญหาใดๆ หรืออาจจะหมายถึง กระบวนการจัดการแผนงาน หรือกิจกรรมในการจัดสรร และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการในระดับต่างๆ ของมนุษย์ และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือ เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด ประหยัด และก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ (เกษมจันทร์แก้ว, 2547)

(1) ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

ชุมชนต่างๆ ที่ตั้งอยู่ตลอดแนวชายฝั่ง และบริเวณปากน้ำแม่น้ำต่างๆ มีความหลากหลายตามบทบาทของแต่ละชุมชน อาทิ ชุมชนดั้งเดิมทำการเกษตรและประมง ชุมชนเมือง และชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว โดยมีชาวประมงพื้นบ้านเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ ทำการประมงด้วยเรือหางยาวขนาดเล็กตั้งแต่ 8-12 เมตรไม่สามารถออกไปหากินได้ไกลมากนัก จึงพึ่งพาทรัพยากรจากป่าชายเลนและบริเวณใกล้ๆ ชายฝั่งเป็นหลัก ชุมชนเหล่านี้ มีการใช้ประโยชน์ทางตรงจากระบบนิเวศชายฝั่ง ส่วนใหญ่จับสัตว์น้ำเพื่อบริโภคในครัวเรือน รองลงมาเป็นการจับสัตว์น้ำเพื่อการค้าโดยมีสัตว์เศรษฐกิจแตกต่างกันไปแต่ละพื้นที่ มีการนำไม้ในป่าชายเลนมาใช้ในครัวเรือน ส่วนการใช้ไม้หรือส่วนของต้นไม้เพื่อการค้า มักเป็นพืชที่นำมาแปรรูป อาทิ จาก และพืชสมุนไพร นอกจากนี้ ยังมีการใช้พื้นที่เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากชุมชนจะได้รับประโยชน์จากการให้บริการของระบบนิเวศชายฝั่งในด้านการเป็นแหล่งผลิต ทั้งอาหาร ไม้ และสมุนไพรแล้ว ยังริเริ่มพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ สำหรับคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวจากภายนอกเข้ามาพักผ่อนและศึกษาดูงาน ส่วนบางชุมชนที่ต้องเผชิญกับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและภัยพิบัติอย่างการเกิดพายุพัดเข้าฝั่ง ก็ประจักษ์ชัดว่าป่าชายเลนได้ช่วยลดแรงปะทะของคลื่นลมได้มาก จึงพยายามเพิ่มพื้นที่และความหนาแน่นของป่าไม้บริเวณชายฝั่งให้มากขึ้น (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2553) ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นกับชุมชนตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนครเช่นกัน ถึงแม้พื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนจะมีเพียงไม่กี่ไร่ แต่ความพยายามของกลุ่มสมาชิกในชุมชนบางกลุ่มที่ได้รับการรักษาผืนป่านี้ไว้ โดยความพยายามในการจัดการดังกล่าวมีแรงกดดันและการจุดประกายด้วยสาเหตุสำคัญที่สอดคล้องกับ จำเนียร วรรัตน์ชัยพันธ์

(2553 อ้างถึงในองค์การธุรกิจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, 2556) ที่ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน ซึ่งมี 3 ระยะ ได้แก่ (1) การริเริ่ม (2) การระดมความร่วมมือ (3) การขยายผลและการรักษาความยั่งยืน โดยมีกระบวนการดังนี้

- แรงกดดัน ที่ทำให้ชุมชนต่างๆ ริเริ่มการรวมกลุ่มกัน ได้แก่ การทำสัมปทานป่าชายเลน นา กุ้ง การทำประมงด้วยเครื่องมือทำลายล้าง และการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนสาธารณะของชุมชน ทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม และส่งผลต่อการทำมาหากินของชุมชนประมงชายฝั่ง

- ผู้จุดประกาย โดยคนในชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำทางศาสนา ซึ่งคนในชุมชนให้การยอมรับนับถืออยู่แล้ว ผู้จุดประกายในบางชุมชนเป็นผู้นำตามธรรมชาติได้เป็นกลไกสำคัญที่ชักชวนกระตุ้น และให้ข้อมูล ทำให้คนในชุมชนมีการปรึกษาหารือ

- การรวมกลุ่ม ส่วนใหญ่เกิดขึ้นหลังกระแสการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้รับการยอมรับมากขึ้น จนสามารถผลักดันเป็นบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2540 ส่วนกรณีที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ มักจะมีแรงกดดันที่รุนแรง ทำให้ชุมชนต้องลุกขึ้นมาทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

- การระดมความร่วมมือในชุมชน เกิดขึ้นหลังจากรวมกลุ่มกันได้ โดยยังคงอาศัยการให้ข้อมูลแก่คนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง กำหนดกฎระเบียบขึ้นมาควบคุมการใช้ประโยชน์ทรัพยากร พร้อมการปลูกจิตสำนึกและสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนควบคู่กันไป โดยให้ความสำคัญกับเยาวชน การจัดกิจกรรมสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

- การเชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งสู่งานพัฒนาชุมชน เช่น การออมทรัพย์ การพัฒนาอาชีพ และกิจกรรมที่สร้างรายได้ในลักษณะต่างๆ

โดยทั่วไปแล้ว เมื่อผลการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนเกิดประโยชน์ที่ชัดเจน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนร่วมมือกันมากขึ้นได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐเพิ่มขึ้น ทำให้การประสานงานและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเป็นไปได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนงบประมาณและการฝึกอบรม อย่างไรก็ตาม ชุมชนเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถที่จะลดความเสี่ยงจากการเกิดภัยพิบัติได้โดยลำพัง ยังคงต้องอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

อย่างไรก็ตาม จุดเริ่มต้นของการจัดการป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขา นั้น ยังไม่สามารถเชื่อมโยงไปถึงการจัดการเพื่อพัฒนาชุมชนในเชิงสังคม เศรษฐกิจเท่าที่ควร ไม่ว่าจะในเรื่องการพัฒนาอาชีพ และกิจกรรมสร้างรายได้ในลักษณะต่างๆ ดังนั้นในการจัดทำแผนชุมชนครั้งนี้ จึงให้ความสำคัญ

ไปยังประเด็นดังกล่าว เพื่อให้การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนโดยชุมชนเกิดผลเป็นรูปธรรมและเสริมสร้างความอยู่ดีกินดีของชุมชนทั้งในทางตรงและทางอ้อมต่อไป

(2) หลักการฟื้นฟูป่าชายเลนโดยชุมชน

ชุมชนหลาย ๆ ชุมชนที่เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการเสื่อมโทรมหรือการถูกทำลาย สูญหายไปของทรัพยากรดังกล่าว การฟื้นฟูเป็นหลักการแรก ๆ ที่ชุมชนต้องเริ่มดำเนินการให้ทันต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องดำเนินการไปตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่นั้น ๆ สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (IUCN) (2550) ได้กล่าวถึงหลักการฟื้นฟูป่าชายเลนโดยการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งมีอยู่มากมายหลายรูปแบบ โดยหลักการต่อไปนี้เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ที่ได้จากการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูป่าชายเลนร่วมกับชุมชนมาอย่างต่อเนื่องในหลายพื้นที่ ดังนั้นจึงน่าจะนำมาใช้เป็นแนวทางของการฟื้นฟูป่าชายเลนสำหรับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ในอนาคต ดังนี้

- 1) ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นของการฟื้นฟู นับตั้งแต่ขั้นตอนของการวางแผน เพื่อให้มั่นใจว่าอยู่บนพื้นฐานของความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เช่น การให้ชุมชนมีความเข้าใจถึงเหตุผลว่าทำไมจึงต้องมีการฟื้นฟูป่าชายเลน การเลือกพื้นที่ที่จะทำการฟื้นฟู วิธีการฟื้นฟูที่ชุมชนจะทำได้และมีความเหมาะสม วันที่จะทำการปลูก ขั้นตอนของการดูแลบำรุงรักษาและการปลูกซ่อมแซม เป็นต้น
- 2) ควรนำองค์ความรู้ดั้งเดิมและวิถีชีวิตของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เช่น การที่คนในชุมชนไม่ทำลายป่าชายเลน เพราะชุมชนถือว่าป่าชายเลนเป็นแหล่งทรัพยากรของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งหาอาหาร และสมุนไพร เป็นแหล่งวางไข่และอนุบาลสัตว์น้ำตัวอ่อน เป็นแหล่งป้องกันอุบัติเหตุทางธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนี้การใช้เครื่องมือท้องถิ่นในการทำการประมง ซึ่งเป็นอุปกรณ์ประมงที่ไม่มีอำนาจในการทำลายสูง ซึ่งเป็นระบบการจัดการตามแนวทางของชุมชน จะช่วยให้ทรัพยากรมีโอกาสในการฟื้นตัวขึ้นมา
- 3) ควรมีการสร้างจิตสำนึกและเสริมสร้างแรงจูงใจต่าง ๆ ให้กับชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศและความสำคัญของป่าชายเลน และการทำให้ชุมชนทราบว่าตนเองเป็นผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์จากการฟื้นฟู เช่น ป่าชายเลนจะเป็นกำแพงธรรมชาติ เป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์น้ำ และเป็นแหล่งไม้ใช้สอยในอนาคต อย่างเช่น การปลูกต้นจากวันนี้เพื่อไว้ให้ชุมชนทำการเก็บเกี่ยวไปจากไว้ทำตับจากมุงหลังคาบ้าน เป็นต้น

- 4) ควรมีการให้ความรู้และประสบการณ์ต่างๆ แก่ชุมชนในการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อให้มีการนำประสบการณ์ เหล่านี้มาทำงานในท้องถิ่นของตนเอง อาทิเช่น การฝึกอบรมและหาประสบการณ์ใหม่ๆ ในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการและขาดการศึกษาดูงานต่างๆ และรวมไปถึงการให้ข้อมูลทางด้านงานวิจัยและทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาผสมผสานกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูโดยชุมชนตัวอย่างเช่น ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงจากสภาวะโลกร้อน เพื่อที่ชุมชนจะได้วางแผนและติดตามการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมในอนาคต
- 5) ควรสร้างผู้นำและเครือข่ายเพื่อให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง เพื่อที่ชุมชนคนชายฝั่งจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และหาแนวทางในการที่จะสนับสนุนการทำงานฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนระหว่างกัน เพื่อให้มีความเข้มแข็งและประสบผลสำเร็จมากขึ้นในการร่วมมือกันในอนาคต

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ สิ่งที่กำลังมาข้างต้นเป็นเพียงแค่หลักการทั่วๆ ไปเท่านั้นที่ชุมชนต่างๆ นำจะนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม จริงๆ แล้ว มีชุมชนต่างๆ หลายแห่งได้ริเริ่มการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยตัวชุมชนเองมานานแล้ว บางแห่งมีการต่อสู้ที่ยาวนานกับความไม่เป็นธรรมของนโยบายจากภาครัฐ และกับอิทธิพลของภาคธุรกิจ เป็นเพราะว่านโยบายของรัฐในอดีตและการทำลายระบบนิเวศของภาคเอกชน ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรและเดือดร้อนถึงการล่าหากินของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อความถูกต้องและร่วมกันรักษาทรัพยากรป่าชายเลนของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพจนถึงปัจจุบันนี้

(3) การจัดการฟื้นฟูป่าชายเลนโดยชุมชน

คนในชุมชนสามารถจัดการฟื้นฟูป่าชายเลนของตนเองได้ เพราะคนในชุมชนเท่านั้นที่อาศัยอยู่ใกล้และคลุกคลีกับป่าชายเลนแทบทุกวันจึงทราบดีว่าป่าชายเลนเหล่านั้นมีความเปลี่ยนแปลงในทางที่เสื่อมโทรมมากกว่าเดิมหรือไม่ ในการฟื้นฟูป่าชายเลนโดยชุมชนจึงมีหลักการจัดการและขั้นตอนง่ายๆ ดังต่อไปนี้ (สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์, 2550)

- 1) การประเมินความเสียหาย ชุมชนสามารถประเมินความเสียหายของทรัพยากรป่าชายเลนได้โดยการสังเกตความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ว่า เกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง และจะมีผลกระทบต่อชุมชนในอนาคตอย่างไร

การเปรียบเทียบความอุดมสมบูรณ์ในอดีตกับปัจจุบันและดูจากสภาพทั่วๆ ไปที่มองเห็นได้ ยกตัวอย่าง กิจกรรมการก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การขุดลอก คลอง การสร้างถนนและที่อยู่

อาศัย จะพบว่า มีต้นโกก่างยืนต้นตายตามแนวลำคลองที่ลอกใหม่ และตามแนวก่อสร้าง ซึ่งเป็นผลจากการตัดวงจร การไหลเวียนของธาตุอาหารและทำลายระบบนิเวศของป่าชายเลน นอกจากนี้การปล่อยน้ำเสียและขยะจากชุมชน จากกิจกรรมการเลี้ยงกุ้ง โรงงานอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย มีผลทำให้กุ้งหอยปูปลาลดจำนวนลง อีกทั้งการบุกรุกป่าชายเลนในรูปแบบต่างๆ ล้วนก่อให้เกิดผลเสียหายต่อระบบนิเวศของป่าชายเลนทั้งสิ้น ดังนั้นจำเป็นต้องมีการประเมินบริเวณพื้นที่ที่ได้รับความเสียหายด้วย เช่น ชนิดของผลกระทบ ปริมาณของไม้ป่าชายเลนที่ตาย ขนาดความเสียหายของป่าชายเลน ปริมาณความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ชุมชนสามารถดูความเปลี่ยนแปลง และประเมินความเสียหายของป่าชายเลนได้ด้วยตนเอง

2) การวางแผนและเตรียมการ ขั้นตอนนี้ชุมชนจะต้องมีผู้นำเป็นผู้ริเริ่มในการปรึกษาหารือกับสมาชิกในชุมชน เพื่อหาแนวทางการฟื้นฟู และดำเนินการแก้ไขปัญหาต่างๆ ใครที่เป็นผู้รู้ที่จะให้คำปรึกษาหารือได้ การหาแนวทางการฟื้นฟูป่าชุมชนควร มีการวางแผนการปลูกที่ชัดเจนและเหมาะสมต่อสถานการณ์ เช่น การตั้งวัตถุประสงค์ของการปลูก (เพื่อป้องกันคลื่นลม เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อการใช้สอยหรือเพื่อการหารายได้) เพื่อการวางแผนที่รอบคอบในการเตรียมชนิดและจำนวนของกล้าไม้ ตลอดจนการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกในชุมชนเพื่อการเตรียมการต่างๆ ในการปลูก การติดตาม ดูแลหลังการปลูก ต้นโกก่างเป็นต้นไม้ใหญ่ที่เติบโตเร็ว มีระบบรากที่แข็งแรง ดังนั้นเหมาะที่จะปลูกเพื่อป้องกันคลื่นลมและการใช้สอย ต้นจากมีประโยชน์มากมาย เช่น ผลใช้รับประทาน ใบใช้ทำดับจากมุงหลังคา จึงเหมาะที่จะปลูกจากเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย และการปลูกพันธุ์ไม้หายาก เพื่อเพิ่มความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก

3) การเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ ชุมชนสามารถปลูกป่าชายเลนได้ด้วยเมล็ด และต้นกล้า ซึ่งแต่ละวิธีมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป การงอกขึ้นเองโดยธรรมชาติจะเกิดได้ดีถ้าไม่มีกิจกรรมของมนุษย์ไปรบกวนการเก็บหาเมล็ดพันธุ์ จะต้องทราบว่าควรเก็บอย่างไร เมล็ดชนิดใดเหมาะสมที่จะเก็บช่วงระยะเวลาใด การเตรียมชนิดของกล้าไม้นั้น ควรขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการปลูกเป็นหลักด้วย ดังนั้นการเก็บเมล็ดพันธุ์ควรจะทำการเก็บหลายๆ ชนิดเพื่อทำการเพาะชำไว้ นอกจากนี้ชุมชนควรจะมีการอนุรักษ์ต้นแม่พันธุ์ โดยเฉพาะต้นที่มีอายุมาก ๆ เพราะนับวันยิ่งจะหายากมากขึ้นทุกที และควรหาเมล็ดพันธุ์จากที่อื่นๆ ไว้ด้วยหากในท้องถิ่นหาพันธุ์นั้นๆ ไม่ได้ การเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้ป่าชายเลนควรคำนึงเสมอว่าในแต่ละท้องที่ เมล็ดจะแก่ไม่พร้อมกัน และในต้นหนึ่งเมล็ด ก็จะไม่พร้อมกันเช่นกัน ดังนั้นการเก็บเมล็ดควรจะมีการวางแผนการเก็บให้ดีและมีความระมัดระวังไม่ให้เกิดดอกหล่นหรือฝักอ่อนเสียหาย

4) การทำการเพาะชำและทำโรงเรือนเพาะชำ ชุมชนสามารถติดต่อขอรับการสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลนจากสถานีพัฒนาป่าชายเลนได้ทุกแห่ง แต่ส่วนมากสถานีฯ มักจะเพาะพันธุ์เฉพาะไม้โกงกางใบใหญ่และโกงกางใบเล็กเท่านั้น ดังนั้นเพื่อความหลากหลายของชนิดพันธุ์ไม้ของป่าชายเลน ชุมชนควรจะเก็บเมล็ดพันธุ์และเพาะพันธุ์เอง ซึ่งสามารถทำได้โดยง่าย การเลือกสถานที่ควรเลือกพื้นที่ที่มีน้ำกร่อยขึ้นลงและท่วมถึง อาจจะเป็นที่มีร่มเงาประปรายหรือจะมุงหลังคาด้วยวัสดุกรองแสงที่เรียกว่า“แสลอน” ก็ได้ จากนั้นทำการปรับพื้นที่เล็กน้อยเพื่อวางถาดเพาะชำแล้วกันแปลงเพาะด้วยไม้ล้อมรอบและนำดินเลนเหนียวจากป่าชายเลนมาใส่ถาดเพาะสีดำ แล้วนำมาเรียงไว้ให้เต็มในแปลงที่กันไว้ หลังจากนั้นนำเมล็ดมาเพาะไว้ในถาด โดยไม่จำเป็นต้องรดน้ำใดใดทั้งสิ้น เพียงแต่คอยดูแลไม่ให้หน้าพัดพาหรือทำให้ถาดล้น แล้วจัดถาดเพาะวางให้เต็มแปลง การเพาะชำอาจใช้เวลานาน 6-8 เดือน ฉะนั้นจึงต้องวางแผนการเพาะชำไว้ล่วงหน้าก่อนการปลูกอย่างน้อยหนึ่งปี

5) การปลูกและการจัดการ การปลูกสามารถทำได้ทั้งเมล็ดฝักและ ต้นกล้า ขึ้นอยู่การเตรียมการของชุมชน การปลูกโดยตรงจากเมล็ดและ ฝักทำได้ง่ายเพียงแค่นำไปปลูกลงในเลน ต้นโกงกาง และต้นตะบูนเป็นพืชที่ชอบดินเลน ส่วนแสมซึ่งเป็นพืชเบิกนำ ชอบขึ้นตามบริเวณเลนที่งอกเข้าไปในทะเล เมื่อดินเลนมีความเหมาะสมไม้โกงกางและไม้ชนิดอื่นๆ จะรุกรานตามไป การปลูกด้วยฝักและเมล็ดควรปลูกอย่างหนาแน่นเพราะเวลาน้ำท่วมยอดจะถูกปูและสัตว์น้ำอื่นๆ กัดกิน หรือถูกขุดล้มโดยคลื่นหรือการไหลของน้ำเวลามีน้ำขึ้นน้ำลง ดังนั้นการปลูกอย่างหนาแน่นจะช่วยให้มีอัตราการรอดสูง เมล็ดของพืชบางชนิดเบาและลอยน้ำได้ดี เช่น เมล็ดของตะบูน ฉะนั้นควรจะนำไปเพาะในถาดก่อนหรือกรณีถ้าต้องการปลูกด้วยเมล็ด ควรกดเมล็ดลงในเลนเพื่อป้องกันน้ำพัดพาไป การปลูกด้วยเมล็ดมีข้อดีคือทำได้ง่าย รวดเร็ว และลดต้นทุนในการเพาะ แต่การเติบโตจะช้าว่าการปลูกด้วยฝัก วิธีการเลือกฝักต้องไม่ให้ยอดหักเด็ดขาด และควรใช้เมล็ดที่สมบูรณ์ แก่จัด ไม่มีแมลงทำลาย สำหรับการปลูกด้วยต้นกล้า ควรจะมีการเพาะชำไว้ล่วงหน้าอย่างน้อย 6-8 เดือน การปลูกด้วยวิธีนี้ต้องลงทุนสูงในการเตรียมการเพาะชำและเสียเวลา แต่อัตราการรอดจะมีสูงและเจริญเติบโตเร็ว การลำเลียงกล้าไม้ไม่ควรให้มียอดหักหรือลำต้นหัก เพราะจะทำให้กล้าไม้ตายและไม่เจริญเติบโต ควรเลือกกล้าไม้ที่มีขนาดโตพอสมควร ซึ่งจะมีโอกาสรอดจากการกัดกินของสัตว์น้ำสูง

การตัดสินใจเลือกปลูกพืชชนิดใดนั้นมีหลักการง่ายๆ คือ ให้สังเกตว่าบริเวณนั้นเคยมีพันธุ์ไม้ดั้งเดิมอะไรบ้าง จึงเลือกปลูกพันธุ์ไม้นั้นๆ การ ปลูกเป็นแนวกันชนเพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ ควรจะปลูกไม้โตเร็ว เช่น ไม้โกงกาง และควรปลูกอย่างหนาแน่นไม่ต้องเป็นแถวเป็นแนว เพราะไม้โกงกางมีระบบรากที่แข็งแรงและมีลำต้นใหญ่ที่สามารถป้องกันคลื่นลมได้ดี หากชุมชนต้องการปลูกเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและเพื่อการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ จะต้องปลูกให้มีหลากหลายพันธุ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้และปลูกให้เหมาะสมกับพื้นที่ รวมทั้งปลูกพันธุ์หายาก

และปลูกเพื่อเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจ อาทิเช่น ปลูกเพื่อทำการใช้สอยในอนาคต ไม่ว่าจะปลูกเพื่อทำถ่าน เพื่อทำสมุนไพร เพื่ออาหาร และเพื่อการก่อสร้าง

อย่างไรก็ดีการปลูกโดยทั่วๆ ไป ควรจะมีการปลูกพืชหลายๆ ชนิด เพราะ การปลูกป่าชายเลนที่หลากหลายชนิดจะช่วยให้ป่าชายเลนมีความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น

6) การติดตามและดูแลรักษา ขั้นตอนนี้มีความสำคัญมากเช่นกันเพราะอัตราการรอดจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ การดูแลรักษาหลังการปลูกเป็นสำคัญ หลังภัยพิบัติสึนามิมีโครงการปลูกป่าชายเลนมากมายแต่ส่วนมากประสบกับปัญหาขาดการดูแลรักษาที่ดีหลังการปลูก รวมถึงมีการปลูกที่ใช้ชนิดพันธุ์และสถานที่ที่ไม่เหมาะสม ดังนั้นความสำเร็จของโครงการปลูกป่าชายเลนจึงมีน้อย ผู้ที่เหมาะสมที่สุดในการดูแลบำรุงรักษาป่าชายเลนหลังการปลูก คือ ชุมชนในพื้นที่ ซึ่งควรจะเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนการปลูกหรือให้ชุมชนดำเนินการกันเอง นอกจากนี้การปลูกซ่อมแซมนับว่าเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะต้นกล้าที่ปลูก ครั้งแรกมีจำนวนไม่น้อยที่ถูกน้ำพัดล้มตายหรือโดนสัตว์น้ำกัดกินยอดการติดตามดูแลอาจจะทำในรูปของกลุ่มก็ได้ เช่น บางชุมชนจะมีกลุ่มอนุรักษ์หรือกลุ่มเยาวชนที่เข้มแข็ง หรือมีโรงเรียนที่ทำการกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้นกลุ่มเหล่านี้จะมีความสำคัญที่จะดูแลป่าชายเลนที่ปลูกใหม่ได้ดี

อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีอาจจะไม่ต้องมีการปลูก เพราะป่าชายเลนตามปกติจะมีการงอกเองตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่การงอกเองตามธรรมชาติ บางครั้งอาจจะใช้เวลานาน ดังนั้นควรจะมีการช่วยเหลือโดยมนุษย์บ้าง

2.2 แนวคิดระบบนิเวศบริการ

ระบบนิเวศ (Ecosystem) เป็นระบบของสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์จะก่อให้เกิดการ “บริการของระบบนิเวศ” (Ecosystem Services) ที่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตสามารถใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้นำเอาแนวคิดนิเวศบริการของทรัพยากรในพื้นที่ศึกษาเป็นฐานในการศึกษา โดยนำเสนอรายละเอียดของแนวคิดดังกล่าว ตั้งแต่ความหมาย รูปแบบของบริการที่เกิดขึ้น ตลอดจนเหตุและปัจจัยของการนำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

2.2.1 ความหมายหรือคำจำกัดความของ ระบบนิเวศบริการ

“นิเวศบริการ” (ecosystem services) หมายถึง ประโยชน์ที่ธรรมชาติส่งมอบให้กับมนุษย์ นิเวศบริการที่เราคุ้นเคยที่สุดได้แก่ อาหาร น้ำสะอาด และทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ แต่ยังมีบริการอีกมากมายที่ผู้คนส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยนึกถึง เช่น การดูดซับคาร์บอนและบรรเทาภาวะสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงของป่าไม้ การกรองและทำน้ำให้สะอาดของพื้นที่ชุ่มน้ำ

ฯลฯ (สตูณี อาชวานันทกุล, 2557) และความหมายที่คล้ายคลึงกันของ Gretchen (1997) กล่าวว่า งานนิเวศบริการ คืองานบริการที่ธรรมชาติเป็นผู้เสาะหาอาหาร ปกป้อง และสนับสนุนการอยู่รอดของมนุษย์โดยไม่คิดสตางค์ เราได้อาหาร ที่อยู่อาศัย การปกป้องจากน้ำท่วมและฝนแล้ง หรือแม้กระทั่ง อากาศบริสุทธิ์ เช่นเดียวกับองค์กรธุรกิจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (2557) ที่ได้ให้คำจำกัดความ บริการของระบบนิเวศ คือ ผลประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากระบบนิเวศ

จากความหมายที่กล่าวมา บริการของระบบนิเวศ ที่เกี่ยวข้องการศึกษาครั้งนี้เป็นนิเวศของป่า ชายเลนในพื้นที่ห้วยเขา ซึ่งหากกล่าวถึงบริการของนิเวศดังกล่าว ฌีร์ซาร์ตัน ปภาวสิทธิ์ และคณะ (2549: 10) ได้อธิบายและกล่าวว่าระบบนิเวศป่าชายเลนที่ทำหน้าที่เหมือนระบบสวัสดิการชายฝั่ง ซึ่ง ในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่าป่าชายเลนเปรียบเสมือนต้นทุนที่เรียกว่า Welfare Cost ที่เป็นหลักประกัน แก่ชาวประมงพื้นบ้านว่าอย่างน้อยความต้องการพื้นฐานของชีวิตในเรื่องของ “การมีกินมีใช้” จะได้รับการตอบสนอง ป่าชายเลนเปรียบเสมือน “อุ้งข้าวอุ้งน้ำ” และเป็น “ชุมทรัพย์ชายฝั่ง” สำหรับชาวประมงที่สามารถจับกุ้ง หอย ปู ปลา เลี้ยงชีพต่อกันมาได้ยาวนานหลายชั่วอายุของคนในชุมชน นอกจากนี้ ชาวประมงสามารถใช้ไม้ในป่าชายเลนทำที่อยู่อาศัย ทำเครื่องมือประมง เป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม ตลอดจน เป็นยาสมุนไพรรักษาโรค เป็นต้น

2.2.2 ประเภทของบริการ

โรเบิร์ต คอสแทนซา (Robert Costanza) และคณะ (1997) ได้กล่าวไว้ว่าการให้บริการของระบบนิเวศทางธรรมชาติและต้นทุนทางธรรมชาติในโลกนี้สามารถจำแนกได้ประมาณ 17 ประการด้วยกัน เช่น การให้บริการด้านการผลิตและควบคุมปริมาณก๊าซชนิดต่างๆ รวมทั้งก๊าซออกซิเจน การควบคุมการเกิดและการไหลเวียนของน้ำ การควบคุมการเกิดการพังทลายของดินและการสะสมตะกอนดิน การควบคุมทางชีววิทยา การกำจัดของเสีย การสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ การผลิตอาหาร หรือการบริการเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น ถึงแม้ว่าการให้บริการทางนิเวศเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ แต่มูลค่าในการให้บริการกลับเป็นมูลค่าที่ไม่ได้อยู่ในระบบตลาด (ไม่สามารถซื้อขายได้)

ในขณะที่ องค์กรธุรกิจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (TBCSD) (2556) ได้แบ่งบริการของระบบนิเวศออกเป็นด้านต่างๆ สามารถสรุปได้ดังนี้

(1) บริการด้านการเป็นแหล่งผลิต ได้แก่

อาหาร - พืชผล พืชเพาะปลูกหรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ที่ถูกเก็บเกี่ยวไว้ให้คน/สัตว์บริโภคเป็นอาหาร เช่น ธัญพืช ผัก ผลไม้

- ปศุสัตว์ สัตว์ที่ถูกเลี้ยงเพื่อการบริโภค/ใช้ในครัวเรือนหรือเพื่อการค้า ไก่ สุกร โค/กระบือ

- สัตว์น้ำ (จากการประมง) ปลาในแหล่งน้ำธรรมชาติ ที่จับโดยใช้อวนลากและวิธีการอื่นที่ไม่ใช่การเพาะเลี้ยง เช่น ปลาชนิดต่างๆ ปู กุ้ง

- การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ปลา สัตว์น้ำที่มีเปลือก และ/หรือพืชที่ถูกเพาะเลี้ยงในบ่อและสถานที่เพาะเลี้ยงอื่นๆ ทั้งน้ำจืด และน้ำเค็ม เช่น กุ้ง หอยนางรม

- อาหารป่า พืชที่บริโภคได้และสัตว์ที่ดักจับได้ในป่า เช่น ผลไม้และถั่ว เห็ด เนื้อสัตว์ป่า

เส้นใย ไม้ซุง หรือเส้นใยจากไม้ ผลิตภัณฑ์ของต้นไม้ที่เก็บจากป่าไม้ธรรมชาติ แปรงเพาะปลูกหรือพื้นที่ที่ไม่ใช่ป่าไม้

เชื้อเพลิงชีวมวล ชีววัตถุที่ได้จากสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือตายได้ไม่นาน ทั้งพืชและสัตว์ ที่ใช้เป็นแหล่งพลังงาน เช่น ฟืนและถ่าน รั้วพืชเพื่อการผลิตเอทานอล มูลสัตว์

น้ำ ทะเลสาบ น้ำบาดาล น้ำฝน และน้ำผิวดินที่ใช้ในครัวเรือน อุตสาหกรรม และเกษตรกรรม น้ำจืดเพื่อการบริโภค การชลประทาน การทำความเย็นในกระบวนการ ทางอุตสาหกรรม การผลิตไฟฟ้า หรือรูปแบบการคมนาคม

แหล่งพันธุกรรม ยีน หรือลักษณะทางพันธุกรรมที่ใช้เพาะพันธุ์สัตว์ ปรับปรุงพันธุ์พืชและพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ

ชีวเคมี สารสกัดจากธรรมชาติและเภสัชกรรม ยา ยาฆ่าเชื้อ สารเติมแต่งอาหารและชีววัตถุที่ได้จากระบบนิเวศ เพื่อใช้ในการค้าหรือครัวเรือน เช่น สารสกัดจากต้นไม้ที่ควบคุมแมลงศัตรูพืช

(2) บริการด้านการควบคุม

การควบคุมคุณภาพอากาศ ระบบนิเวศมีอิทธิพลต่อคุณภาพอากาศ โดยการปล่อยสารเคมีออกสู่ชั้นบรรยากาศ (ถือเป็นแหล่งกำเนิด) หรือโดยการสกัดสารเคมีจากชั้นบรรยากาศ (ถือเป็นตัวดูดซับ) เช่น ทะเลสาบทำหน้าที่เป็นตัวดูดซับกัมมะถันที่ถูกปล่อยจากอุตสาหกรรม

การควบคุมสภาพภูมิอากาศ ระบบนิเวศมีอิทธิพลต่อสภาพภูมิอากาศโดยการปล่อยก๊าซเรือนกระจกหรือละอองลอยออกสู่ชั้นบรรยากาศ หรือโดยการดูดซับก๊าซเรือนกระจกหรือละอองลอย

จากชั้นบรรยากาศ เช่น ป่าไม้ช่วยดักจับหรือกักเก็บก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ นอกจากนี้ระบบนิเวศมีอิทธิพลต่ออุณหภูมิปริมาณน้ำฝนและปัจจัยทางภูมิอากาศอื่นๆ

การควบคุมสมดุลน้ำ ระบบนิเวศมีอิทธิพลต่อช่วงเวลาและปริมาณของกระแสน้ำหลากตลอดจนอุทกภัย และการเติมน้ำเพิ่มในชั้นหินดินอุ้มน้ำโดยเฉพาะในด้านศักยภาพการเก็บกักน้ำของระบบนิเวศ หรือภูมิประเทศ

การควบคุมการพังทลายของดิน การปลูกพืชคลุมดินมีบทบาทช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน กรณี พืช เช่น หญ้าและต้นไม้ช่วยป้องกันดินถูกกัดเซาะ เนื่องจากกระแสนลมและฝน อีกทั้งช่วยป้องกันการทับถมของดินตะกอนบริเวณทางน้ำ หรือป่าไม้ตรงที่ลาดเชิงเขาช่วยยึดเกาะดินและช่วยป้องกันดินถล่ม

การกรองน้ำและการบำบัดของเสีย ระบบนิเวศมีบทบาทในการกรองและการย่อยสลายขยะอินทรีย์และมลพิษในน้ำ อีกทั้งมีบทบาทในกระบวนการย่อยดูดซึม และขับสารพิษด้วยดินพื้นผิวและชั้นล่าง

การควบคุมโรค ระบบนิเวศมีอิทธิพลต่ออัตราการเกิดและปริมาณที่มากขึ้นของเชื้อก่อโรคในมนุษย์ เช่น ป่าไม้ที่สมบูรณ์บางแห่งช่วยลดการเกิดน้ำขังซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงจึงช่วยลดการระบาดของโรคมาลาเรีย

การควบคุมแมลงศัตรูพืช ระบบนิเวศมีอิทธิพลต่อการแพร่กระจายของแมลงศัตรูพืชและเชื้อโรคที่เกิดในพืชและปศุสัตว์

การถ่ายละอองเรณู ระบบนิเวศมีบทบาทในการถ่ายเกสรตัวผู้ไปสู่เกสรตัวเมีย เช่น ผึ้งผึ้งจากป่าไม้ในแถบใกล้เคียงช่วยถ่ายละอองเรณูของพืชผล

การควบคุมภัยธรรมชาติ ระบบนิเวศมีความสามารถในการบรรเทาความเสียหายที่เกิดจากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น พายุเฮอริเคน และช่วยควบคุมความถี่และความรุนแรงของไฟป่า เช่น ป่าโกงกางและแนวปะการัง ช่วยป้องกันพื้นที่แนวชายฝั่งจากน้ำทะเลยกสูง

(3) บริการด้านวัฒนธรรม

นันทนาการและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ความพึงพอใจในการพักผ่อนหย่อนใจที่ได้รับจากระบบนิเวศธรรมชาติ หรือระบบนิเวศที่มนุษย์พัฒนาขึ้น เช่น การปีนเขา/เดินป่า การตั้งแคมป์ และการดูนก การส่องสัตว์ป่า

คุณธรรมจริยธรรม คุณค่าทางจิตใจ ศาสนา ความมั่งคั่งแก่แท้ การคงอยู่ หรือคุณค่าอื่นๆ ที่มนุษย์ได้จากระบบนิเวศ ภูมิประเทศและเผ่าพันธุ์ เช่น การเติมเต็มทางจิตวิญญาณที่เกิดจากพื้นดิน และแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในการอนุรักษ์เผ่าพันธุ์พืชและสัตว์ โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ที่มีต่อมนุษย์ หรือมีทัศนคติในการ“อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการดำรงอยู่ของความหลากหลายทางชีวภาพ”

(4) บริการด้านการสนับสนุน

วัฏจักรสารอาหาร ระบบนิเวศมีบทบาทในการไหลและหมุนเวียนสารอาหาร (เช่น ไนโตรเจน กำมะถัน ฟอสฟอรัส และคาร์บอน) ผ่านกระบวนการย่อยสลายและ/หรือการดูดซึมตามธรรมชาติ เช่น การย่อยสลายอินทรีย์สารช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่ดิน

การผลิตขั้นปฐมภูมิ การก่อตัวของชีววัตถุโดยการสังเคราะห์แสงและการย่อย/ดูดซึมสารอาหารของพืช เช่น สาหร่ายช่วยเปลี่ยนแสงอาทิตย์และสารอาหารให้เป็นชีวมวลและก่อให้เกิดรากฐานของห่วงโซ่อาหารของระบบนิเวศแหล่งน้ำ

วัฏจักรน้ำ การไหลเวียนของน้ำในระบบนิเวศผ่านรูปแบบของแข็ง ของเหลว หรือก๊าซ เช่น การถ่ายเทน้ำจากดินสู่พืช จากพืชสู่อากาศ และจากอากาศสู่ฝน

อย่างไรก็ตาม บริการของระบบนิเวศหนึ่งๆ อาจเป็นประโยชน์ในหลายด้าน เช่น พื้นที่ป่าไม้แห่งหนึ่งอาจเป็นแหล่งอาหาร แหล่งไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิงสำหรับคนในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันช่วยป้องกันดินถล่ม ช่วยเก็บและดักตะกอนให้น้ำใส รวมถึงเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแก่ประชาชนในเมืองหรือพื้นที่ใกล้เคียง อีกทั้งช่วยดึงและเก็บกักปริมาณคาร์บอน ช่วยบรรเทาภาวะโลกร้อนหรือ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และเป็น แหล่งกำเนิด และที่อาศัยของพันธุ์พืชและสัตว์ที่มีประโยชน์ทางเภสัชกรรมต่อประชากรโลก

2.2.3 ความสำคัญของนิเวศบริการกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ

สถาบันทรัพยากรโลก (World Resources Institute: WRI) (อ้างถึงในสตูดี อาชวานันท์กุล, 2557) ประเมินว่าการพัฒนาในรอบศตวรรษที่ผ่านมาส่งผลให้นิเวศบริการทั่วโลกเสื่อมลงถึง 2 ใน 3 แล้ว ขนาดของปัญหาที่ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ ผลักดันให้ WRI ออกรายงานปี 2009 ชื่อ “Banking on Nature’s Assets” เพื่ออธิบายปัญหาและหว่านล้อมธนาคารโลกและธนาคารเพื่อการพัฒนาต่างๆ ให้เห็นว่า แหล่งทุนเหล่านี้ควรผนวก “นิเวศบริการ” เข้าไปในการวางแผนกลยุทธ์และเงื่อนไขเงินกู้เพื่อการพัฒนา โดยย้ำว่า การพัฒนากับนิเวศบริการนั้นแท้จริงแล้วแยกออกจากกันไม่ได้ เราไม่สามารถ

รับมือกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยที่ไม่กระทบกับอีกเรื่องหนึ่ง แต่วิธีคิดกระแสหลักของสังคมยังแยกการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับธรรมชาติออกเป็นสอง “กล่อง” ที่อยู่กันคนละโลก รวมทั้งแยกหน่วยงานรัฐและสาขาวิชาออกจากกันอย่างชัดเจน และมองการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่าเป็น “ค่าใช้จ่าย” ถึงแม้ว่าที่จริงมนุษย์ต้องพึ่งพาธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด ดังนั้น ถ้าเรามองระบบนิเวศในฐานะนิเวศบริการ เราก็จะสามารถมองสิ่งแวดล้อมว่าเป็น “สินทรัพย์” ที่การพัฒนาต้องพึ่งพา และดังนั้นการดูแลสิ่งแวดล้อมก็จะเป็น “การลงทุน” ที่จำเป็น เลิกคิดว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็น “ค่าใช้จ่าย” ที่ไม่ได้อะไรกลับคืน

รายงานของ WRI ระบุว่า ที่ผ่านมามีการพัฒนาและนักวางแผนนโยบายมักจะเน้นไปที่นิเวศบริการเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น โดยเฉพาะสิ่งที่นำไปขายในระบบตลาดได้ เช่น น้ำสะอาด ทรัพยากรป่าไม้ พืชเพาะปลูก และประมง พวกเขา มองข้ามนิเวศบริการเชิงระบบที่ “กำกับดูแล” กระบวนการธรรมชาติต่างๆ ที่สำคัญ อาทิ สภาพภูมิอากาศ โรคระบาด การกัดเซาะหน้าดิน เส้นทางไหลของน้ำ การกระจายเกสร รวมถึงการปกป้องอารยธรรมมนุษย์จากภัยธรรมชาติ

นอกจากการมองสิ่งแวดล้อมในฐานะ “นิเวศบริการ” จะช่วยชี้ “มูลค่ารวม” ของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่แยกออกจากการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแล้ว ยังช่วยให้นักพัฒนามองเห็นทางเลือกที่รอบด้านและครบถ้วนของการพัฒนามากกว่าเดิม โดยเฉพาะแนวทางการใช้ที่ดิน ยกตัวอย่างเช่น แทนที่รัฐบาลจะออกนโยบายเอื้อการทำป่าไม้ (เพราะมองเห็นแต่มูลค่าทางเศรษฐกิจของเนื้อไม้) รัฐบาลจะสามารถออกแบบนโยบายที่ส่งเสริมให้เจ้าของที่ดินสามารถสร้างรายได้จากการทำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลิตไม้ที่ได้ตรา “ป่าไม้ยั่งยืน” จาก Forest Stewardship Council ดูดซับคาร์บอนเพื่อช่วยพิทักษ์สภาพภูมิอากาศ หรือธำรงค์ศักยภาพในการกรองน้ำและป้องกันน้ำท่วมของพื้นที่ชุ่มน้ำ

นอกจากนั้น โรเบิร์ตและคณะ (1997) ได้กล่าวไว้ว่าการให้บริการของระบบนิเวศทางธรรมชาติและต้นทุนทางธรรมชาติในโลกนี้สามารถจำแนกได้ประมาณ 17 ประการด้วยกัน เช่น การให้บริการด้านการผลิตและควบคุมปริมาณก๊าซชนิดต่าง ๆ รวมทั้งก๊าซออกซิเจน การควบคุมการเกิดและการไหลเวียนของน้ำ การควบคุมการเกิดการพังทลายของดินและการสะสมตะกอนดิน การควบคุมทางชีววิทยา การกำจัดของเสีย การสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ การผลิตอาหารหรือการบริการเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น ถึงแม้ว่าการให้บริการทางนิเวศเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ แต่มูลค่าในการให้บริการกลับเป็นมูลค่าที่ไม่ได้อยู่ในระบบตลาด (ไม่สามารถซื้อขายได้) โรเบิร์ตและคณะสามารถคำนวณมูลค่าการบริการของระบบนิเวศและต้นทุนทางธรรมชาติของโลกว่ามีมูลค่าอยู่ระหว่าง 16-54 ล้านล้านเหรียญสหรัฐต่อปี ถ้าคิดเป็นค่าเฉลี่ยก็จะอยู่ประมาณ 33 ล้านล้านเหรียญสหรัฐต่อปี ซึ่งสูงกว่ามูลค่าของผลผลิตประชาชาติโดยรวมของโลก (Global Gross National Production) ที่มีอยู่ประมาณ 18 ล้านล้านเหรียญ สหรัฐต่อ

ปีเท่านั้นหรือเป็นอัตราส่วนประมาณ 1.8:1 นอกจากนี้แล้วโรเบิร์ตและคณะยังค้นพบว่ามูลค่าการบริการทางนิเวศที่สูงที่สุดคือการบริการที่เกิดจากกระบวนการทางทะเลที่มีมูลค่าสูงถึง 21 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ 2:3 ของมูลค่าการบริการทางนิเวศของโลกทั้งหมด โดยที่ประมาณ 12.5 ล้านล้านเหรียญสหรัฐมาจากการบริการที่เกิดจากกระบวนการของระบบนิเวศในบริเวณชายฝั่ง ได้แก่ ระบบนิเวศแนวปะการัง ป่าชายเลน ปากแม่น้ำ และแหล่งหญ้าทะเล เป็นต้น ดังนั้นการอนุรักษ์และรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศชายฝั่งจึงเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นอันดับต้นๆ เพื่อให้ระบบนิเวศเหล่านี้ยังคงให้การบริการทางนิเวศอย่างยั่งยืน

2.3 แนวคิดการจัดทำแผนชุมชน

ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งเน้นการจัดทำแผนชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขา ซึ่งต้องนำแนวคิดเกี่ยวกับการจัดทำแผนชุมชนมาประยุกต์ใช้การดำเนินการศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.3.1 แนวคิดในการจัดทำแผนชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ ได้นำแนวคิดในการจัดทำแผนชุมชนมาใช้ในการศึกษา ดังนั้น จึงได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังกล่าว โดยพบแนวคิดแผนชุมชนจากแหล่งต่างๆ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของการจัดทำแผนชุมชน ได้แก่ แนวคิดของกรมการพัฒนาชุมชน (2556) ที่กล่าวถึงแนวคิดของแผนชุมชนตามนัยของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

(1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

(2) การแก้ไขปัญหาความยากจน จึงต้องมุ่งเสริมสร้างความสามารถในการจัดการปัญหาชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน โดยใช้ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นศักยภาพของชุมชนมาสร้างกระบวนการพัฒนา การเรียนรู้ของชุมชนร่วมกันโดยการจัดทำแผนชุมชนเพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและเอาชนะความยากจน

อย่างไรก็ตาม ในการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของตำบลหัวเขานั้น จำเป็นต้องมีการเรียนรู้แผนชุมชน ตามแนวคิดที่ ศุภชัย ภูมิลักษณ์ (2557) ได้สรุปแนวคิดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แผนชุมชน กล่าวคือ แนวคิดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และแนวทางการจัดทำแผนชุมชน ใน

ที่นี้ได้สรุปตามกระบวนการเรียนรู้แผนชุมชน ของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund : SIF) ได้ดังต่อไปนี้

- 1) ความสำเร็จของการพัฒนาที่ใด ก็ย่อมมีความเหมาะสมสำหรับที่นั้น เพราะแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกัน ทั้งบริบทของชุมชน และทุนทางสังคมของแต่ละชุมชน ดังนั้น ผู้ที่จะจัดทำแผนชุมชนได้ดีที่สุด ก็คือคนในชุมชนนั่นเอง บุคคลภายนอกต้องมีบทบาทเป็นเพียงผู้คอยแนะนำ ช่วยเหลือ ส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้นในบทบาทของผู้อำนวยความสะดวก ผู้กระตุ้น ผู้ประสานงาน ผู้จัดการเวที หรือผู้จัดการตามกระบวนการแผนชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่บทบาทผู้ไปทำแผนชุมชนเสียเอง
- 2) อดีตที่ผ่านมาชุมชนเสียโอกาสกับ การพัฒนาชุมชนของตนเอง ที่ชุมชนถูกกำหนดจากบุคคลภายนอกมาโดยตลอด ทำให้การจัดทำโครงการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน บางครั้งยังกระทบกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอีกด้วย ทำให้วิถีชีวิต และการประกอบอาชีพในชุมชน ต้องพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง
- 3) กระบวนการเรียนรู้แผนชุมชน จึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญ ที่จะสามารถดึงผู้คนในชุมชนเข้ามาสู่เวทีในการพบปะพูดคุย แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์เพื่อนำไปสู่แนวทางการพัฒนาชุมชนโดยใช้แผนชุมชน และผลักดันให้แผนชุมชนเข้าสู่แผนพัฒนาของตำบล และแผนพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป
- 4) การจัดทำแผนชุมชนต้องทำเมื่อคนในชุมชนมีความพร้อม และชุมชนเท่านั้นจะเป็นคนบอกได้ว่ามีความพร้อมหรือไม่ การจัดทำแผนชุมชนหากจะให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล อย่างน้อยชุมชนต้องมีความพร้อม ดังต่อไปนี้
 - 4.1) การยอมรับ และการปรับเปลี่ยนเจตคติของคนในชุมชน ที่ต้องมีความเชื่อมั่นว่า “ชุมชนสามารถพัฒนา ได้ด้วยคนในชุมชน และมีเป้าหมายของการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด เป็นลำดับแรก”
 - 4.2) ความมุ่งมั่นร่วมกันของคนในชุมชน ในการกำหนดอนาคตของตนเองด้วยการใช้ข้อมูลของชุมชนมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์โดยชุมชน และพี่เลี้ยงเพื่อนำไปใช้พัฒนาชุมชน

4.3) คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมในเวที การแสดงความ
คิดเห็นในการแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ การซักถาม ตลอดจน
การอภิปรายการเสนอแนวทาง และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

4.4) คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม และต้องมีความเข้าใจในการจัดทำแผน
ชุมชนตั้งแต่เริ่มแรก ซึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ตั้งแต่การร่วม
คิดวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมปฏิบัติ ร่วมกิจกรรมชุมชน
ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผลกิจกรรมของตนเอง

เช่นเดียวกับสมบุญ กุดนอก (2557) ได้ให้แนวคิดการทำแผนชุมชนว่า

“การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การให้ชุมชนแก้ไขปัญหาชุมชนโดยชุมชน”

“คน” มีศักยภาพ สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนได้

“ชุมชน” มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนได้

“แรงบันดาลใจ” ของคนในชุมชนเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา

“วิธีคิด การตัดสินใจ” เพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหาจะถูกจำกัดอยู่กับกฎเกณฑ์หรือ
มาตรฐานจากการกำหนดของคนภายนอกชุมชน แต่ขึ้นอยู่กับความถูกต้องเหมาะสมและเป็นไปได้ใน
เวลาและสถานการณ์ของชุมชนนั้นๆ

“ความรู้” ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาก็เริ่มจากความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนนำมาแลกเปลี่ยน ต่อยอด
และทุกคนมีส่วนร่วมในการให้และรับเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เรียกว่า “ทุนทางสังคม”

โดยแนวคิดดังกล่าวจะเป็นไปได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับความเชื่อพื้นฐานที่ว่า “การทำให้ชุมชน
เข้มแข็ง ไม่สามารถสร้างได้จากบุคคลภายนอก หรือโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะ
มีกระบวนการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน”
หรือ “สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน”

2.3.2 ความหมายแผนชุมชน

แผนชุมชน หมายถึง กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำ
แผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการและ
สามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทาง
และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอกด้วยการ

คำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมใน ท้องถิ่นเป็นหลัก (กรมการพัฒนาชุมชน, 2548)

แผนชุมชน หมายถึง กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งบางกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถทำเองได้ ก็สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้ โดยชุมชนเสนอแผนชุมชนเข้าเป็นแผนขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือแผนงาน/โครงการของราชการได้ แผนชุมชนมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามความเข้าใจของแต่ละท้องถิ่น อาทิ แผนแม่บทชุมชน แผนชุมชนพึ่งตนเอง แผนชีวิต เป็นต้น

กรมการพัฒนาชุมชน ได้ให้คำจำกัดความของแผนชุมชน ในคู่มือการจัดเก็บข้อมูล กชช.2 ค (ปี พ.ศ. 2550 – 2554) ไว้ดังนี้

“แผนชุมชน” หมายถึง การกำหนดอนาคตและกิจกรรมพัฒนาของชุมชนโดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทาง และทำกิจกรรมพัฒนาร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก จึงกล่าวได้ว่า “แผนชุมชน เป็นของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์” ของชุมชน ซึ่งแตกต่างจากแผนที่ภาครัฐจัดทำขึ้นเพื่อจัดสรรงบประมาณเป็นหลักโครงการบูรณาการแผนชุมชน เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของหลายหน่วยงาน อาทิ สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กรมการพัฒนาชุมชน การส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้ให้ความหมายของแผนชุมชน และการบูรณาการแผนชุมชนไว้ว่า

“แผนชุมชน” หมายถึง กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันเพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิด ร่วมกำหนดแนวทาง

และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึง ศักยภาพทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก

2.3.3 วัตถุประสงค์ของการบูรณาการแผนชุมชน

(1) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการ พัฒนาและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่นของตนเองในทุกๆ ด้าน ตามความต้องการของชุมชนโดยใช้ กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเป็นเครื่องมือ นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองและเอาชนะความยากจน

(2) เพื่อบูรณาการการทำงานในแนวตั้งและแนวนอนระดับพื้นที่ของภาครัฐภาคเอกชน ภาค ประชาสังคม และเครือข่ายองค์กรชุมชน ในการสนับสนุนการบูรณาการแผนชุมชนเพื่อความเข้มแข็ง ของชุมชนและเอาชนะความยากจน โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง ชุมชนเป็นศูนย์กลางและคนในชุมชนเป็น ผู้รับผิดชอบการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของตนเอง

(3) เพื่อประสานเชื่อมโยงความต้องการของชุมชน ภายใต้แผนชุมชนกับแผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาอำเภอ และแผนพัฒนาจังหวัด

2.3.4 กระบวนการจัดทำแผนชุมชน

กระบวนการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม ควรมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

(1) การเตรียมวิทยากรกระบวนการ

วัตถุประสงค์ เพื่อเตรียมวิทยากรกระบวนการ และจัดทำแผนการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไป ด้วยความเรียบร้อย เกิดประสิทธิภาพและประสพผลสำเร็จ

แนวทางดำเนินงาน

- เตรียมทีมวิทยากรกระบวนการ โดยค้นหาบุคคลที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมาย จากหลากหลาย หน่วยงาน/องค์กร/เครือข่าย โดยจะต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและเข้าใจในกระบวนการจัดทำ แผนชุมชน เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการเป็นวิทยากรแผนชุมชน รู้เทคนิคการจัดเวทีกระบวนการจัดทำ แผนชุมชน

- ออกแบบการเปิดเวทีในแต่ละขั้นตอน ด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา ขั้นตอน กระบวนการและเทคนิคที่ใช้ รวมทั้งวิทยากรหลัก และวิทยากรผู้ช่วย

- ชักซ้อมแนวคิด กระบวนการ เทคนิค วิธีการ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับวิทยาการ กระบวนการแผนชุมชน

- เตรียมประเด็นการพูดคุยในเวที เช่น แนวคิดของแผนชุมชน เนื้อหาของการจัดทำแผนชุมชน เตรียมข้อมูลทั่วไปของชุมชนล่วงหน้า เช่น ข้อมูลสภาพของพื้นที่ของชุมชน อาณาเขตของชุมชน ประชากรและครัวเรือน การประกอบอาชีพ รวมทั้งประเด็นปัญหาที่สำคัญๆ ของชุมชนนั้นๆ

- เตรียมพื้นที่ เช่น เตรียมคน เตรียมสถานที่ที่มีความพร้อมสำหรับการจัดเวที เตรียมอุปกรณ์ และสื่อที่ใช้ในการจัดทำเวที

(2) การเตรียมชุมชนในการจัดทำแผนชุมชน

วัตถุประสงค์ เป็นการเตรียมความพร้อมให้กับประชาชน กลุ่มแกนนำชุมชน องค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ ให้มีความเข้าใจในแนวความคิด กระบวนทัศน์ และกระบวนการจัดทำแผนชุมชน บทบาทความรับผิดชอบของฝ่ายต่างๆ ตลอดจนการสร้างความรู้ความผูกพัน และการค้นหาบุคคลที่อาสาเป็นกลุ่มแกนในการดำเนินงาน

แนวทางดำเนินงาน

- จัดเวทีชี้แจงให้ประชาชน กลุ่มแกนนำชุมชน องค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความเข้าใจแนวความคิด กระบวนทัศน์ และแนวทางการจัดทำแผนชุมชนแบบองค์รวมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายและมีการกระทำร่วมกัน

- ค้นหา กำหนดตัวบุคคล กลุ่มอาสาสมัครที่จะเป็นผู้นำหรือแกนในการผลักดันดำเนินการต่างๆ ตามกระบวนการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาต่างๆ โดยเน้นความสมัครใจ และให้ชุมชนเป็นผู้เสนอแนะ

- การจัดเวทีทำได้ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การเปิดเวทีอย่างเป็นทางการ การพูดคุยภายหลังการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การพูดคุยในร้านกาแฟ และการพูดคุยในกิจกรรมร่วมต่างๆ ของชุมชน

- ควรให้เวลากับชุมชนในการทำความเข้าใจ ดังนั้นการจัดเวทีทำความเข้าใจและกระตุ้นสำนึกของชุมชน จึงมักจะต้องทำหลายครั้ง และหลายรูปแบบตามที่มีโอกาส

ผลที่ได้รับ ประชาชน กลุ่มแกนนำชุมชน องค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเข้าใจและมีแนวคิดตามกระบวนการทัศน์ใหม่ พร้อมทั้งจะเข้าร่วมในกระบวนการจัดทำแผนชุมชนและการพัฒนาของชุมชน และมีกลุ่มแกนอาสาเข้าร่วมในกระบวนการ

(3) การประเมินศักยภาพของชุมชน

วัตถุประสงค์ เพื่อประเมินศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน (หมู่บ้าน ตำบล) ในแง่ของโอกาส ภัยคุกคาม จุดแข็งและข้อจำกัดในการพัฒนาของชุมชน เพื่อที่จะกำหนดปัญหาสำคัญของชุมชนทางเลือกการพัฒนาของชุมชนรวมทั้งทุนทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

แนวทางดำเนินงาน

- จัดเวทีชี้แจงให้ประชาชนกลุ่มแกนนำชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความเข้าใจในการประเมินศักยภาพของชุมชน
- กำหนดแนวทางและขั้นตอนในการดำเนินงานและทำความเข้าใจร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
- กำหนดประเด็นของข้อมูลที่จะทำการศึกษา ซึ่งมีประเด็นที่สำคัญได้แก่ ประวัติหมู่บ้านหรือชุมชน ทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน ที่ทำกิน ป่าไม้ แม่น้ำ ฯลฯ ทรัพยากรที่คนสร้าง เช่น โรงเรียน โบสถ์ ศาลา หอกระจายข่าว ฯลฯ และทรัพยากรบุคคล เช่น ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านการอาชีพ ผู้นำตามธรรมชาติอื่น ๆ ผู้นำทางรรวมถึงกลุ่มองค์กรต่าง ๆ จารีตประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพต่างๆ กองทุนชุมชน รายรับ-รายจ่าย หนี้สิน คนยากจน ผู้ด้อยโอกาส สวัสดิการชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ สถานการณ์ของชุมชนในปัจจุบัน เช่น ภัยคุกคาม จุดแข็ง ข้อจำกัด และปัญหา
- รวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่กำหนด โดยอาจแบ่งเป็นกลุ่มๆ ทำการเก็บข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น ข้อมูลที่มีอยู่แล้ว (ข้อมูล กชช.2 ค จปฐ.) บันทึกรายงานของหน่วยงานต่างๆ การสอบถามจากผู้รู้ การประชุมกลุ่มย่อย แล้วจึงนำมารวมกัน ช่วยกันตรวจสอบ ปรับปรุงให้สมบูรณ์
- การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาแยกแยะและหาความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ และนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับ ปัญหา จุดอ่อน ข้อจำกัด ความเข้มแข็ง และศักยภาพของชุมชน ซึ่งสามารถบันทึกในรูปแบบของแผนที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน พร้อมแสดงแหล่งทรัพยากรต่างๆ แผนที่ผัง

ความสัมพันธ์ขององค์กร สถาบันต่างๆ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ จะเป็นพื้นฐานสำคัญในกระบวนการทำงานขั้นต่อไป

- ข้อมูลในเชิงศักยภาพของการพัฒนาและแนวโน้มของสภาพแวดล้อมต่างๆ
- ประชาชน กลุ่มแกนนำ องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเข้าใจสภาพที่แท้จริงของชุมชนทั้งในแง่ปัญหา ข้อจำกัด และศักยภาพ
- ประชาชน องค์กรชุมชนและกลุ่มแกนนำต่างๆ เกิดความตระหนักและสำนึกร่วมในการที่จะช่วยแก้ปัญหาของชุมชนและมีความเชื่อมั่นในศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่
- เป็นการเริ่มกระตุ้นให้ประชาชน กลุ่มองค์กรชุมชน และที่เกี่ยวข้องต่างๆ ได้คิดถึงชุมชน และเห็นความสัมพันธ์ของตัวเอง ครอบครัว กลุ่ม กับชุมชน ในแง่มุมต่างๆ มากขึ้น มากกว่าที่จะคิดถึงแต่เรื่องราวของตนเอง ครอบครัว หรือกลุ่มที่ตัวเองสังกัดเท่านั้น อันจะนำไปสู่การเกิดความตระหนักและสำนึกร่วมในการพัฒนาของชุมชนต่อไป

(4) การกำหนดวิสัยทัศน์ แนวทางและจุดมุ่งหมายในการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ เป็นการระดมพลัง ความผูกพัน ความเอื้ออาทร และความรักที่ประชาชนและครอบครัวมีต่อกันและกัน และต่อพื้นที่ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล มาสร้าง กำหนดความมุ่งหวังในการพัฒนาของชุมชน

แนวทางดำเนินงาน โดยการจัดเวทีนำผลการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนและปัญหา เพื่อให้ช่วยกันกำหนดเป็น

- วิสัยทัศน์การพัฒนาชุมชน
- แนวทางในการพัฒนาของแต่ละชุมชน
- จุดมุ่งหมายในการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม
- ชุมชนมีวิสัยทัศน์การพัฒนา โดยมีกรอบแนวทาง และจุดมุ่งหมายการพัฒนาที่ชัดเจนของชุมชน ที่ให้ทุกฝ่ายยึดมั่นร่วมกัน
- ประชาชน องค์กรชุมชน กลุ่มแกนนำ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน มีจุดมุ่งหมายการพัฒนาของชุมชนร่วมกัน

(5) การกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ เพื่อให้การพัฒนาของชุมชนเป็นไปตามวิสัยทัศน์ และบรรลุตามจุดมุ่งหมายของการพัฒนา ชุมชนจะต้องกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคู่ที่เหมาะสมกับศักยภาพ ชีตความสามารถ และความพร้อมของชุมชน โดยกลยุทธ์การพัฒนานี้จะเป็นตัวเชื่อมระหว่างวิสัยทัศน์ และจุดมุ่งหมาย การพัฒนากับการกำหนดกิจกรรมการพัฒนา ในแง่ของการกำหนดขอบเขตและลักษณะของการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ของการพัฒนา

แนวทางดำเนินงาน ระดมความคิดเห็นมีแนวทางการดำเนินงานอย่างไรบ้างที่จะนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ และจุดมุ่งหมายการพัฒนาชุมชน โดยพิจารณาความเป็นไปได้ของทางเลือกต่อไปนี้

- มีแนวทางใดบ้างที่ชุมชนสามารถดำเนินการเองได้ตามศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่
- มีแนวทางใดบ้างที่มีปัจจัยหรือการสนับสนุนจากภายนอกเอื้ออำนวยและสนับสนุนให้ชุมชนทำได้ตามศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่
- มีแนวทางใดบ้างที่ชุมชนจะต้องการดำเนินการ แต่ชุมชนยังไม่พร้อม หรือมีข้อจำกัด จะมีทางเสริมความพร้อมหรือลดข้อจำกัดของชุมชนได้หรือไม่ และต้องทำอะไร

ผลที่ได้รับ ชุมชนมีกลยุทธ์การพัฒนาที่เหมาะสม ชัดเจน สำหรับใช้ในการวางกรอบทางเลือก ดำเนินโครงการ กิจกรรมต่าง ๆ

(6) การกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ เป็นการร่วมกันกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่เหมาะสม เป็นไปได้และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลยุทธ์ที่วางไว้ เพื่อสานต่อ เสริมสร้าง สิ่งที่ชุมชนทำได้ที่อยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือเพื่อบรรเทาข้อจำกัดและแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน

แนวทางดำเนินงาน

- ตรวจสอบว่ามีกิจกรรม โครงการอะไรบ้างที่คน ครอบครัวและองค์กรชุมชนทำอยู่และเป็นประโยชน์ นำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์และเป้าหมายการพัฒนาชุมชน และสอดคล้องกับกลยุทธ์การพัฒนาของชุมชน ก็ให้เลือกไว้

- ศึกษากิจกรรม โครงการว่ามีเพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือบรรลุวิสัยทัศน์และจุดมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชนหรือไม่ ยังมีกิจกรรม โครงการใดอีกหรือไม่ที่ควรทำเพื่อช่วยแก้ไข

ปัญหาของชุมชน โดยกิจกรรมที่จะทำเพิ่มเติมนั้นควรจะสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน หรือเป็นไป เพื่อมุ่งแก้ไขจุดอ่อนและข้อจำกัดในการพัฒนาชุมชน

- แยกกิจกรรมออกเป็นสามกลุ่ม คือ

- 1) กิจกรรมที่ครอบครัว กลุ่มองค์กรในชุมชน สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองกำหนดเป็น กิจกรรมที่ชุมชนทำเอง
- 2) กิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้เอง แต่สามารถได้รับการสนับสนุนจากอบต. กำหนดขอรับการสนับสนุนจาก อบต.
- 3) กิจกรรมที่ชุมชน และ อบต. ไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง ทั้งหมดหรือบางส่วน หรือกำหนดเสนอขอรับการสนับสนุนทรัพยากรจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือองค์กร เอกชน

- พิจารณาจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมให้ชัดเจน

ผลที่ได้รับ มีรายการกิจกรรม เพื่อการพัฒนาแบบองค์รวมของชุมชน เป็นแผนชุมชน

(7) การจัดเวทีประชาพิจารณ์แผนชุมชน

วัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชนทั้งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ ได้มาร่วมกันพิจารณาความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของการนำไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งให้ความ เห็นชอบ และร่วมมือกันส่งเสริมสนับสนุนแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมในแผนชุมชน

แนวทางดำเนินงาน เปิดเวทีเพื่อให้ชุมชน และหน่วยงานสนับสนุนที่ไม่ได้มาร่วมเวทีจัดทำ แผนชุมชนตั้งแต่ต้น ได้มาร่วมในการแสดงความเห็น ให้ข้อเสนอแนะ หรือเพิ่มเติมข้อมูลต่างๆ เพื่อให้ แผนชุมชนที่ได้จัดทำขึ้นเป็นแผนชุมชนที่สมบูรณ์ และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย และนำไปใช้ประโยชน์ ได้จริง

ผลที่ได้รับ ได้แผนชุมชนที่ชุมชนใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของ ตนเอง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งหน่วยงานราชการใช้เป็นข้อมูลในการสนับสนุนต่อไป

2.4 แนวคิดพหุวัฒนธรรม

ในการศึกษาการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา ซึ่งต้องให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะความต่างของวัฒนธรรมและศาสนา ที่แสดงความเป็นพหุวัฒนธรรมของคนที่นับถือศาสนาต่างกัน อันได้แก่ สมาชิกชุมชนที่เป็นไทยพุทธ และมุสลิม ดังนั้นในการศึกษาแนวคิดด้านความเป็นพหุนี้ ก็คือแนวคิดที่มองในเรื่องความหลากหลาย ทั้งกลุ่มคน และวัฒนธรรม นั้นหมายความว่า ความหลากหลายทางสังคมของชนชั้น อาชีพ ความคิด อุดมคติ วิถีชีวิตที่อยู่ในช่วงต่างๆ ซึ่งความหลากหลายต่างๆ ข้างต้น เป็นสิ่งท้าทายให้การบริหารจัดการทรัพยากรของพื้นที่ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด นั้นเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องตระหนักและนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรม ในแผนชุมชนให้มากที่สุด ซึ่งการนำแนวคิดพหุวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ ในบริบทการจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา ดังนี้

2.4.1 ความเป็นมาของพหุวัฒนธรรม

นักคิดแนวพหุวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งมีนักวิชาการได้วางรากฐานทางความคิดในช่วงแรกๆ ว่าจะไม่เป็น Vico (1984) ซึ่งมีความคิดว่า ทุกสังคมล้วนคือชุมชนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะ สังคมที่แตกต่างกันเป็นตัวแทนของรูปแบบความคิดและชีวิตที่แตกต่างกันซึ่งรวมถึงเรื่องความดีงาม วรรณกรรม ศิลปกรรม และวีรบุรุษที่มีแตกต่างกันไปด้วย สังคมเหล่านี้ถูกวางโครงสร้างขึ้นโดยประเพณีและธรรมเนียมปฏิบัติและถูกขับเคลื่อนโดยความกลัวและความหวังที่แฝงอยู่เล็กๆ ที่ระบบการใช้เหตุผลภายในอาจไม่เป็นที่เข้าใจโดยคนภายนอก แนวความคิดของ Herder (1969) ที่มีความเห็นว่าทุกวัฒนธรรมล้วนเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของชาวบ้าน สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของชุมชนมีส่วนอย่างสำคัญในการก่อรูปวัฒนธรรมขึ้นมา แม้จะไม่ใช่เป็นสาเหตุโดยตรงก็ตาม วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของสำนึกร่วมของชาวบ้าน ซึ่งธรรมชาติเองได้ทำให้เกิดแนวโน้มไปสู่ความหลากหลายขึ้น นอกจากนี้ยังมี Jaime Wurzel (1988) ซึ่งเป็นนักคิดที่พัฒนาตัวแบบ (Model) ขึ้นมาเพื่ออธิบายขั้นตอนต่างๆ 7 ขั้นตอนของกระบวนการไปสู่ความเป็นพหุวัฒนธรรม ประกอบด้วย

ขั้นที่ 1 เรียกว่า เอกวัฒนธรรมนิยม (Monoculturalism) หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลเข้าใจว่าวัฒนธรรมของตนนั้นเป็นสากล โดยมองไม่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งเป็นเครื่องนำทางไปสู่ “ลัทธิชาติพันธุ์นิยม” (Ethnocentrism) ที่ทำให้ผู้คนมองเห็นวัฒนธรรมของตนยิ่งใหญ่เหนือวัฒนธรรมอื่นๆ หรือเป็นลักษณะของการหลงใหลในชาติพันธุ์ของตนเอง มิได้ตระหนักว่ายังมีคนในสังคมอื่นๆ ที่หลงใหลในวัฒนธรรมของตนเองในระดับเดียวกับเขาเช่นกัน

ขั้นที่ 2 เรียกว่า การติดต่อข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Contact) หมายถึง การได้มีโอกาสประสพกับวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น การได้ชิมอาหารแปลกๆ หรือได้พบปะผู้คนที่ไม่เหมือนตนจากการเดินทางไปในที่ต่างๆ แต่ก็อาจยังไม่ถึงขั้นเกิดความตระหนักจริงจังนัก อาจเป็นเพียงการรับรู้ว่ามี “คนอื่น” อยู่บ้างเท่านั้น

ขั้นที่ 3 เรียกว่า ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict) หมายถึง การเผชิญหน้าระหว่างสองหรือมากกว่าสองทัศนคติแบบชาติพันธุ์นิยม คนจำนวนไม่น้อยที่ไม่เพียงเป็นชาติพันธุ์นิยมแต่ยังมีลักษณะของ “การเอาตนเป็นที่ตั้ง” (Egocentric) อีกด้วย ซึ่งจะทำให้เขามีแนวโน้มที่จะคิดว่าตัวเขาหรือพวกเขานั้นอยู่ตรงศูนย์กลางของจักรวาล

ขั้นที่ 4 เรียกว่า การแทรกแซงที่เกิดการศึกษา (Educational Intervention) หมายถึง ขั้นตอนของการรับข้อสนเทศใหม่ๆ หรือได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่จะช่วยให้บุคคลนั้นผ่านจากขั้นตอนของความขัดแย้งทางวัฒนธรรมไปสู่ขั้นตอนต่อไป

ขั้นที่ 5 เรียกว่า การเสียดุลยภาพ (Disequilibrium) หมายถึง ขั้นตอนที่ความรู้เดิมของตนถูกท้าทายหรือถูกทำให้สูญเสียความถูกต้องไป ทำให้เขาต้องตั้งคำถามหรือข้อสงสัยต่อทัศนคติและความเชื่อของตนเอง ซึ่งอาจติดตามมาด้วยการต่อสู้ทางอารมณ์และปัญญาภายในตนเอง

ขั้นที่ 6 เรียกว่า การตระหนัก (Awareness) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่พยายามปรับปรุงความรู้ใหม่เข้าสู่ตนเอง

ขั้นที่ 7 เรียกว่า พหุวัฒนธรรมนิยม (Multiculturalism) หมายถึง กระบวนการที่นำไปสู่การยอมรับว่ามีความคิดที่แตกต่างไปจากของตนเองดำรงอยู่ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าคนที่คนจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาพบกันแล้วจะจบลง ในขั้นตอนที่ 7 เสมอไป ด้วยเหตุที่ฝ่ายหนึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มสังคมที่มีอำนาจเหนือกว่าจึงอาจติดขัดกับความรู้สึกที่ว่าวัฒนธรรมของตนต้องเหนือกว่าอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นด้วยกระบวนการศึกษาและวิธีการที่เหมาะสมจึงอาจสามารถปรับเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติของคนอย่างค่อยเป็นค่อยไปได้ แนวทางการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรมจึงถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อฝึกฝนให้คนสามารถอยู่ร่วมกันในท่ามกลางความแตกต่างได้โดยสันติและมีความเคารพซึ่งกันและกัน

สำหรับในประเทศไทย พหุวัฒนธรรม (Multicultural) ได้เข้ามาพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา ประชาชนชาวไทยไม่ค่อยรู้จักคำว่า พหุวัฒนธรรมมากนัก นอกจากแวดวงวิชาการเท่านั้น อาจเป็นเพราะประเทศในช่วงระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา

มา เป็นช่วงของการสร้างรัฐชาติที่เน้นอุดมการณ์ความเป็นหนึ่งเดียวทางวัฒนธรรม และความเป็นไทย ดังนั้น ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ได้ถูกบดบัง สลาย และกลืนกลืน เป็นอย่างมาก ในช่วงของการสร้างรัฐ แต่ในเวลาต่อมา นักการศึกษาไทยก็ได้ให้ความสนใจและกล่าวถึงแนวคิดและธรรมชาติของพหุวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกระแสหนึ่งทางสังคมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความแตกต่างกัน (อามัดไญนี ดาโอ๊ะ, 2551, เอกรินทร์ สังข์ทอง, 2552) ส่วนชูพินิจ เกษมณี (2547) ได้อธิบายว่า แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมและสังคมพหุลักษณะ เกิดจากการลุกขึ้นเรียกร้องสิทธิของกลุ่มวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นชนกลุ่มน้อยต่างๆ ในสังคมใหญ่ รวมถึงการปลูกฝังความคิดในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้แก่กลุ่มคนในสังคม ซึ่งต้องพัฒนาค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติที่จำเป็น โดยผ่านกระบวนการศึกษาในรูปแบบต่างๆ แต่ในบรรดาประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่ยังมีการปกครองในลักษณะอำนาจนิยม การปลูกฝังความคิดเรื่องสังคมเชิงเดี่ยวค่อนข้างฝังรากลึกส่งผลทำให้เกิดนโยบายและมาตรการที่กีดกันต่อกลุ่มวัฒนธรรมย่อยๆ ในประเทศเหล่านั้น อันเป็นที่มาของการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อกลุ่มชน ส่วนน้อยในหลายลักษณะ ดังนั้น เพื่อให้สังคมบรรลุถึงความเป็นประชาธิปไตยที่จรรโลงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพให้เกิดขึ้นในทุกส่วนของสังคม จึงจำเป็นต้องพัฒนาทั้งนโยบาย ข้อกฎหมาย มาตรการ และแผนการดำเนินงานต่างๆ ให้เกิดการยอมรับและคุ้มครองสิทธิของความหลากหลายทางวัฒนธรรม

นอกจากนั้น ธีรยุทธ บุญมี (2546) และ อมรา พงศาพิชญ์ (2545) ได้กล่าวถึงแนวคิดในด้านความเป็นพหุนี้ โดยมองในลักษณะคล้ายคลึงกันว่า เป็นแนวคิดที่มองในเรื่องความหลากหลาย ทั้งกลุ่มคน และวัฒนธรรม นั้นหมายความว่า ความหลากหลายทางสังคมของชนชั้น อาชีพ ความคิด อุดมคติ วิถีชีวิตที่อยู่ในช่วงเริ่มต้นของช่วงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดความหลากหลายต่างๆ ข้างต้นเกิดขึ้นอย่างเด่นชัด และมีความชัดเจนเด่นชัดมากที่สุดในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516

อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาการเกิดขึ้นของแนวคิดพหุนิยมในแง่มุมต่างๆ ของสังคมไทยในช่วงหลังนี้ สามารถสรุปได้คร่าวๆ ดังนี้

(1) พหุลักษณะ (Plurality) ทางความคิด ปรากฏชัดหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา แต่ขยายวงกว้างผ่านการต่อสู้เรียกร้องขององค์กร NGOs กลุ่มสิทธิ กลุ่มสตรี กลุ่มอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมในช่วงหลังราวปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา จนกระทั่งมาเกิดเป็น พหุนิยม คือ การยอมรับความต่าง การดำรงอยู่ของส่วนที่ต่าง กลับปรากฏในช่วงการปฏิรูปการเมืองในปี พ.ศ. 2540 นี้เอง แต่ยังไม่อยู่ในรูปพหุนิยมที่เต็มตัวมากนัก คือ ระดับการรอดกลั่นหรือการให้ความเคารพต่อความแตกต่างระหว่างกันนั้นยังไม่สูงพอ มีการกระทบกระทั่งและขัดแย้งกันอยู่เสมอ

(2) พหุลักษณะทางด้านสังคม ความต่างในกลุ่มคนในท้องถิ่นต่างๆ อาชีพ ชนชั้น เมืองต่างๆ เริ่มปรากฏอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ต้นสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และขยายตัวมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในภาพลักษณ์อาชีพ (อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม) แต่ค่อยๆ เกิดพหุนิยม คือ การยอมรับในความต่าง และมีความอดทนอดกลั้นต่อความต่าง กระทั่งเกิดความชื่นชมในความต่างทางวัฒนธรรมขึ้น เช่นมีการนำเสนอความแปลกใหม่ตื่นตาตื่นใจ (exoticization) ของด้านอาหาร เช่น อาหารป่า อาหารอีสาน อาหารเหนือ อาหารปักษ์ใต้ และด้านอาหารนี้ในที่สุดก็ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในรูปแบบการบริโภคอาหารภาคกลาง ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะของพหุวัฒนธรรมด้านอาหารเกิดขึ้น เช่นเดียวกับพหุวัฒนธรรมของอาหารนานาชาติที่เกิดจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ในยุคปัจจุบัน

(3) กระบวนการยอมรับความต่างทางชาติพันธุ์จีน-ไทย ปรากฏขึ้นในช่วงราวปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ในแง่ความสำเร็จทางธุรกิจ แต่ยังมีเส้นแบ่งระหว่างความต่างที่เป็นจีน-ไทย อยู่และได้หายไปในเวลาต่อมา ประมาณปี พ.ศ. 2525 ซึ่งมีการยอมรับและยกย่องในการเป็น role-model ในด้านการประสบความสำเร็จของกลุ่มนักธุรกิจ ชนชั้นกลาง นักวิชาชีพเชื้อสายไทย-จีน รวมทั้งการยอมรับในความเป็นลูกผสมของเหล่าบรรดานักแสดงชาย-หญิง และปัจจุบันเห็นได้จากการแต่งงานระหว่างราชินิกุลและตระกูลจิราธิวัฒน์ก็เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับความแตกต่างในด้านชาติพันธุ์อย่างชัดเจน

(4) ความต่างในรสนิยม การแต่งตัว วิถีชีวิต เกิดขึ้นอย่างชัดเจนจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษา ปัญญาชน โดยผ่านวัฒนธรรมด้านดนตรีที่มาจากตะวันตก ได้แก่ ดนตรีร็อกแอนด์โรล และการแต่งกายแบบฮิปปี้ ในทศวรรษที่ 60s และ 70s จนกระทั่งมาขยายตัวอย่างชัดเจนมากขึ้นในช่วงที่มีการใช้คำว่า lifestyle อย่างกว้างขวางในราวปี พ.ศ. 2530 ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการยอมรับในลักษณะพหุนิยมในระดับปัจเจกบุคคลด้วย การเปิดเผยตัวของกลุ่มเกย์ เลสเบี้ยน ต่อสังคม อีกทั้งสังคมได้เปิดโอกาสและยอมรับมากกว่าอดีต นอกจากนี้ ยังมีการยอมรับในความเป็นตัวตนของวัยรุ่นที่ได้แนวคิดมาจากตะวันตก การอยู่ก่อนแต่ง การยอมรับความเท่าเทียมของสตรี ฯลฯ ก็ล้วนแต่ชัดเจนและแพร่หลายตั้งแต่ช่วงนี้เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันก็มีระดับของการยอมรับที่มากขึ้นอีกหลายเท่าตัว

2.4.2 ความหมายของพหุวัฒนธรรม

นักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้ให้คำจำกัดความของ “พหุวัฒนธรรม” ซึ่งมีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกัน โดยพหุวัฒนธรรมจะสะท้อนมุมมองที่กว้างเกี่ยวกับมิติของเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ภาษา วิถีทางเพศ บทบาททางเพศ อายุ สถานะทางสังคม การศึกษา และพื้นฐานอื่นๆ ทางด้านวัฒนธรรม ทั้งนี้คำว่าพหุวัฒนธรรมถูกนำไปใช้อย่างหลากหลายในสาขาที่แตกต่างกัน เช่น พหุ

วัฒนธรรมศึกษา (Multicultural education) หลักสูตรพหุวัฒนธรรม (Multicultural curriculum) ดนตรีแนวพหุวัฒนธรรม (Multicultural music) หรือพหุวัฒนธรรมนิยม (Multiculturalism) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับการศึกษาคำจำกัดความของ Elliott (1995) อธิบายว่าพหุวัฒนธรรมหมายถึง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันในสังคม ซึ่งขยายความรวมถึงอุดมคติทางสังคมที่ผู้คนจากต่างกลุ่ม ต่างสังคมมีความเคารพซึ่งกันและกัน ตลอดจนยึดมั่นเชื่อมั่นในคุณงามความดี ส่วน Canen and Canen (2002) มีความเห็นว่าพหุวัฒนธรรมเป็นทฤษฎีและแนวปฏิบัติที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นแสดงให้เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม และจัดการกับความท้าทายเกี่ยวกับอคติที่มีต่อวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ เชื้อชาติ เพศ ศาสนา และลักษณะเฉพาะอื่นๆ

สำหรับความหมายของพหุวัฒนธรรม ในแนวคิดของนักวิชาการในประเทศไทย อาทิ นิติไทย นัมคณิสร์ (2556: ออนไลน์) ได้ให้คำจำกัดความของสังคมพหุวัฒนธรรม ว่าหมายถึงการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และประเพณีปฏิบัติที่มีความแตกต่างกัน ก่อให้เกิดประเพณีและวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างกันในสังคมทั้งความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิต เช่นเดียวกับบุทธิศักดิ์ โภชนกุล (2556) ที่กล่าวถึง พหุวัฒนธรรม (MULTICULTURAL-SOCIETY) คือ สังคมที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลายซึ่งจะตรงกันข้ามกับสังคมวัฒนธรรมเดียว (monocultural society) และได้ยกตัวอย่าง สังคมเมืองปัตตานี ซึ่งถือเป็นสังคมหลากหลายเพราะประกอบคนจีน มลายู และไทย

กล่าวโดยสรุป พหุวัฒนธรรม คือ การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และประเพณีปฏิบัติที่มีความแตกต่างกันก่อให้เกิดประเพณีและวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างกันในสังคมทั้งความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิต

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมา ความหมายของพหุวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าพหุวัฒนธรรมไม่ได้มีมุมมองถึงความแตกต่างเฉพาะในเรื่องของวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่จะสะท้อนมุมมองที่กว้างกว่าเกี่ยวกับมิติของเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ภาษา วิถีทางเพศ บทบาททางเพศ อายุ สถานะทางสังคม การศึกษา และลักษณะเฉพาะอื่นๆ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พหุวัฒนธรรม เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติที่มุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับความหลากหลายและความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้คนในสังคม รวมถึงแนวทางในการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ เชื้อชาติ เพศ ศาสนา และลักษณะเฉพาะอื่นๆ มุ่งเน้นให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน สามารถอยู่ร่วมกันในท่ามกลางความแตกต่างได้โดยสันติและเคารพซึ่งกันและกัน ตลอดจนยึดมั่นเชื่อมั่นในคุณงามความดี คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ตลอดจนใช้วิจารณญาณในการแก้ไขปัญหา

ท่ามกลางความหลากหลายในสังคมอย่างสันติ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้จะใช้ลักษณะความเป็นพหุวัฒนธรรมไปเป็นกรอบกำหนดการจัดทำแผนชุมชนในการใช้ประโยชน์จากนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขา

2.5 เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการจัดทำแผน

ได้มีการประยุกต์ใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation-Influence-Control: AIC) การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT) และการวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อกำหนดกลยุทธ์/ยุทธศาสตร์ ในกระบวนการทำแผนชุมชน

2.5.1 เทคนิค AIC

เทคนิคนี้ช่วยให้การประชุมระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้านมีขั้นตอนและเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ทำให้เข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เป็นกระบวนการประชุมที่ระดมพลังสมอง เพื่อแก้ไขปัญหาและหาแนวทางในการพัฒนาในเชิงสร้างสรรค์ เทคนิค AIC จะเป็นส่วนช่วยส่งเสริมปรัชญาและหลักการในการพัฒนาชุมชน ให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและส่งเสริมให้ประชาชนพึ่งตนเองได้

หลักการใช้เทคนิค AIC ให้ความสำคัญกับ

1. การยอมรับชื่นชม (Appreciate) การยอมรับชื่นชม ความรู้สึกของเพื่อนสมาชิกในกลุ่มด้วยความเข้าใจในประสบการณ์ สภาพ และข้อจำกัดของเพื่อนสมาชิกแต่ละคน ไม่ต่อต้านหรือวิจารณ์เชิงลบในความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิก ทุกคนในกลุ่มมีโอกาสที่จะให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง เหตุผล ความรู้สึก และการแสดงออกตามที่เป็นจริง เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน เกิดพลังร่วมกันและเป็นเครือข่าย เป็นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
2. การใช้ประสบการณ์และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของแต่ละคนมาช่วยกันกำหนดวิธีการ/ยุทธศาสตร์ (Influence) สมาชิกในกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีการถกเถียงด้วยเหตุผลทั้งในประเด็นที่เห็นด้วยและขัดแย้งจนได้วิธีการที่กลุ่มเห็นร่วมกัน
3. การกำหนดแผนปฏิบัติการ (Control) สมาชิกจะเลือกว่าตนเองสามารถรับผิดชอบในเรื่องใดด้วยความสมัครใจ ทำให้เกิดพันธะสัญญา ข้อผูกพัน (Commitment) แก่ตนเอง เพื่อควบคุม (Control) ให้ปฏิบัติจนบรรลุผลตามเป้าหมายร่วมของกลุ่ม

2.5.2 เครื่องมือ SWOT

SWOT เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สภาพของชุมชนเพื่อค้นหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานสู่สภาพที่ต้องการในอนาคต หลักการสำคัญของ SWOT การวิเคราะห์ 2 ด้าน คือได้แก่ สภาพการณ์ภายใน ประกอบด้วย จุดแข็ง และจุดอ่อน เพื่อให้รู้จักตนเอง กับสภาพการณ์ภายนอก ประกอบด้วย โอกาส และอุปสรรค เพื่อให้รู้จักสภาพแวดล้อม

การวิเคราะห์สภาพการณ์ทั้งภายในและภายนอกจะทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต รวมถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อหน่วยการบริหารจัดการ และทราบสภาพจุดแข็งและจุดอ่อนของตนเองในการรับมือกับสภาพการณ์ดังกล่าว ข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์อย่างมากในการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และกลยุทธ์ ในการจัดทำแผนขององค์กรที่เหมาะสมต่อไป

2.5.3 TOWS

การวิเคราะห์ปัจจัยเพื่อกำหนดกลยุทธ์/ยุทธศาสตร์ เป็นการนำข้อมูลหลังจากที่มีการประเมินสภาพแวดล้อม SWOT มาวิเคราะห์ในรูปแบบความสัมพันธ์แบบเมตริกซ์ เพื่อกำหนดออกมาเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ประเภทต่างๆ

การนำเทคนิค TOWS มาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์และกลยุทธ์นั้น มีขั้นตอนการดำเนินการที่สำคัญ 2 ขั้นตอน ได้แก่

1. การระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค โดยที่การประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นการระบุให้เห็นถึงจุดแข็งและจุดอ่อนจะเป็นการประเมินภายในองค์กร ส่วนการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นโอกาสและอุปสรรคจะเป็นการประเมินภายนอกองค์กร ประสิทธิภาพของการกำหนดกลยุทธ์ที่ใช้เทคนิค TOWS จะขึ้นอยู่กับความสามารถในการวิเคราะห์ SWOT ที่ละเอียดทุกแง่มุม

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจุดแข็งกับโอกาส จุดแข็งกับข้อจำกัด จุดอ่อนกับโอกาส และจุดอ่อนกับข้อจำกัด ซึ่งผลของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในข้อมูลแต่ละคู่ดังกล่าว ทำให้เกิดยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. กลยุทธ์เชิงรุก (SO Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดแข็งและโอกาสมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงรุก

2. กลยุทธ์เชิงพลิกฟื้นหรือเชิงแก้ไข (WO Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดอ่อนและโอกาสมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงแก้ไข ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรมีโอกาสที่จะนำแนวคิดหรือวิธีใหม่ ๆ มาใช้ในการแก้ไขจุดอ่อนที่องค์กรมีอยู่ได้

3. กลยุทธ์เชิงป้องกัน (ST Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดแข็งและข้อจำกัดมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงป้องกัน ทั้งนี้เนื่องจากองค์การมีจุดแข็ง ขณะเดียวกันองค์การก็เจอกับสภาพแวดล้อมที่เป็นข้อจำกัดจากภายนอกที่องค์การควบคุมไม่ได้ แต่องค์การสามารถใช้จุดแข็งที่มีอยู่ในการป้องกันข้อจำกัดที่มาจากภายนอกได้

4. กลยุทธ์เชิงจัดระบบหรือเชิงรับ (WT Strategy) ได้มาจากการนำข้อมูลการประเมินสภาพแวดล้อมที่เป็นจุดอ่อนและข้อจำกัดมาพิจารณาร่วมกัน เพื่อที่จะนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ในเชิงรับ ทั้งนี้เนื่องจากองค์การเผชิญกับทั้งจุดอ่อนและข้อจำกัดจากภายนอกที่องค์การไม่สามารถควบคุมได้

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นลักษณะของการศึกษาเฉพาะส่วนด้านใดด้านหนึ่ง อาทิ การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนชุมชน ของสมหมาย แจ่มกระจ่าง และคณะ (2551) เกี่ยวกับการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน :กรณีศึกษาการจัดทำแผนชุมชนเทศบาลตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี โดยดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ของประชาชน 10 ชุมชนในการจัดทำแผนชุมชน โดยมุ่งตอบปัญหาและความต้องการด้านโครงสร้างชุมชนและด้านสังคมเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีอยู่ เช่น ไฟฟ้าแสงสว่างสาธารณะ การเพิ่มรายได้และการส่งเสริมสุขภาพ ส่วนการศึกษาของศิริขวัญ อุทา (2546) ศึกษากระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน ซึ่งมุ่งเน้นกระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในขณะที่ยังมีการศึกษาของ รุ่งรัศมี ศรีวงศ์พันธ์ (2551) ที่มุ่งประเมินผลโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ในการพัฒนาชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ปีงบประมาณ 2550 – 2551 จากแผนชุมชนในการขับเคลื่อนพลังชุมชน ในระดับตำบล จำนวน 19 โครงการ ภายใต้วิสัยทัศน์การพัฒนาตำบล ซึ่งผลการประเมินความพึงพอใจของแผนชุมชนอยู่ในระดับมาก

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพหุวัฒนธรรม มักจะเป็นลักษณะของงานวิจัยทางการศึกษา และสังคมศึกษา เช่น การศึกษาของเอกรินทร์ สังข์ทอง (2555) ได้ศึกษามุมมองของผู้อำนวยการโรงเรียนของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยที่มีต่อพหุวัฒนธรรมนิยม และพหุวัฒนธรรมศึกษา โดยพหุวัฒนธรรมศึกษาในมุมมองของผู้บริหารสถานศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น คือการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับ ความต้องการของบุคคลในชุมชน วิถีชีวิต โอกาส เป้าหมาย กระบวนการ และ บริบท ปัญหาที่ยากลำบากต่อการจัดการศึกษาตามแนวทางพหุวัฒนธรรม การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรม และการศึกษาของดุสิต หวันเหลี่ยม (2552)

เกี่ยวกับการพัฒนาแนวคิดวัฒนธรรมสมานฉันท์ของสังคมพหุวัฒนธรรมตามทฤษฎีของตำราวจิตระเวนชายแดนที่มีประสบการณ์ปฏิบัติงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยศึกษาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่สังคมพหุวัฒนธรรมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งสอดคล้องกับอัตลักษณ์ภูมิสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น และศึกษาแนวคิดวัฒนธรรมสมานฉันท์ในสังคมพหุวัฒนธรรมตามทฤษฎีของเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนที่มีประสบการณ์ปฏิบัติงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และแนวทางการพัฒนากิจกรรมสู่สังคมสมานฉันท์ นอกจากนี้ยังพบการศึกษาของสุไรยา วา นิ และมะรอนิง สาแลมิง (2556) ศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิมและศึกษาแนวทางการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานีในช่วงเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ พบว่า ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติ ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ระบบการปกครองที่มีความยุติธรรม ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการสื่อสารภาษาเดียวกัน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ตำบลทรายขาว

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน การใช้ประโยชน์และการจัดการโดยชุมชนนั้น พงงานของนิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า (2553) ศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านหนองสมาน หมู่ที่ 3 ตำบลหาดทรายขาวอำเภอหาดทรายขาว จังหวัดตรัง การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านหนองสมาน คือ การจัดการภายใต้แนวคิดที่ว่า“ทุนทางสังคมหรือทุนของชุมชน” คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ ภายใต้ข้อตกลง กติการ่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การจัดการป่าชายเลนมีจุดเริ่มต้นมาจากชาวบ้านหนองสมานประสบกับปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดลง ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวบ้านหนองสมานมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยการฟื้นฟูป่าชายเลน โดยนำแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น มาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับการพัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ทำให้เห็นการตัดสินใจในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง เพื่อสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐาน ในเรื่องของปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เช่น การใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนในการสร้างที่อยู่อาศัย การเก็บหาสมุนไพรในป่าชายเลน เพื่อใช้ในการรักษาโรค และการประกอบอาชีพประมงโดยการจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหาร ผลจากการมีทรัพยากรป่าชายเลนสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนซึ่งเป็นวิถีชีวิตจึงนำไปสู่แนวคิดการพัฒนาจากภายในชุมชน คือ เมื่อชาวบ้านหนองสมานสามารถพึ่งพาตนเองได้และมีวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ทำให้เกิดการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในขั้นตอนการวิเคราะห์สภาพปัญหา และนำไปสู่การฟื้นฟูป่าชายเลน เมื่อมีการฟื้นฟู ป่าชายเลนสมบูรณ์มากขึ้น ปริมาณสัตว์น้ำก็เพิ่มขึ้น ทำให้ชุมชน

เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน เกิดการสงวนพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ มีการควบคุม ดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน โดยชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อม เมื่อมีการใช้ประโยชน์ชุมชนบ้านหนองสมานได้ดำเนินกิจกรรม การอนุรักษ์ป่าชายเลนด้วยการปลูกป่าชายเลน ไม่จับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ และมีการกำหนดเครื่องมือการทำประมงที่ถูกกฎหมาย รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนในชุมชนและภายนอกชุมชน เกิดการพัฒนาป่าชายเลน โดยความพยายามสร้างเครือข่ายในการจัดการป่าชายเลนยกระดับให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่เด็กเยาวชนรุ่นหลังโดยการถ่ายทอดความรู้เชื่อมโยงกับโรงเรียนชุมชนบ้านหนองสมานและชุมชนใกล้เคียงต่อไป นอกจากนี้ยังการศึกษาของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2551) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้ศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน จากหลายพื้นที่ตัวอย่าง อาทิ บ้านเป็ดไรโน จังหวัดตราด บ้านบางโรง อำเภอดงหลวง จังหวัดสุพรรณบุรี บ้านบางติบ อำเภอบางขัน จังหวัดพัทลุง เป็นต้น ผลการศึกษาได้ข้อสรุปและสามารถรวบรวมความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความรู้ด้านระบบนิเวศป่าชายเลน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน การจัดการและฟื้นฟูป่าชายเลน และการพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้และมีการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลัง และเพื่อเผยแพร่ให้ผู้สนใจได้นำไปปรับใช้ต่อไป ซึ่งจะเห็นว่าการศึกษาดังกล่าวข้างต้นมีความใกล้เคียงกับการศึกษาในครั้งนี้ เพียงแต่ชุมชนไม่ได้นำมาทำเป็นแผนของชุมชน

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิเวศบริการนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจ ที่ชี้ให้เห็นถึงบริการที่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรนั้นๆ มีมูลค่ามากน้อยเพียงใด ดังเช่นงานวิจัยของสุธาวัลย์ เสถียรไทย และ เอ็ดเวิร์ด บาร์เบียร์ (2544 อ้างถึงในสถณี อาชวานันทกุล, 2556) ได้เสนอระเบียบวิธีวิจัยทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมเพื่อคำนวณมูลค่าทางเศรษฐกิจและมูลค่าทางสังคมของป่าชายเลนและฟาร์มกุ้งที่บ้านท่าโพธิ์ จ.สุราษฎร์ธานี พบว่าฟาร์มกุ้งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงกว่าป่าชายเลนกว่า 10 เท่าก็จริง แต่ถ้าวัดค่าใช้จ่ายที่เสียไปในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและมลภาวะทางน้ำที่เกิดขึ้น (กล่าวคือมี “มูลค่าทางสังคม” ติดลบ) มูลค่ารวม (ทางเศรษฐกิจและสังคม) ก็จะลดลงจาก 8,340 เหรียญสหรัฐต่อเฮกเตอร์ เหลือเพียง $8,340 - 5,443 = 2,897$ เหรียญสหรัฐต่อเฮกเตอร์ ขณะที่ป่าชายเลนมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (คือมูลค่าของทรัพยากรป่าไม้) เพียง 823 เหรียญสหรัฐต่อเฮกเตอร์ แต่เนื่องจากมีมูลค่าทางสังคมสูงถึง 35,696 เหรียญสหรัฐต่อเฮกเตอร์ (มูลค่าของการป้องกันชายฝั่งและอนุบาลปลา) ทำให้มีมูลค่ารวมสูงกว่าฟาร์มกุ้งถึง 33,622 เหรียญสหรัฐต่อเฮกเตอร์ หรือ 11.6 เท่า

เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่ ในการวิจัยครั้งนี้จึงให้ขอบเขตการศึกษาในบริบท 3 ประเด็นที่สำคัญ ดังแสดงในรูปที่ 4

รูปที่ 4 ขอบเขตบริบทการศึกษา

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ในบทนี้เป็นการนำเสนอระเบียบการวิจัย ที่เป็นขั้นตอนของการดำเนินการจัดทำแผนชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

3.1 วิธีการศึกษา

ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยแบ่งขั้นตอนกระบวนการวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ค้นหาศักยภาพของชุมชน เป็นการศึกษาข้อมูลสถานะพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะข้อมูลด้านทรัพยากรป่าชายเลน บริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้านประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ สถานการณ์ของชุมชนในปัจจุบัน เช่น ภัยคุกคาม จุดแข็ง ข้อจำกัด และปัญหา เพื่อประเมินเงื่อนไขของกระบวนการกลุ่ม ให้เห็นความสำคัญ และร่วมกันวิเคราะห์และแก้ปัญหาด้วยตนเอง ตลอดจนการกำหนดประเด็นที่จำเป็นจะต้องดำเนินการเพื่อรักษาผืนป่าชายเลนของชุมชน และประเมินผลกระทบจากปัจจัยภายนอกที่เป็นปัญหา และภัยคุกคามต่อการดำเนินงานตามแผนชุมชน โดยดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1) ขั้นตอนการเตรียมกลุ่ม (Group Preparation Stage) เป็นการกำหนดตัวบุคคล กลุ่มอาสาสมัครที่จะเป็นผู้นำหรือแกนในการผลักดันดำเนินการต่าง ๆ ตามกระบวนการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาต่างๆ ซึ่งในการศึกษารั้งนี้ได้กำหนดแบบเจาะจงกับกลุ่มแกนนำชุมชนองค์กรชุมชนที่เป็นชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เทศบาลตำบลสิงหนคร กลุ่มเยาวชนในพื้นที่ และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียนในชุมชน หน่วยอนุรักษ์ป่าชายเลน หน่วยงานของกรมประมง เป็นต้น ที่มีความเข้าใจ พร้อมทั้งจะเข้าร่วมในกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ร่วมกับคณะวิจัย จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

2) ขั้นตอนการเรียนรู้ของกลุ่ม (Group Learning Stage) ดำเนินการดังนี้

1. การนำเอาข้อมูลศักยภาพและปัญหาของชุมชน และองค์กรชุมชน ตลอดจนผลการวิเคราะห์เบื้องต้นโดยทีมงานวิจัย โดยขั้นตอนนี้ ประกอบด้วย นักวิชาการ องค์กรเอกชน และนักวิจัยชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย มาร่วมกันนำเสนอและวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อแสวงหาวิธีการ

แก้ปัญหาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับเงื่อนไขและความสามารถของกลุ่มองค์กรชุมชน โดยมีรูปแบบของการร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ สร้างความคุ้นเคย ความไว้วางใจ และความร่วมมือ จนสามารถริเริ่มทำกิจกรรมร่วมกันได้

2. การเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ โดยมีสมาชิกของชุมชนที่เป็นนักปฏิบัติเป็นผู้เริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้ และจะนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ ต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การจัดทำแผนชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน เป็นการร่วมกันกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่เหมาะสม ที่เป็นไปได้และสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลยุทธ์ที่วางไว้ เพื่อสานต่อ เสริมสร้าง สิ่งที่ชุมชนทำได้ที่อยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือเพื่อบรรเทาข้อจำกัดและแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของพื้นที่ โดยนำเครื่องมือตารางการทำงานแบบเหตุผลสัมพัทธ์ (Logical Framework) มาประยุกต์ใช้ เพื่อให้แผนชุมชนฯ เป็นเหตุเป็นผลและสามารถวัดความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมได้ ทางคณะวิจัยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation-Influence-Control: A-I-C) มาอำนวยความสะดวกตลอดกระบวนการจัดทำแผน และมีการสำรวจข้อมูลครัวเรือนตามตัวชี้วัดที่ได้จากแต่ละกิจกรรมของแผนงาน เพื่อเติมเต็มในส่วนของแผนให้มีความชัดเจนเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และเป็นข้อมูลที่ใช้อ้างอิงเมื่อบูรณาการแผนงานเข้ากับแผนงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้วางแผนการดำเนินงานด้านการสำรวจข้อมูลเชิงปริมาณไว้ระหว่างการจัดทำแผนชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจสามารถนำมาใช้ประโยชน์ตามความต้องการในการจัดทำแผนชุมชน และประกอบการตัดสินใจการกำหนดลำดับความสำคัญของกิจกรรมต่าง ๆ ในแผนชุมชนได้ทันที สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพจะมีการใช้เครื่องมือการมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Rapid Appraisal: PRA) ที่เหมาะสมกับสถานการณ์

ขั้นตอนที่ 3 การเรียนรู้ นำแผนไปใช้ มีการนำแผนชุมชนที่ตัวแทนของหมู่บ้านจัดทำขึ้นมาประชาสัมพันธ์ให้คนในตำบลได้รับทราบ ผ่านการประชุมหมู่บ้าน และนำแผนชุมชนฯ ที่ได้ไปเจรจาเบื้องต้นกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลาในครั้งนี้ ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ กลุ่มชุมชนบริเวณตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านหัวเขาแดง หมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน หมู่ที่ 3 บ้านนอก 2 หมู่ที่ 4 บ้านนาใน หมู่ที่ 5 บ้านท่าเสา หมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน หมู่ที่ 7

บ้านบนเหมือง และหมู่ที่ 8 บ้านบ่อสวน มีประชากรประมาณ 3,115 ครัวเรือน (ตารางที่ 2) โดยการสุ่มตัวอย่างนั้นแบ่งเป็น 2 ลักษณะตามรูปแบบการศึกษา คือ

(1) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นแกนนำ ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้รู้ โต๊ะอิหม่าม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน ชมรมฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนตำบลหัวเขา กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ผู้นำการปลูกป่า องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียนในชุมชน ที่เป็นภาคีร่วมในการจัดทำแผน ซึ่งเป็นการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 20-30 ราย

(2) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกของชุมชน ซึ่งกำหนดขนาดของจำนวนตัวอย่างได้จากการคำนวณโดยใช้สูตรของ Yamane ได้จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 354 ตัวอย่าง ซึ่งในการเก็บรวบรวมจริงเก็บตัวอย่างทั้งสิ้น 360 ตัวอย่าง การสุ่มเลือกครัวเรือนสัมภาษณ์ในชุมชนแบบตามสะดวก โดยพิจารณาตัวอย่างแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชนในขนาดที่ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ยึดหลักการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลน โดยทุกหมู่บ้านมีการใช้ประโยชน์จากนิเวศป่าชายเลนโดยตรงและโดยอ้อมจากการประกอบอาชีพประมง ยกเว้นหมู่ที่ 7 บ้านบนเหมือง ที่ประชากรไม่มีการใช้ประโยชน์หรือประกอบอาชีพเกี่ยวกับประมงเลย แต่ก็ไม่ได้ละเลยในการให้ความสำคัญเนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของทั้งชุมชนตำบลหัวเขา จึงสุ่มตัวอย่างในจำนวนน้อย โดยเน้นผู้นำ และผู้ที่มีความเกี่ยวข้องมากที่สุด

ตารางที่ 2 จำนวนกลุ่มตัวอย่างแยกตามหมู่บ้าน

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน
1	บ้านหัวเขาแดง	751
2	บ้านแหลมสน	299
3	บ้านนอก	273
4	บ้านนาใน	289
5	บ้านท่าเสา	285
6	บ้านหัวเลน	668
7	บ้านบนเหมือง	438
8	บ้านบ่อสวน	112
รวม (N)		3,115
n		360

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ได้ประยุกต์ใช้เครื่องมือในการศึกษาที่สอดคล้องกับวิธีการศึกษา ดังรายละเอียดแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 วิธีการศึกษาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์แต่ละข้อ

วัตถุประสงค์ที่	วิธีการ
1. ศึกษาบริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้านประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> - เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากรายงาน สื่อ สิ่งพิมพ์ และข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์บนเว็บไซต์ - จัดประชุมกลุ่มย่อยระดับชุมชน ใช้เครื่องมือประวัติศาสตร์ชุมชน (Time Line) ปฏิทินกิจกรรม (Seasonal Calendar) และแผนที่การใช้ประโยชน์ชุมชน (Resource Use Mapping) - การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะลึก - เก็บแบบสอบถามมีโครงสร้าง - การสนทนากลุ่มตามธรรมชาติ - การสำรวจ ระบุพิกัดของครัวเรือนที่ถูกสัมภาษณ์ และใช้แผนที่ในการนำเสนอข้อมูลจากการสำรวจ
2. ศึกษาข้อมูลของกลุ่มองค์กรชุมชน ในด้านศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา	<ul style="list-style-type: none"> - จัดประชุมกลุ่มย่อย - ใช้เทคนิค A-I-C - ใช้กระบวนการการมีส่วนร่วม - สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะลึก - การสังเกตแบบมีส่วนร่วม - ใช้การวิเคราะห์ SWOT Analysis
3. จัดทำแผนชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้การวิเคราะห์ TOWS Matrix - จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ - จัดประชุมกลุ่มย่อย

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

(1) การวิเคราะห์แบบตีความ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ ลักษณะของข้อมูลเป็นความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลหรือเป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและจดบันทึก ซึ่งจะมีลักษณะเป็นการบรรยายบอกเล่าถึงพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ทางสังคมและภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างตรงไปตรงมา วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะนี้ จึงเป็นการสร้างข้อสรุปจากการศึกษารูปแบบ แบบแผน มีการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่ คณะวิจัยจะร่วมกันพิจารณา ศึกษาด้วยการทบทวนข้อมูลหลายๆ ครั้ง เพื่อจัดระบบข้อมูลใหม่ แล้วพยายามตอบคำถามในสิ่งที่ต้องการจะศึกษา ซึ่งการตอบคำถามจะเป็นการตีความเพื่อหาความหมายและการแปลความหมาย ใช้การอธิบายด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาและทำการวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา หากข้อมูลที่ได้มาเป็นตัวเลขก็ จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติต่างๆ และอธิบายความหมายอย่างง่ายๆ ที่คนในชุมชนสามารถเข้าใจได้

(2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณทางสถิติ ใช้การวิเคราะห์สถิติเชิงพรรณนา ในการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้วยค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

(3) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาและเชิงสถิติ นำมาตรวจสอบกับกรอบแนวคิดการวางแผนโครงการ และใช้การวิเคราะห์ TOWS Matrix เป็นการวิเคราะห์เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน ตามแผนชุมชนที่ได้มีการจัดทำขึ้น โดยแยกเป็นยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ ดังนี้

SO ยุทธศาสตร์เชิงรุก (ส่งเสริม สนับสนุน เร่งรัด)

ST ยุทธศาสตร์ป้องกันตัว (สร้างกลไก เสริมสร้าง)

WO ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น ใช้พันธมิตร ปรับปรุง (พัฒนา เพิ่มประสิทธิภาพ ส่งเสริมและสนับสนุน)

WT ยุทธศาสตร์ถอย อดทน (จัดระบบ)

เพื่อแสดงข้อมูลเชิงประจักษ์ในระหว่างการทำแผนชุมชน ทำการสังเคราะห์แผนเชิงโครงสร้าง และเชิงเนื้อหา

3.5 แผนงานของโครงการ

แผนการดำเนินงานของโครงการ การใช้ระเบียบวิธีวิจัยและกิจกรรมต่างๆ ในได้นำเสนอใน รูปแบบของตารางและเรียงลำดับแผนงานโครงการตามระยะเวลาที่ดำเนินงานดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แผนการดำเนินโครงการ

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1.ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างไร?	<ol style="list-style-type: none"> ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้รู้ โต๊ะอิหม่าม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำชุมชน ชมรมฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มสตรี ผู้นำการปลูกป่า องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียน เป็นต้น ใช้การสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 20-30 ราย ใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ “ประวัติศาสตร์ชุมชน (Time Line)” เป็นเครื่องมือในการรวบรวมวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล สำรวจ กำหนดพิกัด 	<ol style="list-style-type: none"> เก็บรวบรวมข้อมูล ทฤษฎีภูมิจากรายงาน สื่อต่างๆ จัดประชุมกลุ่มย่อยระดับชุมชน จัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชน จัดทำปฏิทินกิจกรรมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศบริการป่าชายเลน สำรวจ กำหนดพิกัดจุดสำคัญต่างๆ ของชุมชน เช่น บริเวณป่าชายเลน โครงสร้างพื้นฐานในชุมชน สถานที่สำคัญ ถนน เป็นต้น 	<ol style="list-style-type: none"> ข้อมูลบริบทของชุมชนที่เป็นปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน และสภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม แผนที่การใช้ประโยชน์ของชุมชน ปฏิทินการกิจกรรมในชุมชนตามฤดูกาล แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตามระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์
2. คริวเรือนมีลักษณะทางสังคม สภาพเศรษฐกิจ และการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนใน	<ol style="list-style-type: none"> ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง กำหนดพิกัดคริวเรือน 	<ol style="list-style-type: none"> เก็บแบบสอบถามแบบมีโครงสร้าง จำนวน 360 ชุด (ใช้สูตรการคำนวณของ Yamane) กระจายตาม 	<ol style="list-style-type: none"> ข้อมูลทางสถิติของคริวเรือนที่สามารถนำไปอ้างอิงได้ ผลการวิเคราะห์

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
ชุมชนอย่างไร?		1. สัดส่วนของจำนวนประชากรใน 8 หมู่บ้านของตำบลหัวเขา 2. กำหนดพิกัดครัวเรือนที่ให้ข้อมูล	ข้อมูลทางสถิตินำเสนอเชิงแผนที่
3. กลุ่มองค์กรชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน มีใครบ้าง?	1. ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจากการสนทนาตามธรรมชาติ และการประชุมกลุ่มย่อย 2. ใช้ Venn diagram เป็นเครื่องมือในการแสดงความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ 3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม	1. ร่วมสนทนาตามธรรมชาติกับชุมชน เช่น สนทนาตามโต๊ะกาแฟ 2. จัดประชุมกลุ่มย่อย	1. การวิเคราะห์กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2. ความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
4. ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่น/องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนอะไรบ้าง?	1. ข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจากการสนทนาตามธรรมชาติ และการประชุมกลุ่มย่อย 2. ใช้เทคนิค A-I-C ในกระบวนการมีส่วนร่วมประชุมกลุ่มย่อย	1. ร่วมสนทนาตามธรรมชาติกับชุมชน เช่น สนทนาตามโต๊ะกาแฟ 2. จัดประชุมกลุ่มย่อย	องค์ความรู้ชุมชนเกี่ยวกับระบบนิเวศบริการป่าชายเลน
5. ชุมชนมีแผนอย่างไรในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนเพื่อกระจายความ เป็นธรรมอย่างเหมาะสม?	1. ข้อมูลเชิงคุณภาพ 2. ใช้ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากการวิเคราะห์แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือประกอบการตัดสินใจ	1. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2. จัดประชุมกลุ่มย่อย 3. นำร่างแผนชุมชนไปปรึกษาหารือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง	1. แผนชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน 2. แผนชุมชนบูรณาการร่วมกับแผนของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

คำถามวิจัย	ระเบียบวิธีวิจัย	กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
6. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมาสสนับสนุนหรือร่วมกับชุมชนในกิจกรรมป้าชายเลนได้อย่างไร บทเรียนที่ผ่านมามีจุดอ่อนอย่างไร	ข้อมูลเชิงคุณภาพ	1.จัดประชุมกลุ่มย่อย 2.ปรึกษาหารือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	1. แนวทางการสนับสนุนชุมชน 2. บทเรียนที่ผ่านมา

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ในการศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมสำหรับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา ซึ่งได้ดำเนินการศึกษาตั้งแต่การรวบรวมข้อมูลที่เป็นบริบทของชุมชนในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน และสภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม กิจกรรมหลักของชุมชนที่เป็นรายละเอียดและแสดงเป็นรูปแบบของปฏิทินกิจกรรม และแผนที่การใช้ประโยชน์จากกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เพื่อเชื่อมโยง และเป็นข้อมูลเบื้องต้นนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชนในลำดับต่อไป สามารถสรุปตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

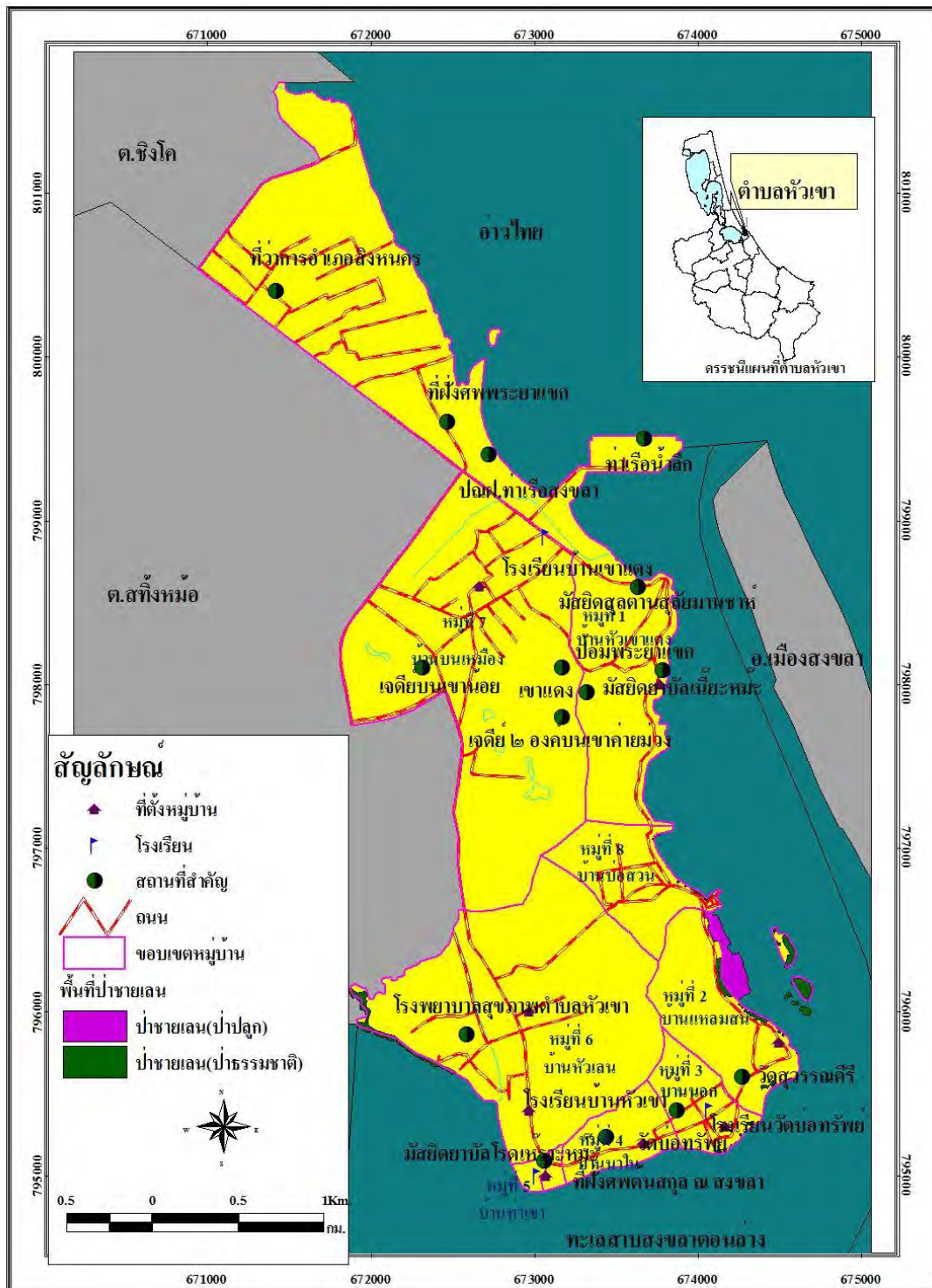
4.1 ข้อมูลบริบทของชุมชนที่เป็นปัจจุบัน

4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนหัวเขา ปัจจุบันเป็นชุมชนหนึ่งในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองสิงหนคร ซึ่งได้ประกาศเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลเมืองสิงหนคร ตั้งแต่วันที่ 23 พฤศจิกายน 2548 (แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2555-2557) เทศบาลเมืองสิงหนคร, 2555) เป็นชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางธรรมชาติ คือ ชุมชนตั้งอยู่บริเวณล่างสุดของคาบสมุทรสทิงพระ ติดกับปากแม่น้ำทะเลสาบสงขลาที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทย ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของเมืองสงขลาและเป็นเมืองท่าชายฝั่งที่สำคัญ

ชุมชนหัวเขามีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 18.62 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้ (รูปที่ 5)

ทิศเหนือ	จรด ต.สทิงหม้อ
ทิศใต้	จรด ต.ทะเลสาบสงขลา
ทิศตะวันออก	จรด ทะเลสาบสงขลาและอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	จรด ทะเลสาบสงขลา

รูปที่ 5 อาณาเขต และสถานที่สำคัญต่าง ๆ ของชุมชนหัวเขา

4.1.2 สภาพทางกายภาพของพื้นที่

พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนหัวเขาเป็นที่ราบเชิงเขาและพื้นที่เป็นภูเขา ซึ่งจำแนกเป็นเขต ได้ดังนี้ (เชิดชัย อ่องสกุล, 2548)

เขตภูเขา มีลักษณะเป็นเนินเขาที่ทอดตัวไปตามแนวเหนือใต้ โดยมียอดเขาอยู่ 3 ยอดที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 30 ได้แก่ เขาแดง ที่อยู่เหนือสุด เขาค่ายม่วง และเขาเมืองอยู่ใต้สุดและเป็นภูเขาที่อยู่ติดกับชุมชนหัวเขา นอกจากนี้ยังมีภูเขาเล็กๆ อีก 2 ยอด ได้แก่ เขาน้อยและเขาเขียว เป็นยอดเขาที่มีความลาดชันมาก เป็นพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกและทำการเกษตร ส่วนในบริเวณที่มีความลาดชันน้อยและอยู่ระหว่างยอดเขาบางส่วนเป็นพื้นที่ที่มีการครอบครอง ชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่ปลูกยางพาราและไม่ผล

เขตเชิงเขา เป็นบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน แต่ไม่ได้หนาแน่นมากนัก พื้นที่ที่ใช้ในลักษณะของการปลูกไม้ผลผสมผสาน ส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณบ้านบนเมือง สวนจันทร์ หมู่ที่ 7

เขตที่ราบฝั่งตะวันตกของภูเขา เป็นบริเวณที่มีพื้นที่ราบ ส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่หมู่ 6 และ 7 ในอดีตสามารถใช้ประโยชน์ในการทำนาและมีการปลูกตาลโตนดบริเวณรอบๆ คันนา ปัจจุบันพื้นที่ถูกเปลี่ยนไปในลักษณะอื่น เช่น กลายเป็นสถานที่ของเอกชนในการสร้างสิ่งปลูกสร้าง โกดังสินค้าของธุรกิจในเครือข่ายบริษัทน้ำมัน ปลูกปาล์มน้ำมัน บ้านจัดสรร เป็นต้น

บริเวณที่ราบลุ่มฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก เป็นบริเวณที่อยู่ติดกับทะเลสาบสงขลา ตอนนอกทางฝั่งตะวันตก สภาพพื้นที่แถบนี้ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าพรุประกอบด้วยพันธุ์ไม้ประเภทไม้เสม็ดเป็นจำนวนมาก และพื้นที่ป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดแนวทะเลสาบ ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน ปัจจุบันสภาพพื้นที่ป่าดังกล่าวได้เปลี่ยนสภาพไปอย่างถาวร กลายเป็นพื้นที่ที่ถูกถมทับด้วยดินที่ไ้เป็นที่รองรับในการขยายตัวของชุมชน สร้างอาคารบ้านเรือน ถนน สถานที่ราชการ เป็นต้น ส่วนบริเวณที่ราบลุ่มฝั่งตะวันออก เป็นพื้นที่ที่เป็นป่าชายเลนบางส่วน บริเวณนี้เป็นที่ราบดินเลนงอกใหม่ เนื่องจากการตกตะกอนของดิน จากภูเขาไหลชะล้างลงตามแนวชายฝั่ง

บริเวณชุมชนแออัด เป็นบริเวณที่ราบแคบๆ สันทรายชายฝั่งทะเลขนานไปกับเชิงเขาเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนชุมชนหัวเขาแดง (หมู่ที่ 1) ที่มีความหนาแน่นมาก ซึ่งพื้นที่ที่มีความจำกัด ประกอบกับการตั้งอาคารบ้านเรือนที่ถาวร จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้มีการรุกร้าถมดินเข้าไปในพื้นที่ของทะเลสาบมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ตลอดแนวชายฝั่งบริเวณหมู่ที่ 3, 4, 5 และ 6 ก็มีลักษณะความแออัดคล้ายคลึงกัน

บริเวณทะเลสาบสงขลาตอนนอก เป็นบริเวณที่ประชากรใช้ประโยชน์เพื่อการทำประมงโดยเฉพาะการทำโพงพาง ไชหนึ่ง วางบาม เลี้ยงปลาในกระชัง และเป็นเส้นทางสัญจรทางเรือเชื่อมระหว่างคนในชุมชนหัวเขากับเมืองสงขลา (รูปที่ 6)

โพงพาง

เลี้ยงปลาในกระชัง

ไชนั่ง

บาม

รูปที่ 6 การใช้ประโยชน์ในทะเลสาบสงขลาตอนนอก

พื้นที่ป่าชายเลน ในปัจจุบันมีพบเห็นอยู่บ้างในหมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน เป็นป่าชายเลนธรรมชาติ อยู่บริเวณตามแนวชายฝั่งหรือริมตลิ่งของทะเลสาบสงขลาตอนนอก และในพื้นที่หมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน ที่มีป่าชายเลนเป็นแนวยาวตลอดชายฝั่ง (รูปที่ 7 และ 8) ซึ่งเป็นป่าชายเลนที่ปลูกขึ้นมาใหม่ เนื้อที่ ประมาณ 10 ไร่ ด้วยโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่บังเกิดขึ้นด้วยกระแสพระราชดำริร่วมกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรม ราชชนนี เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2536 โดยได้พระราชทานพระราชกระแสรับสั่งกับหม่อมราชวงศ์ดิศ นัดดา ดิศกุล เลขาธิการมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และนายสุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ให้ ร่วมกันเป็นแกนกลางในการดำเนินการปลูกป่าพระราชทานแก่ประชาชนทั้งมวลในวโรกาส พระราช พิธีกาญจนาภิเษกเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติเป็นปีที่ 50 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยทรงตั้งมั่น ในพระราชหฤทัย ที่จะฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้มีสภาพยั่งยืนยาวนาน โดยป่าชายเลนดังกล่าวเป็นหนึ่งในป่าพระราชทานมูลนิธิชัยพัฒนา-มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ที่มีอยู่ 3 โครงการ ได้แก่ โครงการชุมชนพัฒนาป่าชายเลน ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา, โครงการศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชายเลนยะหริ่ง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และโครงการศึกษา ความเป็นไปได้ในการฟื้นฟูป่าชายเลน อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี (มันจิตร ดีลาส, 2556: ออนไลน์) และจากการน้อมนำแนวพระราชดำริเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลนของพระองค์ท่านมาปฏิบัติ

ส่งผลให้ ป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐและประชาชนจะดีขึ้น และความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมก็ดีขึ้นเช่นกัน ซึ่งสังเกตได้ว่าพื้นที่ปลูกป่านั้นเป็นพื้นที่ของชาวไทยพุทธทั้งหมด แต่คณะกรรมการส่วนใหญ่จะเป็นชาวมุสลิม ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ สร้างความสมานฉันท์ที่ละลายความแตกต่างของศาสนา และอยู่ด้วยกันอย่างเป็นพี่เป็นน้อง มีความร่วมมือร่วมใจกันจนถึงปัจจุบัน

หมู่ที่ 6

หมู่ที่ 2

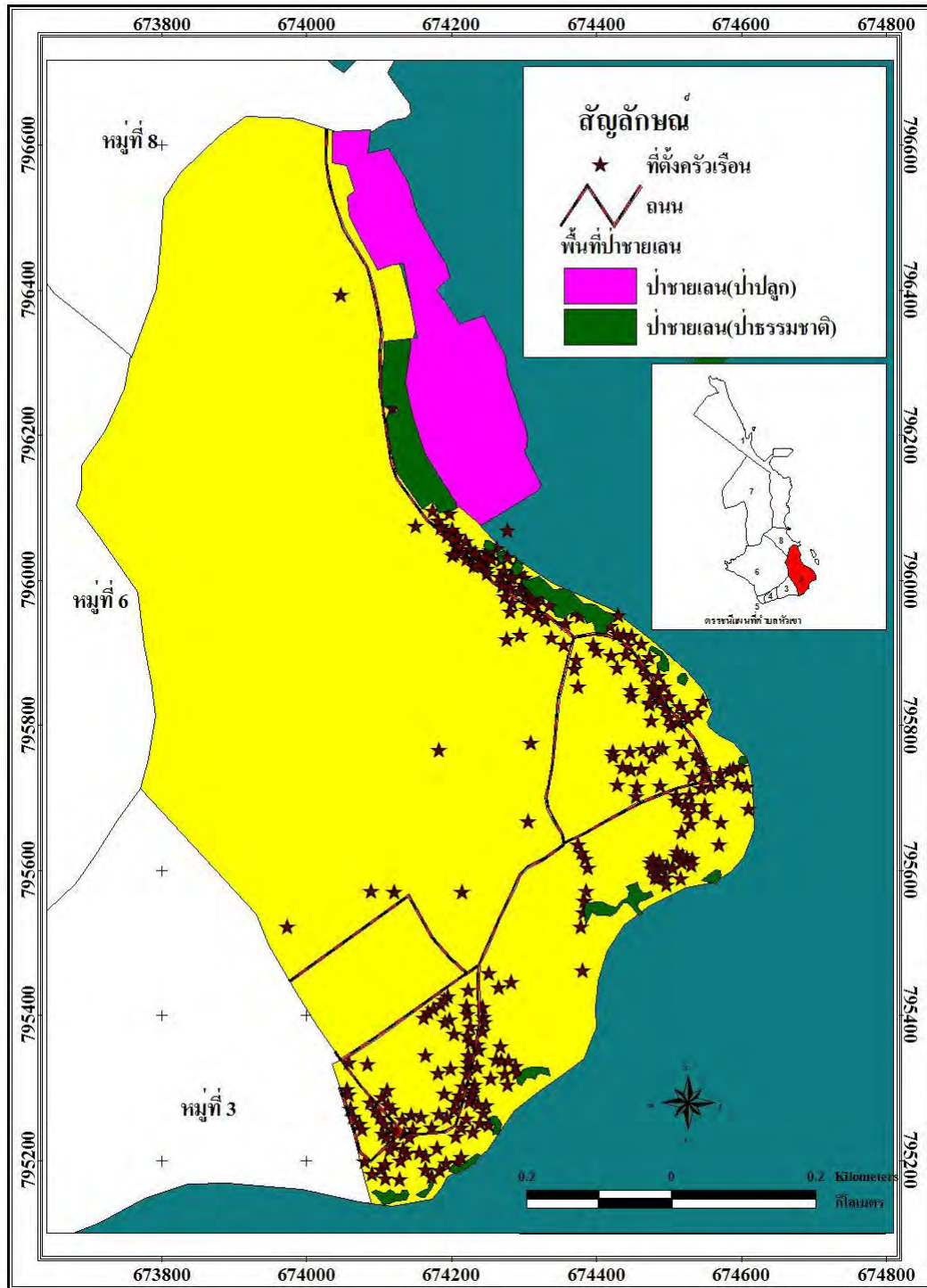
หมู่ที่ 2

หมู่ที่ 2

รูปที่ 7 พื้นที่ป่าชายเลนที่ปลูกขึ้นมาใหม่ในพื้นที่ หมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน และหมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน

รูปที่ 8 พื้นที่ป่ายเลนของตำบลหัวเขา

พื้นที่สุสานของตระกูลเจ้าเมือง ณ สงขลา และเจ้านายเชื้อสายจีน ซึ่งตั้งกระจายอยู่ในหลายหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 3, 4 และ 6 เป็นฮวงซุ้ยตั้งเรียงรายอยู่ตามเชิงเขาเมือง รวมทั้งหมด 13 สุสานและยังมีสุสานของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตระกูล ณ สงขลา อีก 4 สุสาน รวมทั้งสิ้นเป็น 17 สุสาน มีเนื้อที่ทั้งหมด 3 แปลง ไม่ติดต่อกัน รวมเนื้อที่ประมาณ 59 ไร่ 47 ตารางวา แต่ละสุสานมีศิลาจารึกภาษาจีนบอกปีที่สร้างและบอกประวัติไว้ชัดเจนมีสุสานฝังศพเจ้าเมือง 5 สุสาน คือ แปลงที่ 1 ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 หลวงสุวรรณคีรีสมบัติ (เหยียง) เจ้าเมืองอินทคีรี (บุญหุ้ย) และแปลงที่ 2 ตั้งอยู่หมู่ที่ 3-4 พระวิเศษภักดี (เถียนจง) พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาคนที่ 6 และแปลงที่ 3 ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา, 2556: ออนไลน์) ดังแสดงในรูปที่ 9

รูปที่ 9 พื้นที่สุสานของตระกูลเจ้าเมือง ณ สงขลา และเจ้านายเชื้อสายจีน

4.1.3 สภาพทางด้านสังคม

(1) ประชากรและการนับถือศาสนา

ชุมชนหัวเขาประกอบไปด้วย หมู่บ้านทั้งหมด 8 หมู่บ้าน 11 ชุมชน ซึ่งแบ่งตามเขตการปกครอง (ตารางที่ 5) และแต่ละชุมชนมีการตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มหนาแน่น มีครัวเรือนประชากรทั้งสิ้น 3,115 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนนับถือศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะหมู่ที่ 4 และ 5 ที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด และในหมู่ที่ 1, 3, 6 และ 7 ที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธบางส่วน สำหรับหมู่ที่ 2 ทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ และ หมู่ที่ 8 เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ

ตารางที่ 5 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนหัวเขา

หมู่บ้าน	ชุมชน	การนับถือศาสนา (%)
1	บ้านทะเลนอก	- พุทธ 30% ได้แก่ บริเวณหินยาว 10% หาดแก้ว 20% - อิสลาม 70%
	บ้านเขาแดง	- อิสลาม 100 %
2	บ้านแหลมสน	- พุทธ 100%
3	บ้านนอก	- พุทธ 20%
		- อิสลาม 80%
4	บ้านโนบ้านโน (หัวเขา) ย่าน	- อิสลาม 100 %
5	บ้านท่าเขา (หัวเขา)	- อิสลาม 100 %
6	บ้านหัวเลน	- พุทธ 20%
	บ้านเจ้านคร	- อิสลาม 80%
7	บ้านบนเมือง	- พุทธ 60%
		- อิสลาม 40%
8	บ้านบ่อสวน (บ่อเตย)	- พุทธ 99%
		- อิสลาม ประมาณ 3-4 ครัวเรือน

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

จากการอาศัยอยู่ด้วยกันระหว่างชาวบ้านที่เป็นมุสลิมและพุทธ ทำให้ชุมชนหัวเขามีทั้งศาสนสถานที่เป็นทั้งวัด และมัสยิด ตั้งอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะวัด ซึ่งเป็นศาสนสถานเก่าแก่ ตั้งแต่ยุคประวัติศาสตร์เมืองสงขลา ได้แก่ วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดเขาน้อย วัดภูผาเบิก วัดเจ้านคร วัดศิริวรรณาวาส และสำนักสงฆ์โคกยาง ในส่วนของมัสยิดนั้น มีทั้งหมด 6 แห่ง ได้แก่ มัสยิดยาบัลโรด เหระหะมะ (มัสยิดใหญ่) มัสยิดจากรูสลาม มัสยิดเรารวิฎอตุลญันนะฮ์ มัสยิดยาบัลเนาะหะมะ มัสยิดบุสตานูร์ดีเราะห์หะมะฮ์ และมัสยิดสุลต่านสุลัยมาน ซาห์ (รูปที่ 10)

รูปที่ 10 ศาสนสถานของสมาชิกในชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลาม

(2) การศึกษา

สำหรับด้านการศึกษานั้น ชุมชนหัวเขามีโรงเรียนในระดับประถมศึกษาและเด็กเล็กที่เป็นสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสายสามัญ จำนวน 3 โรง ได้แก่ โรงเรียนวัดบ่อทรัพย์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 โรงเรียนบ้านหัวเขา ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 และโรงเรียนเขาแดง ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 โรงเรียนสอนศาสนาศอลาหุดดีน ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 นอกจากนี้ยังมีศูนย์การเรียนรู้ประจำชุมชน และโครงการบ้านหนังสืออัคริยะ ของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ที่เปิดโอกาสและส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ชาวชุมชนหัวเขา

(3) การรวมกลุ่ม/องค์กร

การรวมกลุ่มของชุมชนหัวเขา มีทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่ทางการ ได้แก่ กองทุนออมทรัพย์ต่าง ๆ เช่น กองทุนออมทรัพย์บี้ยตุลมาล ญายัลนุร ของหมู่ 4 ในบ้าน ที่เป็นการรวมกลุ่มของสมาชิกชุมชนมุสลิม อาสาสมัครสาธารณสุขของหมู่บ้านต่าง ๆ (อสม.) กลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลผลิตทางทะเล ของหมู่ 3, 5 และ 6 ซึ่งมีผลิตภัณฑ์แปรรูปที่สร้างรายได้และเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้แก่ กุ้งแก้ว ปลาหวาน กุ้งส้ม ปลาจิ้งจั้ง ปลาแป้งแดง ไช้ครอบ มันกุ้ง เป็นต้น (อาหมัด หมัดอาหริม, สัมภาษณ์วันที่ 23 ตุลาคม 2556) กลุ่มเรือประมง และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนหัวเขา ที่ยังอยู่ระหว่างการปรับโครงสร้างการดำเนินงาน

(4) หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่

หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่ในชุมชนหัวเขา และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ กับชุมชน ได้แก่ ศูนย์ป้องกันและปราบปรามประมงทะเล ภาคใต้ตอนล่าง จังหวัดสงขลา ซึ่งตั้งอยู่พื้นที่ หมู่ที่ 2 ค่ายทหารกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 5 ค่ายพระปกเกล้า ตั้งอยู่หมู่ที่ 6-8 และกรมศิลปากร ตั้งอยู่หมู่ที่ 7

(5) การคมนาคม

ชุมชนหัวเขามีการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ โดยทางบกนั้นมีถนนที่เป็นถนนคอนกรีตและลาดยางสายหลักในชุมชน โดยเฉพาะชุมชนแออัดบ้านหัวเขาหมู่ที่ 1 ไปจนถึง หมู่ที่ 6 สายเลียบชายฝั่งทะเลสาบ จะเป็นถนนคอนกรีตที่ค่อนข้างแคบตามสภาพการก่อสร้างของอาคารบ้านเรือน ส่วนในหมู่ที่ 7 และบางส่วนของหมู่ที่ 1 และ 6 เป็นถนนลาดยางขนาดมาตรฐาน สำหรับการคมนาคมทางน้ำนั้น นอกจากชุมชนหัวเขาจะมีที่ตั้งของท่าเรือนานยนต์ที่บริเวณหัวเขาแดง ซึ่งให้บริการทั้งคนในชุมชนและคนต่างพื้นที่ ต่างจังหวัด ในแต่ละชุมชนที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลตั้งแต่ หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6 และ 8 จะใช้เรือส่วนตัวในการสัญจรทางทะเล และมีท่าเรือสาธารณะในหลายๆ จุด เช่น ท่าเรือแหลมสน หมู่ที่ 2 ท่าเรือใหม่ หมู่ที่ 4 ท่าเรือในหมู่ที่ 5 และ 6 (รูปที่ 11) เพื่อการสัญจรและขนถ่ายสัตว์น้ำจากการทำประมง

ท่าเรือใหม่ หมู่ที่ 4

ท่าเรือแหลมสน หมู่ที่ 2

รูปที่ 11 ท่าเรือสาธารณะเพื่อการสัญจรและขนถ่ายสัตว์น้ำจากการทำประมงภายในชุมชน

(6) แหล่งท่องเที่ยวและบริการทางการท่องเที่ยว

ด้วยลักษณะกายภาพของพื้นที่ชุมชนหัวเขาที่มีทิวเขา และชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ทะเลสาบสงขลา และยังคงเป็นเมืองสงขลาในอดีต ทำให้ชุมชนหัวเขาเป็นที่ตั้งของโบราณสถานประวัติศาสตร์เมืองเก่าสงขลา เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (ภาคผนวก ข) ได้แก่ บ่อน้ำโบราณ-บ่อทรัพย์ (วัดบ่อทรัพย์) ชุมประตูป่อแก้ง (ม.8 ต.หัวเขา) เจดีย์สองพี่น้ององค์ขาว-องค์ดำ เก่งจีน กำแพงเมืองเก่า สุสานมรhum (สุสานสุลต่าน สุไลมาน) ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลหัวเขา โบราณสถานบริเวณวัดเขาน้อย มีโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เจดีย์วัดเขาน้อยสมัยศรีวิชัย 1 องค์ มีใบเสมาหินทรายแดงและพระพุทธรูปปูนปั้นสมัยอยุธยาหลายองค์ วัดสุวรรณคีรี ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร

เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองสงขลาสมัยเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ชาวบ้านเรียกว่า “วัดออก” **วัดศิริวรรณवास (วัดवास)** ปัจจุบันเป็นวัดร้าง ตั้งอยู่หมู่ 2 โบราณสถานภายในวัด ประกอบด้วย พระอุโบสถล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว ประตูทางเข้าด้านตะวันออกเป็นซุ้มแบบจีน เจดีย์ก่อด้วยอิฐถือปูน ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสและฐานปัทม์ หอระฆัง อาสน์สงฆ์กลางลานใต้ร่มไม้ กุฏิไม้โบราณ ศาลา และบ่อน้ำที่เก็บอัฐิ **วัดภูผาเบิก** วัดภูผาเบิก ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 มีโบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ อุโบสถ เป็นอุโบสถสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กำแพงกันดินและบันได เป็นหินแกรนิตวางทับซ้อนกัน หอระฆังสร้างตามแบบนิยมของวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฝีมือช่างพื้นถิ่นใต้ กุฏิเรือนไทย แบ่งตัวอาคารออกเป็น 3 ส่วน อาคารด้านหน้า อาคารด้านกลาง อาคารด้านหลัง เป็นกุฏิไม้ทรงไทยหลังคาจั่วมุงด้วยกระเบื้องดินเผาพื้นถิ่นปลายแหลมแบบเกาะยอ **บ่อแก่ง** ซากสิ่งก่อสร้างที่ประกอบด้วยเชิงเทินและใบเสมาที่มีซอกติดตั้งปืนใหญ่ อาคารที่พักผู้รักษาป้อม บ่อน้ำ และซุ้มประตูทำน้ำมีหลังคาแบบเก๋งจีน เรียกกันโดยทั่วไปว่า “บ่อแก่ง” เชิงเทินและองค์ประกอบเหล่านี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เพื่อเป็นปราการรักษาหน้าด่านของเมืองสงขลาเก่าที่ตั้งอยู่ที่ฝั่งแหลมสนครั้งย้ายเมืองมาตั้งที่ฝั่งบ่ออย่างซึ่งเป็นตัวเมืองสงขลาปัจจุบันได้สร้างป้อมปากน้ำแหลมทรายเพื่อพิทักษ์เมืองปราการสถานแห่งนี้จึงร้างไปมีเพียงการใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำจืดเท่านั้น **สุสานตระกูล ณ สงขลา** ตั้งอยู่ที่ หมู่ 3, 4 และ 6 เป็นฮวงซุ้ยตั้งเรียงรายอยู่ตามเชิงเขาเมือง รวม 13 สุสานและยังมีสุสานของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตระกูล ณ สงขลา อีก 4 สุสาน รวมทั้งสิ้นเป็น 17 สุสาน **คูเมือง (เมืองสงขลาฝั่งเขาแดง)** ตั้งอยู่ที่ ตำบลหัวเขา เป็นคูขุดที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2158 โดยสุลต่าน สุลไลมานซาร์ มี 2 สายสายแรกเริ่มจากป้อมหมายเลข 9 ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ ทางป้อมหมายเลข 1 เลี้ยวโค้งที่ป้อมหมายเลข 13 ขนานกับฝั่งทะเลอ่าวไทยไปออกทะเลสาบสงขลาทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง สายที่สองเริ่มจากร่องเขาแดงเชิงป้อมหมายเลข 4 และ 5 ผ่านทางป้อมหมายเลข 3 และ 2 ตามลำดับ ไปบรรจบคูเมืองสายแรกตรงหน้าป้อมหมายเลข 1 คูเมืองส่วนใหญ่ตั้งขึ้นในสภาพและถูกบุกรุกปรากฏให้เห็นแนวร่องน้ำแต่เพียงบางตอน ส่วนที่มองเห็นชัดเจนที่สุดอยู่ตรงบริเวณมุมด้านตะวันออก (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา, 2556: ออนไลน์)

(7) ประเพณี วัฒนธรรม

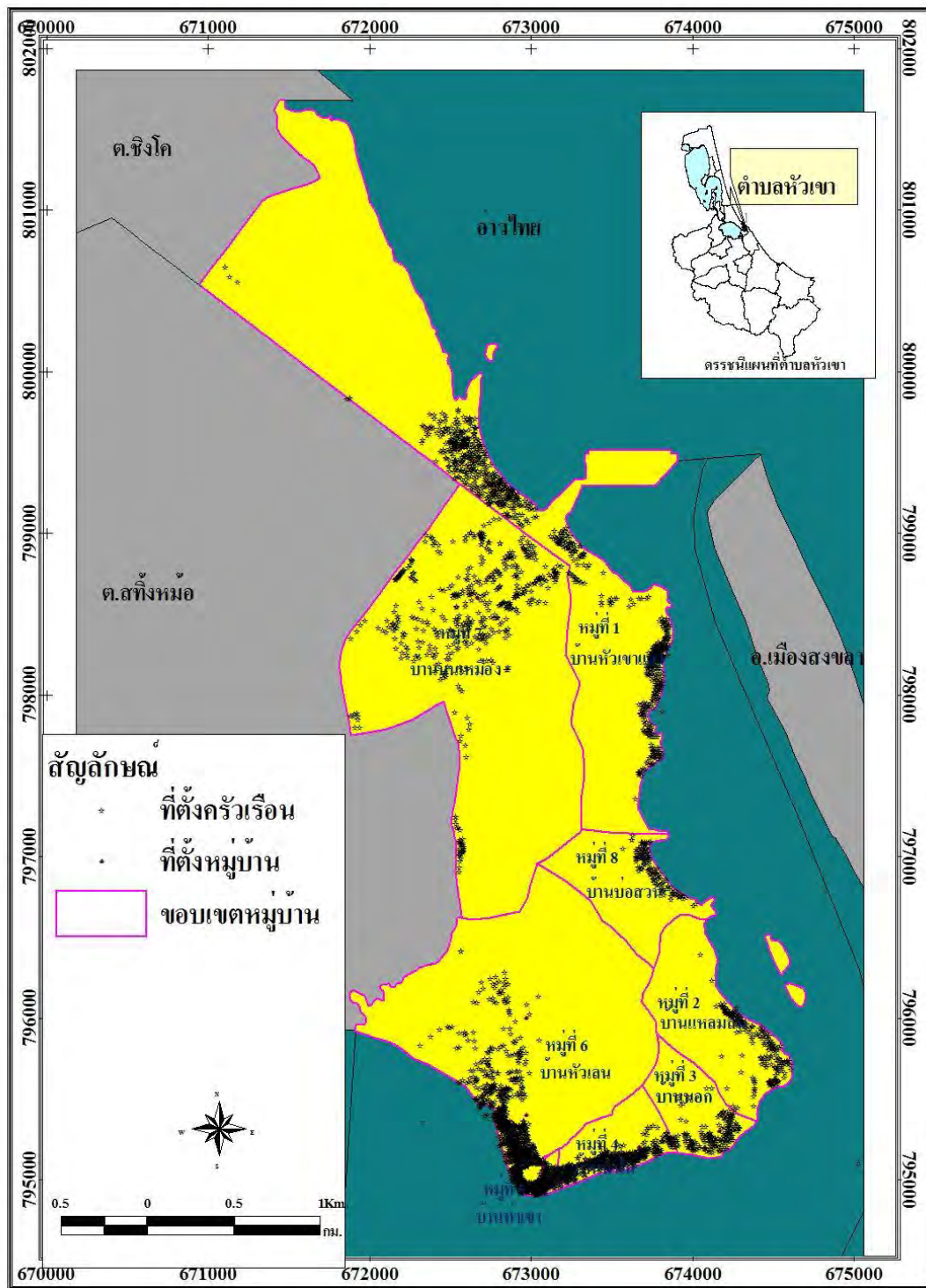
ด้วยวิถีความเป็นอยู่ที่เป็นลักษณะของพหุวัฒนธรรม นั่นคือ สมาชิกของชุมชนที่มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ทำให้ประเพณีและวัฒนธรรม จึงเป็นไปตามวิถีดังกล่าว ซึ่งประเพณีที่สำคัญได้แก่

- ประเพณีสงกรานต์ประมาณช่วงต้นเดือนเมษายน ของทุกปี
- ประเพณีละศีลอด ประมาณช่วงเดือนธันวาคม-พฤษภาคม ของทุกปี
- ประเพณีฉลองศาลเจ้าปู่ทวดเขาเขียว ประมาณช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี
- ประเพณีวันสารทเดือนสิบ ประมาณช่วงเดือนมิถุนายน-ตุลาคม ของทุกปี
- ประเพณีงานเมาลิด ประมาณช่วงเดือนสิงหาคม ของทุกปี
- ประเพณีชักพระ ประมาณช่วงต้นเดือนตุลาคมของทุกปี
- ประเพณีลอยกระทง ประมาณช่วงเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ของทุกปี
- งานวันพ่อท่านช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี

4.1.4 เศรษฐกิจชุมชน และการประกอบอาชีพ

จากการที่พื้นที่ของชุมชนหัวเขาตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนมาจากทะเลและชายฝั่งเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการทำประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ อาหารทะเลแปรรูป นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งแรงงานด้านอุตสาหกรรมทางทะเล เช่น บริษัทน้ำมัน ตู้ต่อเรือ และที่ธุรกิจเกี่ยวเนื่อง ส่วนพื้นที่การเกษตรมีเพียงบางส่วนในฝั่งตะวันตกของพื้นที่ ได้แก่ หมู่ที่ 7 ชุมชนบนเมืองสวนจันทร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ด้วยเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขาที่ส่วนใหญ่กระจุกตัวและตั้งบ้านเรือนตามด้านกายภาพของพื้นที่ชายฝั่งเป็นส่วนใหญ่ (รูปที่ 12) ทำให้อาชีพประมงเป็นอาชีพหลักที่โดดเด่น และมีความเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรทางทะเล ไม่ว่าจะเป็นป่าชายเลน สัตว์น้ำ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงได้นำเสนอรายละเอียดของการทำประมงในพื้นที่ชุมชนหัวเขา ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีความเกี่ยวพันกับทรัพยากรป่าชายเลนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

รูปที่ 12 การตั้งบ้านเรือนของแต่ละชุมชนตามชายฝั่งทะเล

พื้นที่การทำประมงตำบลหัวเขาสามารถแบ่งได้ดังนี้

(1) การทำประมงในทะเลสาบสงขลา (ทะเลใน)

ชาวประมงที่ทำประมงในทะเลสาบสงขลา มีความแตกต่างกันในการใช้เครื่องมือและแหล่งที่ทำประมง ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) การทำประมงในทะเลสาบสงขลา หรือที่ชาวประมง เรียก “ทะเลใน” ที่อยู่บริเวณใกล้ชายฝั่ง ติดกับพื้นที่ป่าชายเลน ได้แก่ ชาวประมงที่อยู่ในหมู่ที่ 2 และ 8 ที่ทำประมงในแหล่งนี้เป็นส่วนใหญ่ โดยใช้เครื่องมือในการทำประมงหลักๆ ได้แก่ เบ็ด กัด บาม และสามารถจับสัตว์น้ำประเภทต่างๆ ดังปฏิทินการจับสัตว์น้ำของชาวประมงในชุมชนดังกล่าว (ตารางที่ 6) (สุพจน์ วิสมิตะนันท์, สัมภาษณ์วันที่ 7 พฤศจิกายน 2556)

ตารางที่ 6 ปฏิทินประมงของชาวประมงหมู่ 2 และหมู่ 8

เดือน	อุปกรณ์ประมง	ชนิดสัตว์น้ำ	หมายเหตุ
มกราคม			น้ำเค็มหนุน ชาวประมงจะไปรับจ้างทำงานที่อู่ต่อเรือ ซึ่งมีอยู่ 2
กุมภาพันธ์			
มีนาคม			
เมษายน	ยกบาม (ยอ)	ปลากระบอก	
พฤษภาคม			
มิถุนายน			
กรกฎาคม	วางกัด (ด้าย ขนาดตา 3.2 ซม.)	กุ้งแชบ๊วย กุ้งหางแดง/	
สิงหาคม			
กันยายน			
ตุลาคม	วางกัด (เอ็น/ไนลอน ขนาดตา 4.2 ซม.)	ปลากระบอก ปลาคางโคก	
พฤศจิกายน	ยกบาม		
ธันวาคม	ราวเบ็ด	ปลาดุกทะเล (มิหรั่ง)	ไม่ก็คริวเรื้อน

จากตารางที่ 6 แสดงปฏิทินประมงซึ่งอธิบายการจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือหลักของชาวประมงที่อยู่บริเวณใกล้ชายฝั่ง ติดกับพื้นที่ป่าชายเลน ตามช่วงเวลาในรอบ 1 ปี และใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำตามชนิดสัตว์น้ำที่มีมากในฤดูกาลนั้น ๆ เช่น ช่วงตั้งแต่เดือนเมษายน ถึง มิถุนายน จะใช้บามยกปลากระบอก ช่วงกรกฎาคมถึงสิงหาคม ใช้กัดที่เป็นด้าย วางกุ้งแชบ๊วย กุ้งหางแดง และช่วงตุลาคม ถึง พฤศจิกายน จะใช้กัดเอ็นไนลอน วางปลาคางโคก เป็นต้น (รูปที่ 13) และช่วงที่มีการทำประมงค่อนข้างน้อย คือ ช่วงเดือนมกราคม ถึง มีนาคม ทั้งนี้เนื่องจากน้ำเค็มหนุน ชาวประมงจะไปรับจ้าง ทำงานที่อู่ต่อเรือ ที่มีอยู่ 2 อู่ ในพื้นที่หัวเขา

การยกบามไถลั้งหมู่ 2 แหลมสน

กัต (เอ็นไนลอน)

รูปที่ 13 เครื่องมือประมงหลักที่ใช้ในชุมชนแหลมสน และบ่อสวน

2) กลุ่มที่ทำประมงในทะเลสาบสงขลาที่ห่างออกไปจากฝั่ง โดยกลุ่มนี้ใช้เครื่องมือประมงหลัก คือ โพงพาง ไซ กัต ใต้แก่ หมู่ 3, 4, 5, 6 และ หมู่ที่ 1 บางส่วน ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวสามารถใช้ได้เกือบตลอดทั้งปี แต่ชนิดสัตว์น้ำจะมีมากน้อยตามฤดูกาล ดังแสดงในปฏิทินประมง (ตารางที่ 7) (รือหีม ขุนดำ, สัมภาษณ์วันที่ 4 ธันวาคม 2556)

สัตว์น้ำที่พบในพื้นที่บ้านหัวเขา เป็นกลุ่มสัตว์น้ำที่ดำรงชีวิตอยู่ในน้ำกร่อยถึงน้ำเค็ม โดยส่วนใหญ่สัตว์น้ำต่างๆ เหล่านี้ มักมีช่วงชีวิตหนึ่งที่ต้องอาศัยระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นแหล่งเลี้ยงตัว เป็นแหล่งหลบภัยและเป็นแหล่งอาหาร จนกระทั่งเติบโตจากระยะวัยอ่อนไปเป็นระยะวัยรุ่นหรือวัยเริ่มเจริญพันธุ์ สัตว์น้ำเหล่านี้จึงค่อยๆ ออกจากพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อไปหากินในพื้นที่ที่ไกลออกไปจากป่าชายเลนและเจริญเติบโตเป็นตัวเต็มวัยที่พร้อมจะทำหน้าที่ในการสืบพันธุ์ต่อไป เช่น สัตว์น้ำในกลุ่มกุ้ง เมื่อแม่พันธุ์วางไข่ในทะเล ตัวอ่อนจะพัฒนาเข้าสู่ระยะต่างๆ พร้อมกับเคลื่อนตัวเข้าสู่ฝั่งและดำรงชีวิตอยู่ในป่าชายเลนจนเติบโตเป็นกุ้งระยะวัยรุ่น ก็จะออกจากพื้นที่ป่าชายเลนกลับออกไปสู่ท้องทะเลอีกครั้ง หรือกลุ่มปลา เช่น ปลากะบอก ซึ่งวงจรชีวิตของปลากะบอก เมื่อผสมพันธุ์วางไข่ในทะเลแล้วลูกปลาจะเข้ามาหากินและเจริญเติบโตในบริเวณชายฝั่งและเมื่อโตเต็มวัยพร้อมที่จะผสมพันธุ์วางไข่ได้ ปลาจะวางไข่ในทะเลลึกนอกชายฝั่ง ลูกปลาที่ฟักเป็นตัวจะถูกกระแสน้ำพัดพาเข้าในบริเวณชายฝั่ง เป็นเช่นนี้หมุนเวียนไปตามวงจรชีวิต ส่วนกลุ่มหอย เพราะเป็นกลุ่มสัตว์น้ำที่อยู่กับที่ ไม่ได้เคลื่อนตัวไปที่ใด ๆ เหมือนกลุ่มอื่นๆ มักจะพบพบหอยชนิดต่างๆ ในเขตพื้นที่ทะเลในมากกว่าทะเลเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น ชาวประมงในชุมชนหัวเขาจึงสามารถทำประมงสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ได้ทั้งในเขตทะเลในและทะเลนอก ซึ่งสอดคล้องกับวงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านั้น ที่ช่วงหนึ่งของชีวิตจะดำรงชีวิตอยู่ในทะเลในและออกสู่ทะเลนอกเมื่อพัฒนาไปสู่อีกระยะหนึ่งของวงจรชีวิต

ส่วนการทำประมงในพื้นที่บ้านหัวเขานั้น พบว่า เครื่องมือประเภทโพงพางสามารถทำได้ตลอดทั้งปี แต่จะน้อยในช่วง เดือนมกราคม ถึง กุมภาพันธ์ เป็นการทำการประมงในพื้นที่ใกล้ๆ สามารถทำเพียงลำพังไม่ต้องมีผู้ช่วย โดยเฉลี่ยหากเป็นร่องน้ำลึกสามารถทำได้ 3-4 ร่องต่อครอบครัว และหากเป็นร่องน้ำตื้น สามารถทำได้ไม่ต่ำกว่า 3-4 ร่อง ซึ่งชาวประมงในหมู่ที่ 1 มักจะวางโพงพางในร่องลึก ขนาดโพงพางกว้าง 6 วา ยาว 20-25 วา ส่วนชาวประมงในหมู่ 3-6 มักจะวางโพงพางที่ตื้นกว่า ขนาดโพงพางกว้าง 4 วา ยาว 10-15 วา (ดนหลิះ สะระ๊ะมุหมิน, สัมภาษณ์วันที่ 15 พฤศจิกายน 2556) สำหรับผู้ที่มีฐานะทางการเงินจะใช้วิธีการจ้างแรงงานเอาไปวางโดยแบ่งผลประโยชน์ มีทั้งสัดส่วน 40:60 และ 50:50 แล้วแต่การเจรจาต่อรอง สัตว์น้ำที่จับจากโพงพางมีหลากหลายชนิด ส่วนใหญ่จะติดกลุ่มกุ้ง ได้แก่ กุ้งหางแดง กุ้งหัวมันและกุ้งหัวแข็ง และในช่วงเดือน 3-4 จะมีกุ้งเคยมาติดโพงพางเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ 10-30 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับร่องน้ำ

สำหรับไซนี้จะใช้ในการดักกุ้ง จะได้กุ้งหัวมันและกุ้งหัวแข็งเป็นส่วนใหญ่ และได้กุ้งแม่หวัด (กุ้งกุลาดำ) ซึ่งมีตลอดทั้งปี แต่ปริมาณไม่มากนัก ราคาอยู่ที่กิโลกรัมละ 300 บาท นอกจากนั้นจะใช้ไซนี้ดักปลาซีตัง แทนการใช้อวนเนื่องจากทำได้ยากต้องอาศัยผู้ช่วยและประสบปัญหาอวนติดไซที่วางไว้อย่างไรก็ตาม ยังคงมีชาวประมงบางส่วนที่ใช้กั๊ดหรืออวนในการดักกุ้งชนิดต่างๆ โดยขอบเขตพื้นที่การทำประมงและการใช้เครื่องมือแสดงไว้ในภาคผนวก ค

ตารางที่ 7 ปฏิทินประมงของชาวประมงหมู่ 3, 4, 5, 6 และ หมู่ที่ 1

เดือน	อุปกรณ์ประมง	ชนิดสัตว์น้ำ	หมายเหตุ
มกราคม			น้ำจืด จะเป็นช่วงที่ไม่ทำประมง เตรียม) (เครื่องมือ)
กุมภาพันธ์			
มีนาคม	โพงพาง	ทุกชนิด กุ้งเคย/(ไม่มากนัก)	น้ำเริ่มเค็ม
เมษายน			
พฤษภาคม			
มิถุนายน			
กรกฎาคม	โพงพาง	ปูม้าปลา/ปลากะบอก/ปลาทราย/ กุ้งหัวมัน/กุ้งหางแดง/ชนิดต่าง	น้ำเค็ม
สิงหาคม	ไซ	ปลาซีตัง	
กันยายน	กั๊ด	กุ้งหางแดงกุ้งหัวมัน/	
ตุลาคม	โพงพาง	ปลาเบ็ด	น้ำกร่อย
พฤศจิกายน	ไซ	ปลาซีตัง (ไม่มาก)	
ธันวาคม			

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

ราคาสัตว์น้ำที่จับได้ในทะเลสาบสงขลา ทั้งที่อยู่บริเวณชายฝั่งและกลางทะเล โดยใช้เครื่องมือพื้นบ้านที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะเป็น เบ็ด บาม กัด โพงพาง และไซ พบว่า สัตว์น้ำประเภทปลาที่มีราคาสูง หรือที่ชาวประมงขายได้ราคา ได้แก่ ปลากระบอก โดยเฉพาะปลากระบอกหัวสิว ที่ราคาก็โลกรัมละ 380 บาท ปลาชี่ตั้ง และประเภทกุ้ง โดยเฉพาะกุ้งหัวแข็ง (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 ชนิดสัตว์น้ำที่จับได้ในทะเลสาบสงขลาและมีราคาสูง

ชนิดสัตว์น้ำ	ขนาดปริมาณ/	ราคา (.กก/บาท)
ปลากระบอก		
กระบอกหัวสิว	4-5 ตัว.กก/	380
กระบอกขาว	15 ตัว.กก/	150
กระบอกดำ	10 ตัว.กก/	200
ปลาชี่ตั้ง		
ชี่ตั้งลาทา		380-400
ชี่ตั้งพิษ	7-8 ตัว.กก/	300-400
กุ้งหัวแข็ง		
(ได้มากที่สุด) หัวแข็งเอียด		60
หัวแข็งเปลือกพอง	ขายรวม ๆกัน	120
หัวแข็งตีนแดง		

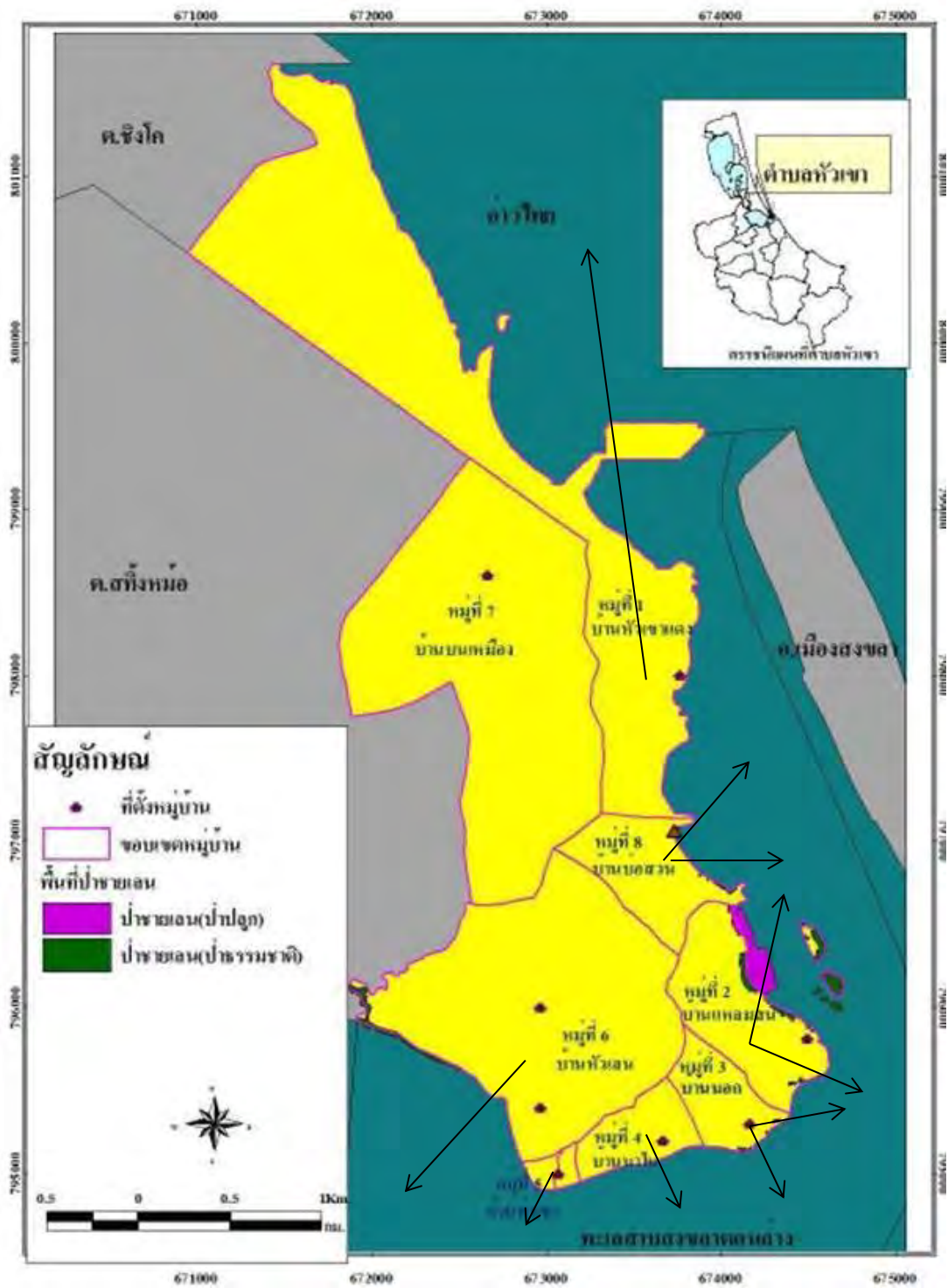
ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

จากการใช้ประโยชน์นันทนาการปาชายเลนในอาณาเขตพื้นที่ทะเลในจะเห็นได้ว่า ชาวตำบลหัวเขา มีการเข้าถึงทรัพยากรประมงภายในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาแทบทุกหมู่บ้าน ยกเว้น หมู่ที่ 7 เท่านั้น ที่ไม่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงแต่จะประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทำสวนและการค้าขาย เนื่องจากอาณาเขตของหมู่บ้านไม่ติดกับชายฝั่ง ซึ่งสามารถสรุปพื้นที่ทำกินได้ดังตารางที่ 9 และรูปที่ 14

ตารางที่ 9 การทำประมงของชุมชนหัวเขาจำแนกตามแหล่งประมง

หมู่บ้าน	ชุมชน	พื้นที่ทำกิน
1	บ้านทะเลนอก บ้านเขาแดง	ทะเลนอก
2	บ้านแหลมสน	พื้นที่ป่าชายเลน ทะเลสาบสงขลา (ตกเบ็ด, อวน)
3	บ้านนอก	
4	บ้านในบ้าน (หัวเขา) ในย่าน	
5	บ้านท่าเขา (หัวเขา)	ทะเลสาบสงขลา (ตักโพงพาง ไซ)
6	บ้านหัวเลน บ้านเจ้านคร	
7	บ้านบนเมือง	ทำสวน และค้าขาย (บริเวณท่าเรือน้ำลึก)
8	บ้านบ่อสวน (บ่อเตย)	ทะเลสาบสงขลา (ตกเบ็ด, อวน)

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

รูปที่ 14 พื้นที่ทำกินของชาวตำบลหัวเขาภายในพื้นที่ทะเลใน

(2) การทำประมงในทะเลอ่าวไทย หรือชาวบ้านเรียก “เลนอก” ส่วนใหญ่สมาชิกของหมู่ที่ 1 บ้านหัวเขาแดง โดยกลุ่มนี้ใช้เครื่องมือประมงหลัก คือ อวนลาก บริเวณอ่าวไทยไปทางเกาะหนู ได้สัตว์น้ำทุกประเภท ซึ่งจะวางได้ตลอดทั้งปี ถ้าเป็นปลากะตักจะวางในช่วง พฤษภาคม ถึง กันยายน ส่วนอวนปู จะวางอยู่บริเวณรอบๆ เกาะหนู และลอบปู ลักษณะเป็นไซลูกเล็กๆ จะวางบริเวณนอกเกาะหนูออกไป อวนปลากะตัก วางบริเวณปากคลองท่าเรือน้ำลึกโดยนำเรือเล็กออกไปวาง ซึ่งทั้ง 3 ชนิดนี้ วางในช่วงเดือนพฤศจิกายน จนถึง มีนาคม (ตารางที่ 10) (คนหล๊ะ สะระ๊ะมุหมิ่น สัมภาษณ์วันที่ 15 พฤศจิกายน 2556)

ตารางที่ 10 ปฏิทินประมงของชาวประมงหมู่ที่ 1 ที่จับสัตว์น้ำในทะเลเลนอก (อ่าวไทย)

เดือน	อุปกรณ์ประมง	ชนิดสัตว์น้ำ	หมายเหตุ
มกราคม	อวนลอบ/	ปู	ปลาและหมึกชนิดต่าง ๆ สามารถจับได้ตลอดทั้งปี
กุมภาพันธ์			
มีนาคม			
เมษายน	อวน	ปูปลากะตัก/กุ้ง/	
พฤษภาคม			
มิถุนายน			
กรกฎาคม			
สิงหาคม	ลอบ/อวน	ปลากะตัก/ปู/	
กันยายน			
ตุลาคม			
พฤศจิกายน			
ธันวาคม			

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

กล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชุมชนหัวเขาที่มาจากการประกอบอาชีพทำประมง ในภาพรวมนั้น ต้องอาศัยฤดูกาลตามธรรมชาติโดยการสังเกต น้ำเค็ม น้ำจืดในทะเลสาบ ซึ่งขึ้นอยู่กับลมมรสุม และปริมาณน้ำฝน ที่จะทำให้น้ำเค็ม น้ำจืดมีระยะเวลามากหรือน้อย ส่งผลให้การจับสัตว์น้ำในแต่ละชนิดขึ้นอยู่กับลักษณะของธรรมชาติที่อำนวยในปีนั้น ๆ ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงหน้ามรสุมหรือช่วงตั้งแต่เดือนกันยายน ไปจนถึง ธันวาคม จะเป็นช่วงที่สามารถจับสัตว์น้ำได้มาก และหลากหลายชนิด ส่วนในช่วงน้ำจืด หรือประมาณตั้งแต่เดือน มกราคม กุมภาพันธ์ ถึงเดือนมีนาคมในบางปี ในบางพื้นที่ที่ไม่มีมีการทำประมง ชาวบ้านจะเปลี่ยนไปประกอบอาชีพรับจ้างเสริม บางชุมชนพักและหันมาเตรียมเครื่องมือประมงสำหรับฤดูกาลถัดไป ทั้งนี้ด้วยปัจจัยทางกายภาพที่น้ำจืด สัตว์น้ำบางประเภทไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ เช่น ปูม้า ปูดำ หอยต่างๆ นอกจากฤดูกาลที่เป็นตัวกำหนดการทำประมงแล้วนั้น การที่จะได้สัตว์น้ำแต่ละชนิดนั้น เครื่องมือในการจับก็มีส่วนสำคัญและต้องเหมาะสมกับ

ชนิดสัตว์น้ำนั้นๆ และความถนัดของชาวประมงในการใช้อีกด้วย ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นสำหรับการทำประมงในแต่ละแหล่ง ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่บ้างตามความถนัด และการใช้เครื่องมือที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษของชุมชนนั้นๆ เช่น ในชุมชนบ้านนอก หรือหมู่ที่ 4 บรรพบุรุษใช้เครื่องมือประเภทโพงพางมาอย่างยาวนาน และสืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลาน ก็ยังคงใช้อยู่ เป็นต้น และสามารถจับสัตว์น้ำได้ทุกชนิด ชุมชนหมู่ที่ 1 ก็เช่นกัน การออกไปทำประมงในทะเลใหญ่หรืออ่าวไทยนั้น มีมาอย่างยาวนาน ซึ่งจะจับสัตว์น้ำได้ตามแหล่งประมงนั้น (ตารางที่ 11) อย่างไรก็ตามผลผลิตสัตว์น้ำที่จับได้อาจมีความแตกต่างกันตามเครื่องมือ แต่วัตถุประสงค์เดียวกันคือ ขายเพื่อเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัว เหลือจึงจะเก็บไว้บริโภค หรือเหลือมากก็จะมีการแปรรูป เป็นของแห้งขึ้นพื้นฐาน เช่น ปลาเค็ม กุ้งแห้ง ปลาหมึกแห้ง เป็นต้น

ตารางที่ 11 สัตว์น้ำที่ชาวประมงชุมชนหัวเขาจับได้จำแนกตามแหล่งจับสัตว์น้ำ

กุ้ง	ทะเลใน			ทะเลนอก
	ปลา	ปู	หอย	
กุ้งหัวแข็ง	ปลาทราย (บุรุษ)	ปูดำ	หอยแครง	ปลาแดง
กุ้งหัวมัน	ปลาดุกทะเล (มิหลัง)	ปูม้า(ตัวเล็ก)	หอยแมลงภู่	หมึก
กุ้งเล็ก	ปลาชี่ตั้ง		หอยนางรม	กุ้งแชบ๊วย (กุ้งใหญ่)
กุ้งขาว	ปลาหัวอ่อน(คางโคก)			ปลาทุ
กุ้งหางแดง	ปลากระบอก			ปลาลัง
กุ้งกุลาดำ	ปลาชี่ลิง			ปูม้า
กุ้งเคย	ปลาชี่ตั้ง			
	ปลาละปั้ง (ปลาแป้น)			
	ปลาสลิตทะเล (ชี่ตั้งลาทา)			
	ปลาลิ้นหมา			
	ปลากล้วย			
	ปลาทองเที่ยว			
	ปลาเขือ			

*** ปลาสูญพันธุ์ : ปลาโคบ ปลาแมว ปลางูหลาด

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

จากตารางที่ 11 แสดงให้เห็นสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ที่ชาวประมงในชุมชนสามารถจับได้ จำแนกตามแหล่งจับสัตว์น้ำ คือ ทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย ซึ่งใช้เครื่องมือชนิดต่างๆ ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งสัตว์น้ำหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นกุ้ง ปลา ปู มีราคาค่อนข้างสูงสร้างรายได้ให้กับชาวชุมชนหัวเขา สำหรับหอยทั้งสามชนิดนั้น พบว่า มีชาวประมงจากที่อื่น (จังหวัดเพชรบุรี) มาเก็บหอยไปขายในฝั่งท่าสะท้อน (ตรงข้ามกับหัวเขา) โดยเฉพาะหอยนางรมที่หาได้ในป่าชายเลนบริเวณหมู่ที่ 2 (ยี่มิด เดย์บอริ สัมภาษณ์เมื่อ 7 พฤศจิกายน 2556) และเป็นที่น่าสนใจที่ว่า มีปลาบางชนิด ที่สูญพันธุ์หรือพบได้น้อยมากในปัจจุบัน ได้แก่ ปลาโคบ ปลาแมว และปลานวลดา

นอกจากนี้ ในปัจจุบันมีการเลี้ยงปลากะพงขาวในกระชังเพิ่มขึ้นในทุกหมู่บ้านที่อยู่ชายฝั่งทะเลสาบ เฉพาะในหมู่ที่ 3 มีจำนวน 9-10 ราย และปัจจุบันมีการพัฒนาของเครื่องมือประมง ได้แก่ ไซหนอน มีลักษณะเป็นไซที่เชื่อมต่อสายเป็นช่วง ๆ และมีความยาว สามารถจับสัตว์น้ำได้ทุกประเภทอีกด้วย ปฏิทินฤดูกาลอาชีพประมงในรอบ 1 ปี ดังแสดงในตารางที่ 12

ตารางที่ 12 ปฏิทินฤดูกาลอาชีพประมงในทะเลสาบสงขลาของชุมชนหัวเขา

เดือนที่	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
รายการ												
ลมมรสุม		มรสุมต.ตกเฉียงใต้					มรสุมต.ออกเฉียงเหนือ					
ความเค็มของน้ำทะเล	น้ำจืด		น้ำเค็ม									
โพงพาง												
- กุ้งหางแดง			← *	*	*	*	*	*	**	***	***	***
- กุ้งหัวมัน			← *	*	*	*	*	*	**	***	***	***
- ปลาละปั้ง									**	***	***	
- ปลาแบน										**	***	**
- ปลากล้วย										**	**	***
- ปลาทองเที้ยว											***	***
- ปลาซีแก๊ะ									*	**	***	***
- กุ้งเคย		← ***	***	**	*	*	*	*	*	*	*	*
- ปลาอื่นๆ	← *	**	**	**	*	*	*	*	**	***	***	***
ไซใหญ่												
- ปลาซีตั้งลาทา			← *	*	*	*	*	*	*	**	***	***
- ปลาซีตั้งพิษ			← *	*	*	*	*	*	*	**	***	***
- ปลากาว			← *	*	*	*	*	*	*	**	***	***
- ปลากะพงแดง			← *	*	*	*	*	*	*	*	*	*
ไซเล็ก												

เดือนที่	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
รายการ												
- ปูม้า				*	***	***	**	**	*	*	*	
- ปูดำ					**	***	***	**	*	*	*	
อวนเอ็น												
- ปูม้า				*	***	***	**					
- ปูดำ				*	**	***	***					
ไซหนึ่ง												
- กุ้งหัวมัน			*	*	*	*	**	**	***	***	***	***
- กุ้งหางแดง			*	*	*	*	**	**	***	***	***	***
บาม												
- ปลากะบอกขาว			*	*	*	*	*	*	**	***	***	**
- ปลากะบอกหัวสี			*	*	*	*	*	*	**	**	***	**
การงมหอย												
- หอยแมลงภู่			*	**	***	***	**	*	*	*	*	***
- หอยแครง			*	**	**	***	**	*	*	*	*	*
อาชีพเสริม												
- ไข่ครอบ	*	**	***	***	**	**	*	*	*	*	*	*
- กุ้งแห้ง/กุ้งแก้ว			*	*	*	*	*	*	**	**	***	***
- กะปิกุ้ง		***	***	**	*	*	*	*	*	*	*	*
- ปลาเค็ม	*	*	*	*	*	*	*	**	**	***	***	***
-ปลากล้วย										**	***	*
-ปลาอื่นๆ	*	*	*	*	*	*	*	**	**	***	***	**
- แกะเนื้อหอยแมลงภู่			*	**	***	***	**	*	*	*	*	***
- แกะเนื้อหอยแครง			*	**	**	***	**	*	*	*	*	*
- แกะเนื้อปูดำ						***	***	**	*	*	*	*
- ทำขนมขาย	***	***	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
- ค้าขาย/รับจ้างทั่วไป	***	***	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

หมายเหตุ: * แสดงปริมาณสัตว์น้ำ

ที่มา: คณะผู้วิจัย, 2557

จากการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลนตลอดทั้งปี จะเห็นได้ว่าในช่วงเดือนที่ 8-12 จะมีทรัพยากรสัตว์น้ำในปริมาณมาก ทั้งกุ้งและปลา โดยเครื่องมือที่จับสัตว์น้ำได้ปริมาณมากในช่วงนี้ได้แก่ โพงพาง ไซใหญ่ ไซนั่ง และบาม ส่วนในช่วงเดือนที่ 4-7 จะได้จับกุ้งและปลาได้น้อยลงกว่าช่วงปลายปี แต่จะได้ปูและหอยมากในช่วงนี้ โดยเครื่องมือประมงที่ใช้ในการจับปูได้แก่ ไซเล็ก ส่วนหอยใช้การงมหา และในช่วงเดือนที่ 1-2 นั้นพบว่าเป็นช่วงที่มีทรัพยากรสัตว์น้ำน้อยที่สุด แต่ในช่วงเดือนที่สองจะเริ่มพบกุ้งเคยเนื่องจากเป็นช่วงที่น้ำเริ่มมีความเค็มสูง แต่อย่างไรก็ตามในช่วงเดือนนี้ชาวตำบลหัวเขายังคงมีการหารายได้เสริมจากกิจกรรมอื่นๆ เช่น การทำขนมขาย การค้าขาย และรับจ้างทั่วไป เป็นต้น นอกจากนี้ภายในช่วงนี้ยังเป็นช่วงเวลาของการซ่อมแซมเครื่องมือประมงเพื่อเตรียมใช้ในช่วงเวลาที่มีทรัพยากรสัตว์น้ำในปริมาณมาก สืบให้เห็นว่าระบบนิเวศบริการจากป่าชายเลนยังคงให้ประโยชน์แก่คนในชุมชนได้อย่างทั่วถึงในระยะเวลาแต่ละปี

4.2 ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

และสภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน และความเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมโดยการสัมภาษณ์ในเชิงลึกกับผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนาในชุมชนที่เป็นตัวแทนของทุกหมู่บ้าน ร่วมกับข้อมูลจากการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมและสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการป่าชายเลนในอดีตเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการบริหารจัดการและการพัฒนาโครงการในอนาคต สิ่งสำคัญของประเด็นประวัติศาสตร์ชุมชนนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจเหตุการณ์ สถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตลอดจนการบริหารจัดการป่าชายเลนในพื้นที่ตั้งแต่เริ่มแรกมาจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยอิทธิพลภายนอก สภาพปัญหาต่างๆ ในเวลานั้นๆ ซึ่งการอธิบายประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน และความเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมนั้น สามารถแบ่งช่วงของการนำเสนอได้เป็นสองช่วงหลัก คือ ก่อนมีการตื่นตัวในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (ก่อนปี พ.ศ. 2537) และหลังจากได้มีการสนับสนุนจากภายนอก และมีการรวมกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ถึงปัจจุบัน) ซึ่งสามารถอธิบายเป็นช่วงตามประวัติศาสตร์การใช้ประโยชน์และความเกี่ยวเนื่องดังกล่าว ได้ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2536

ปี	อดีต-2496	พ.ศ.2500-2505	พ.ศ.2506-2516	พ.ศ. 2518-2536
เหตุการณ์	<ul style="list-style-type: none"> - ตั้งหมู่บ้าน -การใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนเพื่อทำเครื่องมือประมง - วิธีประมงในแบบต่างๆ อาทิ โพงพาง เบ็ด อวน มีการประมงการ - ทำโพงพางในทะเลสาบ การค้าขายสัตว์ - สัตว์น้ำแปรรูป/น้ำทางเรือที่ตลาดบ่อยาง, หาดใหญ่ - คริวเรือมีน้อยชนิดสัตว์น้ำมี - หลากหลาย 	<ul style="list-style-type: none"> - แพขนานยนต์เข้ามาใช้ในการขนส่งข้ามฟาก - ญี่ปุ่นเรียนรู้วิธีทำไซ และพัฒนาเป็นไซพลาสติกส่งมาขาย ยกเลิกการ - ประมงร่องโพงพางในทะเลสาบ 	<ul style="list-style-type: none"> - การทำประมงเพิ่มมากขึ้นเป็นประมงแบบ ไซตุ้ ไซเหล็ก - ผู้ว่าราชการจังหวัดขยายพื้นที่ - ทำเอกสารสิทธิ์ถือครองที่ดิน โครงการ -ฝายคลองระวะ การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ 	<ul style="list-style-type: none"> การพัฒนาด้าน - โครงสร้างพื้นฐานในชุมชนมีมากขึ้น เช่น การพัฒนาถนน คอนกรีตเสริมเหล็ก ตลอดจนแนวชายฝั่ง - การทำนาถุ้ง - อุตสาหกรรม อุตสาหกรรมบุกเบิกปลูกป่าชายเลนโดยลุงนุ้ย (นายสมพร มณีวงศ์) เป็นผู้บุกเบิกในการปลูกป่าชายเลน โดยเริ่มปลูกป่าชายเลนผืนแรก จำนวน ต้น 800 หลังจากนั้นปลูกมาครั้ง 6 เรื่อยๆ อีก(ปี ,2535 ,2520 ,2519 2537 และ 2536)
สภาพทรัพยากรป่าชายเลน	<ul style="list-style-type: none"> - ทรัพยากรป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์ 	<ul style="list-style-type: none"> พื้นที่ป่าชายเลน - ของชุมชนหัวเขามีอยู่ประมาณ 400-500 ไร่ ในปี พ.ศ. 2500 	<ul style="list-style-type: none"> -พื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนหัวเขาเหลือเพียง 100 ไร่ ในปีพ.ศ. 2513 	<ul style="list-style-type: none"> - พื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนหัวเขาลดลงอย่างมาก แต่) ไม่ปรากฏตัวเลขที่ (ชัดเจน
ผลที่ตามมา	<ul style="list-style-type: none"> ภูมิปัญญาในการ - ทำประมง ภูมิปัญญาในการ - นำไม้จากป่าชายเลนมาใช้ในการทำเครื่องมือประมง 	<ul style="list-style-type: none"> การเปลี่ยนแปลง - ด้านคมนาคม ใช้ที่ดินและทำ - ประมงมากขึ้น ทำเอกสารสิทธิ์ - ถือครองที่ดิน คริวเรือเพิ่มมาก - ขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> การเปลี่ยนแปลง - การทำประมง สภาพน้ำใน - ทะเลสาบมีการเปลี่ยนแปลง น้ำจืดมากขึ้น นเพิ่มคริวเรือ - จำนวนมากขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> รายได้หรือ - เศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนไปพึ่งภายนอกที่ไม่ใช่ประมงมากขึ้น การถมดินเพื่อสร้าง - ที่อยู่อาศัย แทบไม่เหลือพื้นที่ -

ปี	อดีต-2496	พ.ศ.2500-2505	พ.ศ.2506-2516	พ.ศ. 2518-2536
			การใช้ประโยชน์ - จากป่าชายเลนลดลง พื้นที่ป่าชายเลน - ลดลง -อาคารบ้านเรือน เพิ่มมากขึ้น ขยายพื้นที่ลงทะเบียน -	ป่าชายเลน ปัญหาต่างๆ ได้แก่ - ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านที่อยู่อาศัยคับแคบ หรืออยู่กันอย่างแออัดเกินไป ปัญหา สุขอนามัย ปัญหายาเสพติด ปัญหาการว่างงาน

4.2.1 ช่วงก่อนการตื่นตัวในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนหัวเขา (อดีต-2536)

ชุมชนและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลน ไม่ได้ปรากฏประวัติศาสตร์ชัดด้วยหลักฐานใดๆ นัก แต่ประวัติการตั้งถิ่นฐานจากพงศาวดารเมืองสงขลาได้กล่าวถึงเมืองสงขลาหัวเขาแดงไว้ว่า “เดิมครั้งหนึ่งเมืองสงขลาเป็นเมืองแขก ตั้งอยู่ริมเขาแดง เจ้าเมืองชื่อสุลต่านสุเลมัน ผู้สร้างป้อมคูเมืองและจัดแจงสร้างบ้านเมืองเสร็จแล้วยอมขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาโบราณ ครั้นสุลต่านสุเลมันถึงแก่อนิจกรรมแล้วบุตรและหลานคนหนึ่งคนใดก็ไม่ได้เป็นผู้ครองเมืองสืบตระกูลต่อไป เมื่อสุลต่านสุเลมันสร้างบ้านเมืองขึ้นนั้น ไม่ปรากฏว่าศักราชใด ตั้งแต่สุลต่านสุเลมันถึงแก่อนิจกรรมแล้วเมืองก็ร้างว่างเปล่าอยู่ช้านาน” และได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง ซึ่งเจ้าเมืองสงขลาในครั้งนั้นไม่ยอมขึ้นกับอยุธยา เลยถูกป้อมปราม และทำลายจนพ่ายแพ้ ทำให้ชาวเมืองส่วนหนึ่ง ได้โยกย้ายไปตั้งชุมชนใหม่ ซึ่งอยู่ทางใต้ของเมืองสงขลาหัวเขาแดงบริเวณบ้านแหลมสน (หมู่ที่ 2 ปัจจุบัน) จึงเรียกเมืองสงขลาใหม่นี้ว่า “เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน” กลุ่มผู้ปกครองที่มี ส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเมืองสงขลาในยุคนี้ เป็นพวกอดีตดีเงินสลด ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลา ตอนปลายสมัยอยุธยา ซึ่งชาวจีนโดยทั่วไปรู้จักกันในนามของเฮ้าเหียยงหรือพระยาสงขลา (พ.ศ.2318-2325) อันเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา ตระกูลเก่าแก่และมีชื่อเสียงมากที่สุดตระกูลหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทยยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งเจ้าเมืองสงขลาในยุคนี้ ได้ร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยา เพื่อพัฒนาเมืองสงขลาให้เจริญก้าวหน้าเป็นหัวเมืองชั้นโทภายในพระราชอาณาจักรสยามอย่างสมบูรณ์แบบ จนในที่สุดเมืองสงขลา ฝั่งแหลมสนเจริญก้าวหน้ามากขึ้น แต่พื้นที่ตั้งตัวเมืองคับแคบเพราะเป็นที่ราบระหว่างเชิงเขาบ่อทรัพย์กับปากทะเลสาบสงขลาในปี พ.ศ. 2375 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2364-2394) จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายตัวเมืองสงขลาไปตั้งบนสันทรายฝั่งตรงกันกับเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนที่ตำบลบ่อยาง (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา, 2556: ออนไลน์)

อาจกล่าวได้ว่า ตั้งแต่นั้นมา คริวเรือนราษฎรในชุมชนหัวเขาได้มีการตั้งบ้านเรือนในเขตพื้นที่ฝั่งตะวันออก ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ติดกับทะเล ซึ่งสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นชายฝั่งมีลักษณะโคลนตมและน้ำกร่อย ซึ่งเหมาะสมทางนิเวศของป่าชายเลน และสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้อยู่ในชุมชนหัวเขาได้ให้ข้อมูลวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับสภาพพื้นที่

ดังกล่าวในอดีตที่สามารถย้อนไปได้ว่า เมื่อประมาณ 50 - 60 ปี (ประมาณช่วง พ.ศ. 2496) มาถึงสภาพป่าชายเลนของชุมชนหัวเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก มีพืชพรรณไม้ป่าชายเลนหลายชนิดที่เจริญงอกงามเป็นจำนวนมาก วิธีของชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรในทะเลสาบทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะวิถีของการทำประมงที่อาศัยพื้นป่าชายเลนเป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำ นอกจากนั้น การใช้ประโยชน์จากป่าในการทำเครื่องมือประมง ที่อยู่อาศัย ยาสมุนไพรต่าง ๆ ซึ่งผู้รู้และผู้อาวุโสหลายท่านได้ถ่ายทอดผ่านวิถีความเป็นอยู่ดังกล่าว ในรายละเอียด ดังนี้

“ป่าชายเลนมีอยู่มาก (โดยเฉพาะตั้งแต่พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณหมู่ 2 ไปจนถึงหมู่ 6 ในปัจจุบัน) ใครที่ต้องการก็จะเข้าไปตัดเพื่อนำเอามาใช้ประโยชน์ ซึ่งแต่ก่อนมีมากกว่านี้ถึง 2 เท่า มีทั้งใช้ประโยชน์จากการล่าสัตว์ ยิงนก และตัดไม้เอามาทำเป็นที่พักพิงอาศัย มีพรรณไม้หลายชนิด ได้แก่ โกงกาง แสม ไม้ตม (ตาคุ่มทะเล) โดยเฉพาะไม้ตมนั้นมีสรรพคุณใช้เป็นยาถ่าย นอกจากนั้นได้นำไม้ตาคุ่ม มาทำเป็นท่อนลอย เพื่อใช้วางกัก ไม่ว่าจะเพื่อกักปลากะพง กักกุ้ง หรือกักปลากะบอกก็ใช้ไม้ตาคุ่มทะเลทั้งหมด ซึ่งถือว่าคนหมู่ 3 ก็ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าในบริเวณนั้นอย่างเต็มที่เพราะหากินด้วยเครื่องมือที่ต้องใช้ทรัพยากรดังกล่าว

ประโยชน์อีกอย่างหนึ่งของไม้ตาคุ่มทะเล คือ เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือประมง โดยมีวิธีการตามขั้นตอน คือ ตัดไม้ตาคุ่มทะเลมาปอกเปลือก (ในการตัดต้องระวังเพราะยางตาคุ่มทะเลจะทำให้เกิดอาการอักเสบปวดตามผิวหนัง (ชาวบ้านเรียกตมขบ)) จากนั้นนำไปเลื่อยเป็นท่อนๆ ละประมาณ 5-6 นิ้ว → ผ่าเป็นซีกหรือซุงตามขนาดลูกท่อน → ตากแดดไว้ประมาณ 2-3 วัน หรือให้แห้งสนิท ยิ่งแห้งยิ่งดี → เหลาเป็นลูกกลมๆ → ย้อมด้วยน้ำมันดินสีดำ → ตากต่ออีก 2-3 วัน ให้แห้ง → นำไปใส่อวนหรือกัก

สภาพการตั้งบ้านเรือน ในสมัยนั้นยังมีน้อย บริเวณนั้นไม่มีบ้านคนมีป่าอยู่ตลอดแนวชายฝั่ง เริ่มตั้งแต่หน้าวัดสุวรรณคีรีไปจนถึงหน้าค่ายทหารเรือ เข้าไปยังหมู่ 1 (คนในหมู่ 1 ส่วนใหญ่ย้ายมาจากแหลมทราย) อยู่ในลักษณะป่าริมน้ำ มีต้นตาคุ่มทะเลอยู่เยอะที่สุด...รอหิม ขุนดำ (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2556)

นอกจากนั้นยังมีผู้รู้ในชุมชนอีกกลุ่มบ้านหนึ่ง (หมู่ที่ 8) ได้ให้ข้อมูลการมีอยู่ของป่าชายเลนและใช้ประโยชน์ในอดีตไว้คล้ายคลึงกัน คือ

“ในสมัยอดีต (ประมาณปี 2500) ป่าชายเลนมีเยอะ ได้แก่ โกงกาง ปอ ลำพู ตาคุ่มทะเล โดยเฉพาะ โกงกางจะพบมากบริเวณหมู่ 2 และหมู่ 6 แต่มีเพียงตามแนวชายฝั่งยังไม่ขึ้นมาบนบกมากนัก

การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของคนในชุมชนมีหลากหลายด้าน เช่น

- เป็นที่ผูกเรือ หากจอดเรือในพื้นที่ใกล้ๆ โดยจะผูกเชือกเรือกับต้นไม้ในป่าชายเลน
- ใช้เชือกปอในการผูกหรือมัดปูดำ
- นำไม้ มาทำประโยชน์สร้างที่พักพิงอาศัย และเครื่องมือประมงต่างๆ

แต่ก่อนป่าโกงกางขึ้นอยู่ตามแนวหิน สัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ หาดทรายขาวสะอาด แต่ช่วงหลังมีการขุดเขาดมทะเลเพื่อเพิ่มพื้นที่อยู่อาศัย ทำให้ขัดขวางทางน้ำ ชาวบ้านเรียก น้ำไม่เดิน” ... ผู้ใหญ่เผื่อน อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2556)

อีกลักษณะหนึ่งของการใช้ประโยชน์ ซึ่งได้ถ่ายทอดจากผู้รู้ในชุมชนผ่านเวทีประชุมกลุ่มย่อย

“การย้อมวนที่เป็นด้าย โดยใช้เปลือกโก่งกางมาหมักแล้วต้มจะได้สีแดง เอาอวนลงย้อม เพื่อให้แข็งแรง ทนทาน ใช้งานได้นาน” ...ที่ประชุมกลุ่มย่อย (วันที่ 28 ตุลาคม 2556)

เมื่อมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนจึงนำ มาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ที่เจริญเติบโตและแพร่พันธุ์ในเขตป่าชายเลนและบริเวณใกล้เคียง ฉะนั้นจึงทำให้วิถีชีวิตชาวบ้านหัวเขาส่วนใหญ่ ได้ใช้ชีวิตเลี้ยงชีพอยู่ด้วยการทำประมงพื้นบ้านอยู่แถวแนวชายฝั่งของทะเลสาบสงขลาใกล้ๆ กับหมู่บ้าน ซึ่งสิ่งที่บ่งบอกได้ว่าชาวบ้านได้พึ่งพาหรือได้ใช้ประโยชน์ที่เกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน คือ การที่มีกุง ปู ปลาในแถวแนวชายฝั่งเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านสามารถทำมาหากินได้ง่ายและทำประมงได้ตลอดฤดูกาล ชาวบ้านเพียงหาเครื่องมือ อาทิ เบ็ด อวน แห กัด นำไปวางหรือไปดักก็สามารถจับปลาเป็นอาหาร เหลือยังแปรรูปไปขาย ดังนั้น การทำประมงพื้นบ้าน จึงกลายเป็นอาชีพที่สามารถทำงานได้ตั้งแต่เด็กจนถึงวัยชรา และถือเป็นการใช้ประโยชน์จากนิเวศป่าชายเลนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในยุคนั้น อย่างแยกไม่ออก ซึ่งผู้อาวุโสในชุมชนอย่างยี่มิต เตียบอารี อายุ 67 ปี (หมู่ที่ 4) (สัมภาษณ์เมื่อ 7 พฤศจิกายน 2556) ได้เล่าถึงวิถีการใช้ประโยชน์ผ่านการทำประมงพื้นบ้านของคนในชุมชน ไว้ดังนี้

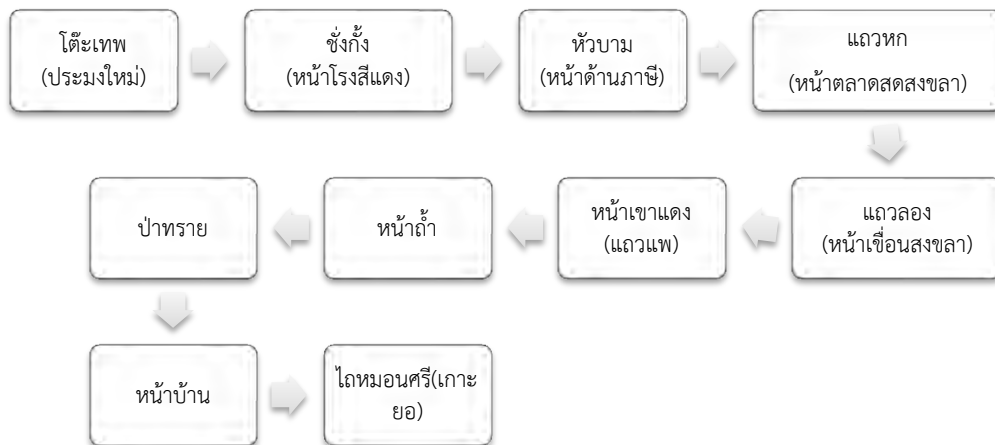
“เมื่อสมัย 50 - 60 ปีก่อน ในเมืองสงขลาคนในสมัยก่อนเรียกว่า “บ่อยาง” คนในชุมชนหัวเขาจะนำสัตว์น้ำ (กุง ปลา) ทั้งที่เป็นของสดและแปรรูปเป็นปลาเค็มไปขายที่บ่อยาง วัตถุประสงค์หลักคือ ไปขายของและหาหมอล เพราะที่ฝั่งหัวเขามีคนรับซื้อปลาอยู่แค่ประมาณ 1-2 ราย คนรับซื้อเหล่านี้ก็จะนำไปขายฝั่งบ่อยางด้วยเหมือนกัน และส่งไปขายถึงหาดใหญ่

การทำประมงในสมัยนั้น (ชาวบ้านส่วนใหญ่จะทำประมง) จะใช้เรือแจว มีการดักโพงพาง ทอดแห วางกัก เบ็ด เบ็ดราว เบ็ดปลากะพง เบ็ดปลาชี่ลิ่งและอวนล้อมเนื้อด้าย (ปัจจุบันไม่มีแล้ว) ในสมัยก่อนเครื่องมือประเภทอวน ราคาไม่ถึงหลักหมื่น ขนาดประมาณ 26 วา ซึ่งขึ้นอยู่กับการใช้งานและกำลังในการลงทุนของชาวประมง เช่น น้ำตื้นใช้เนื้ออวนประมาณ 9-10 วา การดูแลรักษาอวนล้อมเนื้อด้าย คือ การเอาไปย้อมกับเปลือกไม้เสม็ดแช่ไว้และนำมาตาก เป็นการยืดอายุให้กับอวนล้อมเนื้อด้ายอีกประมาณ 20 วัน การทำอวนในสมัยก่อนกว่าจะได้ 1 หาง ใช้เวลาเป็นปี วัสดุที่ใช้เป็นเชือกด้ายเป็นเส้นเล็กๆ นำมาเวียนให้เส้นหนาขึ้นแล้วจึงนำมาผูกเป็นตาๆ สามารถหาซื้อได้จากในเมืองบ่อยาง ด้ายที่ใช้จะซื้อมาเป็นหมอน

การออกหาปลาหรือสัตว์น้ำในสมัยนั้น ต้นทุนไม่มากนัก น้ำมันลิตรละ 50 สตางค์ ราคาเพิ่มเรื่อยมาจนถึง 2 บาท แต่กุง ปลายังหาได้ง่าย ออกเรือไปไม่กี่ไกลก็สามารถจับกุง ปลาไปขายได้แล้ว รายได้หลักส่วนใหญ่มาจากโพงพาง ในสมัยนั้นเรือที่เป็นพาหนะหลักมีทั้งการซื้อขายเรือ และประกอบทำเรือเอง เรือมีราคาตั้งแต่ 500 - 1,000 กว่าบาท ปัจจุบันเรือราคา 150,000 บาทไม่รวมเครื่องยนต์

หากรวมเครื่องยนต์ ราคาจะเพิ่มขึ้น ประมาณ 180,000 บาท เรือเก่ามือสองราคาประมาณ 40,000-50,000 บาท

ในยุคนี มีการทำประมงโดยใช้โพงพางที่ต้องมีการประมูลกับรัฐ หรือมีการจองที่ในทะเลจากรัฐ ซึ่งการประมูลที่วางโพงพางในทะเล โดยจะใช้วิธีการจับฉลาก มีจุดวางโพงพาง 10 จุด ดังรูปที่ 15

รูปที่ 15 จุดวางโพงพางบริเวณทะเลสาบสงขลาที่รัฐกำหนดให้เป็นจุดสำหรับประมูล

จุดต่างๆ ดังกล่าว เป็นจุดที่ทางรัฐได้กำหนดไว้ ซึ่งไล่มาตั้งแต่ฝั่งสงขลาบ่อยาง ลงไปถึงเกาะยอ ต่อมายังฝั่งหัวเขา ซึ่งการประมูลดังกล่าวผู้เข้าร่วมประมูลจะต้องมีเงินไปวางประมูลเป็นเงินมัดจำถึงหลักหมื่น ซึ่งผู้ที่จะมีโอกาสได้วาง ต้องมีฐานะทางการเงินเท่านั้น ชาวประมงในชุมชนหัวเขาก็ก้าวร่วมประมูลหลายราย หลังจากวางเงินประมูลแล้วก็จะใช้วิธีหยิบบิลลาเลือกที่วางโพงพาง

อย่างไรก็ตาม การทำประมงในสมัยนั้น โดยเฉพาะการวางโพงพาง ยังมีชาวประมงวางโพงพางน้อย เมื่อเปรียบเทียบระหว่างชาวประมงกับทรัพยากรสัตว์น้ำ และทรัพยากรอื่นๆ ถือว่ายังมีทรัพยากรอย่างเหลือเฟือ ทั้งนี้ทุกครั้งที่ยกโพงพางจะได้สัตว์น้ำปริมาณมาก เต็มลำเรือ (เรือขนาด 10 เมตร) เมื่อขึ้นโพงพางแล้วก็แจวเรือไปขายที่บ่อยาง ก่อนขายจะมีการแยกชนิดสัตว์น้ำก่อนขาย โดยชนิดสัตว์น้ำในสมัยนั้นมีความหลากหลาย สามารถจำแนกตามประเภท เครื่องมือประมง และราคาขายได้ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 ชนิดสัตว์น้ำที่ชาวประมง ต.หัวเขาจับได้จำแนกตามประเภท เครื่องมือและราคาขาย

ชนิดสัตว์น้ำ	เครื่องมือ	ราคาย้อนหลัง 50-60 ปี	ราคาปัจจุบัน	หมายเหตุ
--------------	------------	--------------------------	--------------	----------

1. กุ้ง

ชนิดสัตว์น้ำ	เครื่องมือ	ราคาย้อนหลัง 50-60 ปี	ราคาปัจจุบัน	หมายเหตุ
กุ้งหางแดง (เดือน 7-8)	โพงพาง อวน กัด	12 บาท	160 บาท	ลดลง แต่ยังมีอยู่
กุ้งหัวมัน (เดือน 7-8,11-12)	โพงพาง อวน กัด	1-2 บาท		
กุ้งหัวแข็ง (เดือน 7-8)	โพงพาง อวน กัด	1-2 บาท		
กุ้งเคย (เดือน 3-4) น้ำเค็มขึ้น	โพงพาง อวน กัด	1 บาท		
2. ปลา				
ปลาโคบ	โพงพาง อวน กัด	10 บาท		มีน้อยมาก
ปลาแป้น (หลาบั้ง)	โพงพาง อวน กัด	10 บาท		ลดลง แต่ยังมีอยู่
ปลาฟักพร้าว	โพงพาง อวน กัด	6-7 บาท		สูญพันธุ์
ปลาแก้ว (หลาบปู)	โพงพาง อวน กัด	9-10 บาท		สูญพันธุ์
ปลากระบอกหัวสิว	โพงพาง อวน กัด	9-10 บาท		มีน้อยมาก
ปลากระบอกขาว	โพงพาง อวน กัด	9-10 บาท		ลดลง แต่ยังมีอยู่
ปลาชั้ง-ลาทา	โพงพาง อวน กัด			ลดลง แต่ยังมีอยู่
ปลาชั้งพิษ	โพงพาง อวน กัด	20-25 บาท	400-500 บาท	มีน้อยมาก
ปลาลัง	โพงพาง อวน กัด	ไม่มีราคา		สูญพันธุ์
ปลาพก (ลันหมา)	โพงพาง อวน กัด	ไม่มีราคา		
ปลาควาย	โพงพาง อวน กัด	ไม่มีราคา		ลดลง แต่ยังมีอยู่
ปลาหลังเขียว	โพงพาง อวน กัด	ไม่มีราคา		ลดลง แต่ยังมีอยู่
ปลาหนวยเขือ	โพงพาง อวน กัด	ไม่มีราคา		
ปลาทองเที้ยว	โพงพาง อวน กัด	ไม่มีราคา		
ปลากล้วย	โพงพาง อวน กัด			
ปลากระพง	โพงพาง อวน กัด			
ปลากุหรera	โพงพาง อวน กัด			สูญพันธุ์
ปลาทราย	โพงพาง อวน กัด			
ปลาดุกทะเล (มีหลัง)	โพงพาง อวน กัด			
3. ปู				
ปูม้า	โพงพาง กัด	9-20 บาท		
ปูดำ (เดือน 11-12)	โพงพาง กัด	3-4 บาท		

จากตารางที่ 14 แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของชนิดสัตว์น้ำในทะเลสาบในยุคนั้น และมีราคาถูก และยังคงสอดคล้องกับราคาสัตว์น้ำในปัจจุบัน เช่น กุ้งหางแดง ซึ่งเมื่อในอดีตราคา 12 บาท ซึ่งถือว่าแพงมากเมื่อเทียบกับค่าของเงินในสมัยนั้น เช่นเดียวกับปลาชั้งพิษ ซึ่งมีราคาสูงเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม สัตว์น้ำเหล่านี้เมื่อถูกจับได้แล้ว หากได้ในปริมาณมากจะแปรรูปทำปลาเค็มและนำไปขายที่บ่อขายและหาดใหญ่ โดยนั่งเรือไปที่บ่อขายแล้วต่อรถไปขายที่หาดใหญ่

จากการวิจัยประมง ในยุคนี้นำมาซึ่งภูมิปัญญาในการทำประมงของชาวประมง และยังคงใช้จนถึงปัจจุบัน โดยชาวประมงจะต้องมีการพิจารณาสิ่งต่างๆ ที่เป็นแวดล้อมที่เกี่ยวกับการทำประมง ดังนี้

1. การดูน้ำขึ้นน้ำลง

จะดูจากปฏิทินจันทร์คติข้างขึ้น ข้างแรม ช่วงที่ออกจะออกช่วงน้ำลงจะหาปลาได้ดีกว่า และสะดวกในการวางเครื่องมือประมง สำหรับช่วงเวลาจะไม่แน่นอน ในช่วงที่น้ำขึ้นต้องรีบเก็บปูฟองวางขึ้น การวางใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงในกรณีที่น้ำขึ้นเร็ว ในเดือน 6-7 เดือน 3-4 น้ำจะขึ้นเร็ว เดือน 12 และเดือนอ้าย น้ำจะขึ้นช้าสามารถวางฟองวางได้นานกว่าเดือนอื่นๆ อวนสามารถวางได้ทั้งในกรณีที่น้ำขึ้นและลง

2. ความเค็ม ความจืดของน้ำ

ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงมากปริมาณน้ำจืดจะน้อยน้ำเค็มจะมีปริมาณมาก เมื่อ 40-50 ปีก่อนน้ำยังเค็มอยู่ การเปลี่ยนแปลงความเค็มของน้ำขึ้นน้อยกับการปิดปากอ่าว (ปากกระวะ) น้ำเค็มจะไม่ได้เข้ามามาก ผลจากการปิดปากอ่าวทำให้น้ำเค็มน้อยลง น้ำจะเค็มเดือน 4-5 ในช่วงเดือนแล้งกุ้งและปลาที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจจะมาก ในกรณีที่น้ำจืดมากสีน้ำจะมีสีค่อนข้างแดงหรือสีขุ่นๆ หากน้ำเค็มมากสีน้ำจะค่อนข้างฟ้าใส

3. แรงแลม

ในกรณีที่ลมแรง การวางฟองวางจะได้สัตว์น้ำมาก เรียกว่า “ฤดูพัด” ในช่วงเดือน 6-7 ในเดือน 12 ก็ยังได้ปลามาก เพราะมีสองน้ำ แต่ในเดือนอ้ายได้ปลาน้อยเพราะว่าน้ำฝนมากทำให้น้ำกร่อย น้ำจืดจะมาก

อย่างไรก็ตาม ยุคแห่งความอุดมสมบูรณ์ก็ค่อยๆ ผ่านไป เมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆ เริ่มเข้ามาในพื้นที่ ในช่วงปี พ.ศ. 2500 – 2505 ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มขึ้นของประชากรและครัวเรือน มีการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนระบบคมนาคม จากการที่มีแพขนานยนต์เชื่อมเส้นทางเมืองสงขลาบ่อขังมายังหัวเขาแดง (ปีพ.ศ. 2501) มีเครื่องมือประมงแบบใหม่ จากการรับนวัตกรรมพัฒนาเครื่องมือประมงของญี่ปุ่น นั่นคือ การมีไซแบบพลาสติกมาขายให้กับชาวประมง และเหตุการณ์ที่สำคัญอีกประการ คือ การยกเลิกระบบประมูลฟองวาง (ปี พ.ศ. 2505) ซึ่งรัฐบาลต้องการพัฒนาให้เลิกตกฟองวาง ส่งผลให้ชาวประมงไปจับจองทะเลที่เป็นของตนเอง มีการวางฟองวางมากขึ้น ส่วนพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนหัวเขานั้นมีตัวเลขปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ประมาณ 400-500 ไร่ (เชิดชัย อ่องสกุล, 2548)

การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเสริมให้วิถีประมงของชุมชนเปลี่ยน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาของเครื่องมือประมง การเพิ่มขึ้นของประชากร และยังมีโครงการของรัฐ โดยเฉพาะโครงการปิดปากกระวะที่อำเภอระโนด ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องสภาพน้ำ ซึ่งมีน้ำจืดเป็นระยะเวลายาวนานมากขึ้น ปฏิทินการทำประมงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปต้องออกไปทำประมงไกลมากกว่าเดิม ใช้เครื่องมือประมงที่หลากหลายมากขึ้น

ต่อมาเมื่อประมาณ 20 – 30 ปี (ปีพ.ศ. 2518 – 2536) มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นกับชุมชนหัวเขาเป็นอย่างมากอันเกิดจากปัจจัยหลายด้านโดยเฉพาะการขยายตัวของชุมชนที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากร การทำนาทุ่ง อุตสาหกรรมอุต้อเรือ และด้วยข้อจำกัดในด้านพื้นที่ชุมชน จึงทำให้มีการขยายปลูกสร้างบ้านเรือนออกไปยังพื้นที่ราบดินเลนริมชายฝั่งทะเลสาบสงขลามากขึ้น สภาพการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีความหนาแน่นขึ้นตามลำดับ สภาพแวดล้อมชุมชนได้เปลี่ยนไปในลักษณะชุมชนเมืองมากขึ้นและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม โดยเฉพาะทรัพยากรป่าชายเลนต้องสูญเสียเป็นจำนวนมากจากความพยายามที่จะครอบครองพื้นที่แนวชายฝั่งเพื่อใช้เป็นที่สำหรับสร้างบ้านเรือน และเป็นพื้นที่เพื่อการทำประมงมากขึ้น ผลจากการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ในชุมชนตามมา เช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยคับแคบหรืออยู่กันอย่างแออัดเกินไป ปัญหาสุขอนามัย ปัญหายาเสพติด ปัญหาการว่างงาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นเพียงผู้เดียวที่มีความคิดริเริ่มและลงมือปลูกป่าชายเลน ด้วยตระหนักเห็นถึงการค่อยๆ หายไปของพื้นที่ป่ากบวิถีที่ควรจะเป็นในชุมชนหัวเขา ซึ่งบุคคลผู้นั้นคือ คุณลุงนุ้ย หรือนายสมพร มณีวงศ์ ถือเป็นผู้นำบุกเบิกในการปลูกป่าชายเลน โดยเริ่มปลูกป่าชายเลนผืนแรก จำนวน 800 ต้น หลังจากนั้นปลูกมาเรื่อยๆ อีก 6 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2519, 2520, 2535, 2536 และ 2537 ดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 ประวัติศาสตร์ชุมชนหัวเขาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 ถึงปัจจุบัน (ความตื่นตัว กระแสอนุรักษ์ป่าชายเลน และการปรับตัว)

ปี	พ.ศ.2537-39	พ.ศ.2540-ปัจจุบัน
เหตุการณ์	<ul style="list-style-type: none"> - มีการปลูกป่าชายเลนโดยปัจเจกบุคคล - หน่วยงานสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทยแก้ไขปัญหาล้างแควลุ่มและสร้างถนน จัดตั้งโครงการฟื้นฟูป่าชายเลนโดยมูลนิธิ - ชัยพัฒนา สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง - มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้รับงบประมาณจากมูลนิธิชัยพัฒนา- แม่ฟ้าหลวง และเริ่มสำรวจและศึกษาชุมชนหัวเขา สร้างกระบวนการในการประสานความร่วมมือค้นหาและสร้างผู้นำชุมชนและพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน -ชุมชนได้ไปศึกษาดูงานการจัดการป่าชายเลนยังจังหวัดระนอง เพชรบุรี และสตูล 	<ul style="list-style-type: none"> -สมเด็จพระเทพรัตนฯ เสด็จบ้านหัวเขาครั้งที่ 1 -เกิดกิจกรรมสร้างอาชีพและรายได้ เช่น การทำกุ้งแก้ว กรงนก และอีกหลายชนิด -มีทรัพยากรที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในแง่ชนิด และปริมาณ เช่น ปูดำ ปูเขียว ปูม้า กุ้งกุลาดำ ปลาทองเทียว ฯลฯ ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนหลังจากที่มีป่าชายเลน -ชาวบ้านทุกคนเกิดความภาคภูมิใจในผืนป่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีกิจกรรมการปลูกป่าโดยชุมชนต่อเนื่องมาทุกๆ ปี - ทำการประมงแบบไซคอนโตหรือไซ

ปี	พ.ศ.2537-39	พ.ศ.2540-ปัจจุบัน
	<ul style="list-style-type: none"> -มีกิจกรรมการปลูกป่าชายเลนเนื่องในวโรกาสพิเศษ และมีสถาบันการศึกษาต่างๆ ร่วมกันปลูกป่าชายเลนในพื้นที่ -มีกิจกรรมรณรงค์ปลูกป่าชายเลน - มีความขัดแย้งในช่วงแรกๆ เนื่องจากมีทั้ง - กลุ่มที่เห็นด้วยกับไม่เห็นด้วยในการปลูกป่า แต่ปัญหาตั้งกล่าวได้ถูกขจัดในเวลาต่อมา จนเกิดความปรองดอง - จัดตั้ง ชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนตำบลห้วยเขา 	<p>หนอน</p> <ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนกฎหมายให้ทำประมงได้ตลอดทั้งปี - สัตว์น้ำบางชนิดลดลงและสูญพันธุ์ - คนหนุ่มสาวในพื้นที่ออกไปทำงานใน- โรงงานปลา) โรงงานอุตสาหกรรม (กระป๋อง การสูญเสียประมง - ชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนตำบลห้วยเขา
สภาพทรัพยากรป่าชายเลน	พื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนห้วยเขาเหลือ - เพียง 1 ไร่เศษ ในปี พ.ศ. 2539	-พื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มขึ้นจากโครงการพระราชดำริ เนื้อที่ประมาณ ไร่ 10
ผลที่ตามมา	<ul style="list-style-type: none"> - ได้รับความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลนที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการทำประมงของชุมชน - จัดตั้งโครงการฟื้นฟูป่าชายเลน - เกิดการรวมตัวกันในชุมชน - การตื่นตัวของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - หน่วยงานต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ - การตื่นตัวของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น - เกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรม - ระหว่างชุมชนที่เป็นพหุวัฒนธรรม และหน่วยงานจากภายนอกทั้งที่เป็นของรัฐและองค์กรเอกชน - หน่วยงานของรัฐเข้ามามีบทบาทมากขึ้น - ปรับโครงสร้างชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนตำบลห้วยเขา

4.2.2 ช่วงการตื่นตัว การริเริ่มเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการป่าชายเลนของชุมชน ช่วงที่มีการดำเนินการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลน (พ.ศ.2537-ปัจจุบัน)

สภาพแวดล้อมของชุมชนได้เปลี่ยนไปเป็นชุมชนเมืองมากขึ้นเป็นวงกว้าง มีความพยายามที่จะขยายบ้านเรือนออกสู่พื้นที่แนวชายฝั่งมากขึ้น ความหนาแน่นของบ้านเรือนเกิดขึ้นมาก จนสามารถเห็นการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน เกิดการปลูกสร้างบ้านเรือนตามมามากมาย จนกระทั่งหน่วยงานสมาคมวางแผนครอบครัวแห่งประเทศไทย ต้องเข้ามาศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้บ้านเรือนที่สร้างในช่วงนี้มีลักษณะเป็นบ้านแบบถาวร มีการถมที่ดินบริเวณที่ต่ำให้สูงขึ้นเพื่อไม่ให้มีน้ำขังบริเวณบ้าน จึงทำให้พื้นที่บางส่วนของแถบนี้ซึ่งเดิมถูกปกคลุมไปด้วยป่าชายเลนได้เปลี่ยนสภาพไปอย่างถาวร นอกจากนี้ มีการพัฒนาสถานที่ของหน่วยงานราชการพร้อมๆ กับสร้างถนนเชื่อมกับถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะแนวถนนที่สร้างในระยะที่เข้าใกล้บริเวณแนวชายฝั่ง เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเดินทางและเป็นการรองรับการขยายตัวของชุมชน ต่อมาทำให้มีการปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มขึ้นตามแนวถนนมากมาย พร้อมกับความพยายามที่จะเปลี่ยนสภาพพื้นที่ป่าชายเลนให้เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน ถือเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าที่แทบจะไม่เหลืออยู่เลยในพื้นที่ ก็ยังมีสมาชิกของชุมชนอย่างลุ่มๆ ที่ได้เริ่มปลูกป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง แต่การกระทำดังกล่าวแทบไม่มีความสำคัญที่จะทำให้คนส่วนใหญ่มองเห็นถึงความสำคัญในการปลูกป่าชายเลน

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2537 ได้มีโครงการพัฒนาและฟื้นฟูชายเลนขึ้นในพื้นที่ตำบลหัวเขาซึ่งเป็นหนึ่งในโครงการป่าพระราชทาน เนื่องในวโรกาสที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ เป็นปีที่ 50 โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิชัยพัฒนา มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงและมูลนิธิทอทาล โดยมีสำนักงานคณะกรรมการพิเศษทำหน้าที่ประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งสถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้รับงบประมาณจากมูลนิธิชัยพัฒนา – แม่ฟ้าหลวง และเริ่มสำรวจและศึกษาชุมชนหัวเขา สร้างกระบวนการในการประสานความร่วมมือ ค้นหาและสร้างผู้นำชุมชนและพัฒนาศักยภาพคนในชุมชน เพื่อเป็นแกนนำในกระบวนการมีส่วนร่วมโดยชุมชน และมีการนำกลุ่มแกนนำและตัวแทนชุมชนไปศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีความสำเร็จในการจัดการป่าชายเลน และอีกหลายกิจกรรม ทำให้สมาชิกในชุมชนได้เข้าใจและรับรู้ถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลนที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการทำประมงของชุมชนมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกของการรวมตัวกันนั้น เกิดความขัดแย้งในบางส่วนของสมาชิกในชุมชน ด้วยความคิดเห็นที่แตกต่าง แต่ก็สามารถผ่านอุปสรรคต่างๆ ไปได้ และสามารถจัดตั้งชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนตำบลหัวเขาได้สำเร็จเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2539 โดยมีนายหมัดแส๊ะ เส้นลิหมิน เป็นประธานชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนหัวเขา ซึ่งถือเป็นองค์กรอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนหัวเขากลุ่มแรก ที่มีบทบาทสำคัญในการรับผิดชอบดูแลกิจกรรมการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากร โดยเฉพาะป่าชายเลน โดยสมาชิกของชุมชนรวมตัวกันได้เป็นอย่างดี ตามเจตนารมณ์ของมูลนิธิชัย

พัฒนาและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ที่เป็นแกนกลางให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ผ่านโครงการพัฒนาและฟื้นฟูป่าชายเลน เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี และในปีพุทธศักราช 2540 (สำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2556) สมเด็จพระเทพรัตนสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จมาเป็น ประธานปลูกป่าชายเลนโดยได้ทรงปลูกต้นโกงกาง ลำพู ลำแพนและไม้ชายเลนต่างๆ ประชาชนให้การตอบรับที่ดีต่อโครงการมากขึ้นจนส่งผลให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดีต่อระบบนิเวศ มีการร่วมกันปลูกป่าเพิ่มเติมและช่วยกันดูแลรักษาป่าชายเลนในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการขยายกิจกรรมต่อเนื่อง ได้แก่ กิจกรรมการเพาะกล้าไม้และขยายพื้นที่ปลูกป่า กิจกรรมการพัฒนาพื้นที่โครงการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดสงขลา

ซึ่งจากการเข้ามาของโครงการดังกล่าว นำมาซึ่งความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน ที่ประกอบด้วยคณะทำงานที่มาจากตัวแทนชาวบ้านที่ลงมือลงแรงทำจริง ทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน มีความทุ่มเทอย่างแท้จริง สิ่งสำคัญคือทำให้เกิดความต่อเนื่องในการดูแลรักษาป่าชายเลน และเกิดความสัมพันธ์อันดีกับหน่วยงานภายนอก ทั้งที่เป็นภาครัฐ และเอกชน ทำให้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนเริ่มมีความหลากหลายกลับมาอีกครั้ง ทั้งชนิดและปริมาณ เช่น ปูดำ ปูเปี้ยว ปูม้า กุ้งกุลาดำ ปลาทองเทียว ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม เมื่อ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 ชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนหัวเขา ได้สูญเสียผู้นำกลุ่ม ทำให้ต้องมีการปรับโครงสร้างของชมรมใหม่ ซึ่งจากการประชุมกลุ่มย่อย สมาชิกทั้งที่เป็นคณะกรรมการชุดเก่า และสมาชิกในชุมชนคนอื่นๆ ต่างให้คำตอบเดียวกันในการที่จะเดินหน้าเพื่อดำเนินกิจกรรมของชมรมฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าชายเลนหัวเขาต่อไป

4.3 ข้อมูลจากการสำรวจ

ข้อมูลจากการสำรวจเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งที่น่ามาใช้ร่วมในการจัดทำแผนชุมชน โดยการใช้แบบสอบถาม (ภาคผนวก ง) ซึ่งมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

4.3.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน

ตัวอย่างสมาชิกในชุมชนหัวเขามีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.9 คน โดยส่วนใหญ่มีสมาชิก 4 – 6 คน (ร้อยละ 60.8) รองลงมา มีสมาชิก 1 – 3 และ 7 คนขึ้นไป (ร้อยละ 23.1 และ 16.1) ครัวเรือนส่วนใหญ่มีบุตร ซึ่งมีจำนวนเฉลี่ย 2.8 คน โดยมีจำนวนบุตร 1-2 คน มากที่สุด (ร้อยละ 38.1) รองลงมา มีจำนวนบุตร 3-4 คน (ร้อยละ 36.7) และตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป เพียงส่วนน้อย (ร้อยละ 8.1)

สมาชิกในชุมชนประกอบอาชีพหลัก ทำประมงมากที่สุด (ร้อยละ 43.9) รองลงมา มีอาชีพรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 24.2) ค้าขายในชุมชน (ร้อยละ 22.5) นอกจากนั้น มีอาชีพต่างๆ ที่สมาชิกในชุมชนประกอบเป็นอาชีพหลัก เรียงตามลำดับ ได้แก่ พนักงานบริษัทเอกชน (ร้อยละ 3.3) ธุรกิจส่วนตัว (ร้อยละ 1.7) เงินผู้สูงอายุและรับจากลูกๆ (ร้อยละ 1.1) ทำสวน (ร้อยละ 0.8) แปรรูปผลผลิต

สัตว์น้ำปลาหวาน และร้านเสริมสวย (ร้อยละ 0.6 เท่ากัน) แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำกุ้งแก้ว แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำปลาแห้ง แปรรูปผลิตไขครอบ เลี้ยงสัตว์ และรับราชการ (ร้อยละ 0.3 เท่ากัน)

สำหรับอาชีพเสริมของสมาชิกในชุมชน พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพเสริม (ร้อยละ 68.6) ส่วนที่มีอาชีพเสริม (ร้อยละ 31.4) พบว่า รับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพเสริมที่มากที่สุด (ร้อยละ 45.6) รองลงมาคืออาชีพค้าขายในชุมชน (ร้อยละ 29.8) ทำประมง-จับสัตว์น้ำขาย (ร้อยละ 13.3) นอกจากนั้นมีอาชีพต่างๆ ที่สมาชิกในชุมชนประกอบเป็นอาชีพเสริม เรียงตามลำดับ ได้แก่ แปรรูปผลผลิตปลาบอแห้ง (ร้อยละ 4.4) พนักงานบริษัทเอกชน แปรรูปผลผลิตกุ้งแก้ว (ร้อยละ 3.5 เท่ากัน) เลี้ยงสัตว์ แปรรูปผลิตน้ำตาลปี๊บ สอนพิเศษ (ร้อยละ 1.8 เท่ากัน) ทำสวน แปรรูปผลผลิตกุ้งแห้ง ปลาหวาน ปลาจิ้งจั้ง กุ้งต้ม มันกุ้ง แปรรูปผลิตไขครอบ และร้านเสริมสวย (ร้อยละ 0.9)

สมาชิกในชุมชนครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50.6) มีรายได้ของครอบครัว ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน รองลงมา มีรายได้ 10,001 - 20,000 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 39.7) นอกจากนั้นมีรายได้ 20,001 - 30,000 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 4.4) มีรายได้ตั้งแต่ 40,001 บาทต่อเดือน ขึ้นไป (ร้อยละ 3.1) และมีรายได้ 30,001 - 40,000 บาทต่อเดือน (ร้อยละ 2.2) ตามลำดับ

สมาชิกในชุมชนมีและไม่มีหนี้สินใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 46.4) ส่วนที่มีหนี้สิน พบว่า มีหนี้สินเฉลี่ย 115,788.0 บาท เป็นหนี้สินต่ำกว่า 25,000 บาท มากที่สุด (ร้อยละ 41.9) รองลงมา มีหนี้สิน 50,001 - 100,000 บาท (ร้อยละ 22.2) นอกจากนั้นมีหนี้สิน 25,001 - 50,000 บาท (ร้อยละ 20.4) มีหนี้สินตั้งแต่ 200,000 บาทขึ้นไป (ร้อยละ 10.2) และ มีหนี้สิน 10,001 - 200,000 บาท น้อยที่สุด (ร้อยละ 5.4) โดยมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 53.3) เป็นหนี้สินในระบบ รองลงมา เป็นหนี้สินนอกระบบ (ร้อยละ 39.5) และมีทั้งหนี้สินในและนอกระบบ น้อยที่สุด (ร้อยละ 7.2) ซึ่งวัตถุประสงค์ของการเป็นหนี้ พบว่า นำไปลงทุนในการประกอบอาชีพ มากที่สุด (ร้อยละ 58.1) รองลงมา นำไปใช้จ่ายในครัวเรือน (ร้อยละ 40.7) นอกจากนั้น นำไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก (ร้อยละ 22.8) สร้างและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 13.8) ค่าเล่าเรียนบุตร (ร้อยละ 12.0) และนำไปชำระหนี้สิน น้อยที่สุด (ร้อยละ 9.0) ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน (คน)		
3 - 1	83	23.1
6 - 4	219	60.8
ขึ้นไป 7	58	16.1
ค่าเฉลี่ย	4.9	
จำนวนบุตร (คน)		
ไม่มีบุตร	62	17.2
2 - 1	137	38.1
4 - 3	132	36.7
5ขึ้นไป	29	8.1
ค่าเฉลี่ย	2.8	

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
อาชีพ		
ทำประมงจับสัตว์น้ำชาย- รับจ้างทั่วไป	158	43.9
ค้าขายในชุมชน	87	24.2
พนักงานบริษัทเอกชน	81	22.5
ธุรกิจส่วนตัว	12	3.3
เงินผู้สูงอายุและรับจากลูกๆ	6	1.7
ทำสวน	4	1.1
แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำปลาหวาน	3	0.8
ร้านเสริมสวย	2	0.6
แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำกุ้งแก้ว	2	0.6
แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำปลาแห้ง	1	0.3
แปรรูปผลิตไขครอบ	1	0.3
เลี้ยงสัตว์	1	0.3
รับราชการ	1	0.3
อาชีพเสริมของครัวเรือน		
ไม่มี	247	68.6
มี	113	31.4
กรณีมีอาชีพเสริมของครัวเรือน*		
	n = 113	
รับจ้างทั่วไป	52	45.6
ค้าขายในชุมชน	34	29.8
ทำประมงจับสัตว์น้ำชาย- แปรรูปผลผลิต ปลากระบอกแห้ง	15	13.3
พนักงานบริษัทเอกชน	5	4.4
แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำกุ้งแก้ว	4	3.5
เลี้ยงสัตว์	4	3.5
แปรรูปผลิตน้ำตาลบีบ	2	1.8
สอนพิเศษ	2	1.8
ทำสวน	2	1.8
แปรรูปผลผลิตกุ้งแห้ง	1	0.9
แปรรูปผลผลิตปลาหวาน	1	0.9
ร้านเสริมสวย	1	0.9
แปรรูปผลผลิตปลาจิ้งจั้ง	1	0.9
แปรรูปผลิตไขครอบ	1	0.9
แปรรูปผลผลิตกุ้งต้ม	1	0.9

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
รายได้ของครอบครัวต่อเดือน (บาท)		
10 ต่ำกว่า,000	182	50.6
- 10,001-20,000	143	39.7
20,001 – 30,000	16	4.4
30,001 – 40,000	8	2.2
40,001 บาทขึ้นไป	11	3.1
การมีหนี้สิน		
ไม่มี	193	53.6
มี	167	46.4
จำนวนหนี้สิน (บาท) n = 167		
25 ต่ำกว่า,000	70	41.9
5 - 25,001-10,000	34	20.4
50,001 – 100,000	37	22.2
100,001 – 200,000	9	5.4
200,000 บาทขึ้นไป	17	10.2
ค่าเฉลี่ย	115,788.0	
แหล่งหนี้สิน n = 167		
นอกระบบ	66	39.5
ในระบบ	89	53.3
นอกระบบและในระบบ	12	7.2
วัตถุประสงค์ของการมีหนี้*		
n = 167		
เพื่อสร้างและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย	23	13.8
ลงทุนในการประกอบอาชีพ	97	58.1
ใช้จ่ายในครัวเรือน	68	40.7
ชำระหนี้สิน	15	9.0
ค่าเล่าเรียนบุตร	20	12.0
ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก	38	22.8

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

4.3.2 การแปรรูปผลิตภัณฑ์

สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการดำเนินการด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (ร้อยละ 96.1) มีเพียงส่วนน้อยที่มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ (ร้อยละ 3.9) โดยผลิตภัณฑ์ที่มีการแปรรูปมากที่สุด คือ กุ้งแห้งและปลาหวาน (ร้อยละ 28.6 เท่ากัน) รองลงมาเป็นการแปรรูปกุ้งแก้ว ไช้ครอบ น้ำตาลปี๊บ ปลาแห้ง (ร้อยละ 21.4 เท่ากัน) นอกจากนี้มีการแปรรูปมันกุ้ง ปลาจิ้งจั้ง (ร้อยละ 14.3 เท่ากัน) กุ้งต้ม และปลาหมึกตากแห้ง น้อยที่สุด (ร้อยละ 7.1) โดยผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีบรรจุภัณฑ์ ได้แก่ กุ้งแก้ว ปลาหวาน กุ้งแห้ง ไช้ครอบ น้ำตาลปี๊บ และปลาแห้ง และมีเพียงกุ้งแห้งกับไช้ครอบเท่านั้นที่เป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีมาตรฐานอาหารและยา และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และมีโลโก้ของผลิตภัณฑ์ เป็นที่เรียบร้อย ดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 การดำเนินการด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ในชุมชน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
การดำเนินการด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์		
ไม่มี	346	96.1
มี	14	3.9
กรณีมีการดำเนินการด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์*		
	n = 14	
กุ้งแห้ง	4	28.6
ปลาหวาน	4	28.6
กุ้งแก้ว	3	21.4
ไช้ครอบ	3	21.4
น้ำตาลปี๊บ	3	21.4
ปลาแห้ง	3	21.4
มันกุ้ง	2	14.3
ปลาจิ้งจั้ง	2	14.3
กุ้งต้ม	1	7.1
ปลาหมึกตากแห้ง	1	7.1
ผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีบรรจุภัณฑ์		
กุ้งแก้ว	2	14.3
ปลาหวาน	2	14.3
กุ้งแห้ง	1	7.1
ไช้ครอบ	1	7.1
น้ำตาลปี๊บ	1	7.1
ปลาแห้ง	1	7.1

ผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีมาตรฐานอาหารและยา และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และมีโลโก้

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
กึ่งแห้ง	1	7.1
ไข่ครอบ	1	7.1

4.3.3 ทรัพยากรที่สำคัญในการประกอบอาชีพ

สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 90.0) ต่างให้ความคิดเห็นว่างทรัพยากรทางทะเล โดยเฉพาะสัตว์น้ำ เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน มีบางส่วน (ร้อยละ 28.9) ที่เห็นว่าป่าชายเลนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญในการประกอบอาชีพ และส่วนน้อยมาก (ร้อยละ 2.2) ที่เห็นว่าชุมชนห้วยเขามีสแหล่งท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการประกอบอาชีพ (ตารางที่ 18)

ตารางที่ 18 ความคิดเห็นต่อทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนห้วยเขาในการประกอบอาชีพ

รายการ*	จำนวน (n =360)	ร้อยละ
ทรัพยากรทางทะเล	324	90.0
ป่าชายเลน	104	28.9
แหล่งท่องเที่ยว	8	2.2

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

4.3.4 องค์ความรู้ของชุมชนห้วยเขาที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ

สมาชิกของชุมชนห้วยเขาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ ดังตารางที่ 4.14 พบว่า โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 62.2) เห็นว่าชุมชนได้นำองค์ความรู้ในการทำประมง โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือหลักประเภทโปงพาง กัด ไซ ที่เป็นวิถีชีวิตหลักของคนในชุมชน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับองค์ความรู้ทางสภาพภูมิอากาศ การดูน้ำขึ้น-ลง เพื่อเป็นการวางแผนในการทำประมง นอกจากนี้ยังมีองค์ความรู้อื่นๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ การค้าขาย (รวมทั้งค้าขายทั่วไป ค้าขายสัตว์น้ำ) การซ่อมแซมเครื่องมือประมง องค์ความรู้ในการทำเกษตร และทำกรงนก ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่อาจไม่เหลืออยู่ในชุมชนอีกเลย เนื่องจากสมาชิกในชุมชนที่สามารถทำกรงนก ที่เป็นเอกลักษณ์และมีความสวยงามไม่เหมือนที่อื่นๆ เหลืออยู่เพียงผู้เดียว (ตารางที่ 19)

ตารางที่ 19 ความคิดเห็นต่อองค์ความรู้ของชุมชนหัวเขาที่นำมาใช้ในการประกอบอาชีพ

รายการ*	จำนวน (n =360)	ร้อยละ
องค์ความรู้ในการทำประมง โพงพาง กัด ไซ	224	62.2
การค้าขาย	28	7.8
องค์ความรู้ในการทำเกษตร (เพาะปลูก/ทำสวน)	3	0.8
องค์ความรู้ทางสภาพภูมิอากาศ การดูน้ำขึ้นลง-	4	1.1
องค์ความรู้ในการซ่อมแซมเครื่องมือประมง (เย็บอวน)	9	2.5
ทำกรงนก	1	0.3

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

4.3.5 วัฒนธรรมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา

วัฒนธรรมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา ดังตารางที่ 4.15 พบว่า ประเพณีทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธหรืออิสลาม ยังคงเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และแสดงให้เห็นถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมของศาสนาอิสลามที่อยู่ร่วมกับวิถีประมง โดยมีความเชื่อว่าทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เป็นสิ่งที่พระเจ้าหรืออัลเลาะห์เป็นผู้สร้าง จะหมดหรือสูญหายไป พระเจ้าหรืออัลเลาะห์เท่านั้นเป็นผู้กำหนด ทำให้ชาวประมงที่นี้หรือแม้กระทั่งในพื้นที่อื่นๆ ต่างเชื่อว่าทรัพยากรสัตว์น้ำไม่มีวันหมด จึงยังคงให้ลูกหลานรุ่นต่อรุ่นสืบทอดอาชีพดังกล่าวเรื่อยมา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชาวมุสลิมที่นี่จะไม่ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากร ที่เลี้ยงปากท้องของทุกคนในชุมชน อาจมีความต่างอยู่บ้างกับวัฒนธรรมของชาวไทยพุทธในชุมชน ที่เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติมีวันหมดได้หากมีการใช้อย่างไม่ระมัดระวังหรือไม่ได้รับการจัดการที่ดี (ตารางที่ 20)

ตารางที่ 20 วัฒนธรรมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา

รายการ*	จำนวน (n =360)	ร้อยละ
ประเพณีทางศาสนาพุทธ และอิสลาม	231	64.2
กลุ่มทางสังคมร้านค้ากับนกรงหัวจุก	51	14.2
วิถีการทำประมง	43	11.9
การแข่งขันพายเรือ	15	4.2
การแข่งขันกีฬา	6	1.7

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

นอกจากนี้ ชุมชนตำบลหัวเขายังมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เมื่อเข้าไปในพื้นที่ที่จะพบกับวัฒนธรรมสังคมน้ำชาที่นกรงหัวจุก (รูปที่ 16) ที่บรรดาเหล่านักดูนกทั้งรุ่นผู้เฒ่าผู้แก่ วัยทำงาน ไปจนถึงวัยรุ่น ต่างมารวมตัวที่ร้านน้ำชากลางชุมชน หลายๆ ชุมชน

รูปที่ 16 การแข่งขันนกรงหัวจุกที่ร้านน้ำชากลางชุมชนหัวเลน หมู่ที่ 6

อย่างไรก็ตาม สมาชิกของชุมชนตำบลหัวเขาบางส่วน กล่าวว่าก่อนหน้านี้ ที่นี่เคยมีประเพณี
แข่งเรือพายประจำปี แต่ปัจจุบันมีเพียงประเพณีแข่งขันกีฬาทั่วไป เช่น การแข่งขันฟุตบอล ทั้งนี้อาจ
เกี่ยวเนื่องจากงบประมาณในการจัดที่ต้องได้รับการอนุมัติจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4.3.6 ชุมชนและองค์กรทางสังคมของชุมชน

องค์กรทางสังคมที่กล่าวถึงคือ การรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะแบ่งออกเป็นกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลหัวเขา โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน

สมาชิกของชุมชนกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 54.4) เห็นว่ามีการรวมกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน โดยกลุ่มทางสังคมที่มีการรวมกลุ่มมากที่สุด คือ กลุ่มแม่บ้าน (ร้อยละ 38.3) รองลงมา ได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) (ร้อยละ 29.6) กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน (ร้อยละ 21.9) นอกจากนี้ ยังมีการรวมกลุ่มหลากหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มดอกไม้จันทร์ กลุ่มประมงชายฝั่ง กลุ่มไข่ครอบ กลุ่มเลี้ยงปลากระพง กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มนกกกรงหัวจุก กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มกองทุนแม่ การรวมกลุ่มทางศาสนาอิสลาม กลุ่มฌาปนกิจศพ ฟาร์มทะเล กลุ่มเลี้ยงสัตว์ (วัว) และกลุ่ม EM ซึ่งการมีกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ มีสมาชิกเพียงบางส่วน (ร้อยละ 28.1) ที่มีส่วนร่วมกับการรวมกลุ่มในระดับหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของกลุ่ม (ร้อยละ 81.8) มีเพียงบางส่วนที่เป็นคณะกรรมการ (ร้อยละ 16.4 และส่วนน้อยมากที่เป็นทั้งสมาชิกและคณะกรรมการ (ร้อยละ 1.8) อย่างไรก็ตามสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 78.1) การได้รับข้อมูลข่าวสารการดำเนินงานของกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน (ตารางที่ 21)

ตารางที่ 21 การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน		
ไม่มี	164	45.6
มี	196	54.4
กลุ่มทางสังคมในระดับหมู่บ้าน*	n = 196	
กลุ่มแม่บ้าน	75	38.3
กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)	58	29.6
กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน	43	21.9
กลุ่มดอกไม้จันทร์	16	8.2
กลุ่มประมงชายฝั่ง	15	7.7
กลุ่มไข่ครอบ	10	5.1
กลุ่มเลี้ยงปลากระพง	8	4.1
กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน	7	3.6
กลุ่มนกกกรงหัวจุก	6	3.1

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
กลุ่มผู้สูงอายุ	4	2.0
กลุ่มกองทุนแม่	3	1.5
การรวมกลุ่มทางศาสนาอิสลาม	3	1.5
กลุ่มฌาปนกิจศพ	2	1.0
ฟาร์มทะเล	2	1.0
กลุ่มเลี้ยงสัตว์ (วัว)	1	0.5
กลุ่ม EM	1	0.5
<hr/>		
การมีส่วนร่วมกับการรวมกลุ่มในระดับหมู่บ้าน	n = 196	
ไม่มีส่วนร่วม	141	71.9
มีส่วนร่วม	55	28.1
<hr/>		
กรณีมีส่วนร่วม	n = 55	
เป็นสมาชิก	45	81.8
เป็นคณะกรรมการ	9	16.4
เป็นสมาชิกและคณะกรรมการ	1	1.8
<hr/>		
การได้รับข้อมูลข่าวสารการดำเนินงานของกลุ่มทางสังคมภายในหมู่บ้าน	n = 196	
ไม่มีการรับรู้ข่าวสาร	43	21.9
มีการรับรู้ข่าวสาร	153	78.1

(2) การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับตำบลหัวเขา

สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.3) เห็นว่ามีการรวมกลุ่มทางสังคมในระดับตำบล ซึ่งกลุ่มที่สมาชิกส่วนใหญ่รับรู้มากที่สุด คือ กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา (ร้อยละ 88.3) รองลงมา ได้แก่ กลุ่มประมงพื้นบ้าน กลุ่มแม่บ้าน (ร้อยละ 64.8 เท่ากัน) กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากระชังในกระชัง (ร้อยละ 58.7) กลุ่มไซ้ครอบ (ร้อยละ 46.6) กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมงต่างๆ ได้แก่ ปลาหวาน (ร้อยละ 53.0) กุ้งแก้ว (ร้อยละ 52.3) กุ้งแห้ง (ร้อยละ 51.1) มันกุ้ง (ร้อยละ 45.8) ปลาจิ้งจั้ง (ร้อยละ 43.2) กุ้งต้ม (ร้อยละ 41.3) ปลาหมึกแห้ง (ร้อยละ 1.1) และปลาแห้ง (ร้อยละ 0.4) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มน้ำตาลปึ๊บ (ร้อยละ 31.4) กลุ่ม EM (ร้อยละ 20.8) กลุ่มออมทรัพย์ (ร้อยละ 4.9) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) (ร้อยละ 4.2) กลุ่มดอกไม้จันทร์ (ร้อยละ 1.5) กลุ่มกองทุนแม่ กลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก และกลุ่มผู้สูงอายุ (ร้อยละ 0.8 เท่ากัน) กลุ่มฌาปนกิจศพ (ร้อยละ 0.4)

จากรูปแบบกลุ่มที่มีในชุมชนตำบลหัวเขาข้างต้น พบว่า สมาชิกของชุมชนเป็นสมาชิกหรือกรรมการกลุ่มในสัดส่วนที่น้อย โดยกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา เป็นกลุ่มที่มีผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกมากที่สุด (ร้อยละ 10.2) รองลงมาเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ นั่นคือ กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากระพงในกระชัง และกลุ่มประมงพื้นบ้าน ส่วนกลุ่มอื่นๆ พบว่ามีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกหรือกรรมการน้อยมาก

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะไม่ได้เป็นสมาชิกหรือกรรมการ แต่สมาชิกของชุมชนบางส่วนได้มีส่วนร่วมกับการกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ซึ่งกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขาเป็นกลุ่มที่สมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมมากที่สุด (ร้อยละ 37.5) รองลงมาจะเป็นกลุ่มเกี่ยวกับอาชีพ กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากระพงในกระชัง และกลุ่มประมงพื้นบ้าน ส่วนกลุ่มอื่นๆ นั้นมีส่วนร่วมบ้างเพียงส่วนน้อย (ตารางที่ 22)

ตารางที่ 22 การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับตำบลหัวเขา

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
การรวมกลุ่มทางสังคมในระดับตำบลหัวเขา		
ไม่มี	96	26.7
มี	264	73.3
การรับรู้เกี่ยวกับกลุ่ม*		
	n = 264	
กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา	233	88.3
กลุ่มประมงพื้นบ้าน	171	64.8
กลุ่มแม่บ้าน	171	64.8
กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากระพงในกระชัง	155	58.7
กลุ่มไข่ครอบ	123	46.6
กลุ่มน้ำตาลบีบ	83	31.4
กลุ่ม EM	55	20.8
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งแก้ว	138	52.3
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งแห้ง	135	51.1
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งต้ม	109	41.3
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง มันกุ้ง	121	45.8
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาหวาน	140	53.0
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาจิ้งจั้ง	114	43.2
กลุ่มออมทรัพย์	13	4.9
กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)	11	4.2
กลุ่มดอกไม้จันทร์	4	1.5

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาหมึกแห้ง	3	1.1
กลุ่มกองทุนแม่	2	0.8
กลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก	2	0.8
กลุ่มผู้สูงอายุ	2	0.8
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาแห้ง	1	0.4
กลุ่มฌาปนกิจศพ	1	0.4
การเป็นสมาชิก		
กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา	n = 233	
เป็นสมาชิก	27	10.2
เป็นคณะกรรมการ	3	1.1
กลุ่มประมงพื้นบ้าน	n = 171	
เป็นสมาชิก	12	4.5
เป็นคณะกรรมการ	3	1.1
กลุ่มแม่บ้าน	n = 171	
เป็นสมาชิก	8	3.0
เป็นคณะกรรมการ	1	0.4
กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากะพงในกระชัง	n = 155	
เป็นสมาชิก	13	4.9
กลุ่มไซ่ครอบ	n = 123	
เป็นสมาชิก	1	0.4
เป็นคณะกรรมการ		
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งแก้ว	n = 138	
เป็นสมาชิก	1	0.4
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งแห้ง	n = 135	
เป็นสมาชิก	1	0.4
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาหวาน	n = 109	
เป็นสมาชิก	1	0.4

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
กลุ่มดอกไม้จันทร์	n = 4	
เป็นสมาชิก	2	0.8
กลุ่ม อสม.	n = 11	
เป็นสมาชิก	2	0.8
เป็นคณะกรรมการ	1	0.4
กลุ่มกองทุนแม่	n = 2	
เป็นสมาชิก	1	0.4
กลุ่มฃาปนกิจศพ	n = 1	
เป็นสมาชิก	1	0.4
กลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก	n = 2	
เป็นสมาชิก	1	0.4
กลุ่มผู้สูงอายุ	n = 2	
เป็นสมาชิก	1	0.4
การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ	n = 264	
กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา	99	37.5
กลุ่มประมงพื้นบ้าน	17	6.4
กลุ่มแม่บ้าน	9	3.4
กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากะพงในกระชัง	18	6.8
กลุ่มไซ้ครอบ	3	1.1
กลุ่ม EM	6	2.3
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งแก้ว	3	1.1
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง กุ้งแห้ง	2	0.8
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาหวาน	2	0.8
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง ปลาจิ้งจั้ง	1	0.4
กลุ่มดอกไม้จันทร์	3	1.1
กลุ่มออมทรัพย์	8	3.0
กลุ่ม อสม.	3	1.1
กลุ่มกองทุนแม่	1	0.4
กลุ่มปลากหมึกแห้ง	1	0.4

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
กลุ่มฌาปนกิจศพ	1	0.4
กลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก	1	0.4
กลุ่มผู้สูงอายุ	1	0.4

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

4.3.7 การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

ในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขา นั้น สมาชิกของชุมชนควรมีความเข้าใจถึงประโยชน์ระบบนิเวศของป่า ความสำคัญหรือจำเป็นที่ต้องมีป่าชายเลน ตลอดจนวิธีการบริหารจัดการ ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ได้มีการจัดทำแผนชุมชนเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศดังกล่าว โดยมีรายละเอียดจากความคิดเห็นของสมาชิกชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ความคิดเห็นต่อประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลนที่มีต่อครัวเรือนและชุมชน

ความคิดเห็นของสมาชิกชุมชนตำบลหัวเขาต่อประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลน พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่เห็นถึงประโยชน์ในด้านต่างๆ เรียงตามลำดับ ได้แก่ เป็นที่อยู่อาศัย เพาะพันธุ์ และอนุบาลสัตว์น้ำ (ร้อยละ 98.3) รองลงมาช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศทะเลสาบ (ร้อยละ 85.0) เป็นที่กำบังลมพายุ/ลดการกัดเซาะพังทลายของชายฝั่ง (ร้อยละ 80.3) เป็นแหล่งรายได้จากการทำประมง (ร้อยละ 79.7) แหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน นักเรียน นักศึกษา (ร้อยละ 65.3) นอกจากนี้มีบางส่วนที่เห็นว่า ใช้ประโยชน์จากป่าในการทำเครื่องมือประมง (ร้อยละ 30.0) ใช้ประโยชน์จากป่าในการสร้างที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 14.4) แหล่งยาสมุนไพรต่างๆ (ร้อยละ 10.3) และเป็นที่พักผ่อนและแหล่งท่องเที่ยววันหยุด (ร้อยละ 1.1) ดังตารางที่ 23

ตารางที่ 23 ความคิดเห็นต่อประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลนที่มีต่อครัวเรือนและชุมชน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ประโยชน์ของป่าชายเลน*		
เป็นที่อยู่อาศัย เพาะพันธุ์ และอนุบาลสัตว์น้ำ	354	98.3
รักษาสมดุลของระบบนิเวศทะเลสาบ	306	85.0
เป็นที่กำบังลมพายุ/ลดการกัดเซาะพังทลายของชายฝั่ง	289	80.3
เป็นแหล่งรายได้จากการทำประมง	287	79.7
แหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน	235	65.3
ใช้ประโยชน์จากป่าในการทำเครื่องมือประมง	108	30.0
ใช้ประโยชน์จากป่าในการสร้างที่อยู่อาศัย	52	14.4

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
แหล่งยาสมุนไพรต่างๆ	37	10.3
เป็นที่พักผ่อน และแหล่งท่องเที่ยว	4	1.1

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(2) ความคิดเห็นต่อความจำเป็นที่ชุมชนควรมีพื้นที่ป่าชายเลน

สมาชิกของชุมชนหัวเขาส่วนใหญ่ (ร้อยละ 98.9) เห็นว่าชุมชนควรมีพื้นที่ป่าชายเลน โดยให้เหตุผลสนับสนุนถึงการมีพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งส่วนใหญ่ (ร้อยละ 76.4) เห็นว่าป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัย เพาะพันธ์ และอนุบาลสัตว์น้ำ รองลงมาให้เหตุผลว่าเป็นที่กำบังลม/ลดการกัดเซาะของชายฝั่ง (ร้อยละ 23.3) เป็นแหล่งรายได้ในการทำประมง (ร้อยละ 21.1) ช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศ (ร้อยละ 10.1) นอกจากนี้ เห็นว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นที่พักผ่อน (ร้อยละ 2.2) แหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และเป็นแหล่งทรัพยากรของชุมชน (ร้อยละ 1.7 เท่ากัน) และเห็นว่าป่าชายเลนของชุมชนมีไว้เพื่อสืบเนื่องโครงการพระราชดำริ (ร้อยละ 0.6)

ส่วนสมาชิกของชุมชน ซึ่งมีเพียงส่วนน้อยมากที่เห็นว่าไม่จำเป็น โดยให้เหตุผลว่าการที่ชุมชนไม่จำเป็นต้องมีพื้นที่ป่าชายเลน เป็นเพราะพื้นที่ป่าจะเป็นที่อยู่ของโจร เกิดการลักขโมยมากขึ้น นอกจากนี้เห็นว่าชุมชนไม่มีเวลาในการดูแล และทำประมงในทะเลลึกไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน (ตารางที่ 24)

ตารางที่ 24 ความคิดเห็นต่อความจำเป็นที่ชุมชนควรมีพื้นที่ป่าชายเลน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ชุมชนหัวเขา ควรมีหรือจำเป็นต้องมีพื้นที่ป่าชายเลน		
ควรมี	356	98.9
ไม่จำเป็น	3	0.8
ไม่แน่ใจ	1	0.3
เหตุผลที่ควรมีป่าชายเลน*	n = 356	
เป็นที่อยู่อาศัย เพาะพันธ์ และอนุบาลสัตว์น้ำ	272	76.4
เป็นแหล่งรายได้ในการทำประมง	75	21.1
เป็นที่กำบังลม/ลดการกัดเซาะของชายฝั่ง	83	23.3
รักษาสมดุลของระบบนิเวศ	36	10.1
แหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน นักเรียน นักศึกษา	6	1.7
เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นที่พักผ่อน	8	2.2

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
เป็นแหล่งทรัพยากรของชุมชน	6	1.7
สืบเนื่องโครงการพระราชดำริ	2	0.6
เหตุผลที่ไม่จำเป็นต้องมีป่าชายเลน		
	n = 3	
ทำให้เป็นที่อยู่ของโจร เกิดการลักขโมยมากขึ้น	1	33.3
ไม่มีเวลาว่างในการดูแล	1	33.3
ทำประมงในทะเลลึกไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน	1	33.3

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(3) ความคิดเห็นต่อการที่ชุมชนหัวเขามีแผนชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 97.5) เห็นด้วยต่อการมีแผนชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนหัวเขา มีเพียงส่วนน้อย (ร้อยละ 1.9) ที่ไม่เห็นด้วย ทั้งนี้เห็นว่าชุมชนหัวเขามีหลายหมู่บ้านไม่สามารถทำงานร่วมกันได้ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน ไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม ขาดความร่วมมือของสมาชิกชุมชน อายุมากไม่สะดวกในการเข้าร่วม และสถานที่/พื้นที่ไม่เหมาะสมกับการจัดการ

สำหรับในส่วนที่ควรมีการจัดทำแผนชุมชนนั้น สมาชิกที่เห็นด้วยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 87.2) คิดว่าจะร่วมกิจกรรมของการทำแผนชุมชน มีเพียงบางส่วนที่ไม่ร่วม โดยให้เหตุผลว่า อายุมากไม่สะดวกในการเข้าร่วม และไม่สะดวกในการเข้าร่วม (ร้อยละ 38.5 เท่ากัน) ไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม (ร้อยละ 23.00)

กิจกรรมที่สมาชิกของชุมชนเห็นว่าควรมีในการทำแผนชุมชนมากเป็นอันดับแรก คือ กิจกรรม/ประเพณีปลูกป่าชายเลนช่วงหน้าแล้ง (ร้อยละ 92.6) รองลงมาได้แก่ กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชายเลน เส้นทางท่องเที่ยวทางบก ทางทะเล (ร้อยละ 78.6) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำริ (ร้อยละ 72.6) กิจกรรมให้บริการด้านการศึกษา/ทัศนศึกษา (ร้อยละ 63.0) ตลาดสินค้าประมง (สัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาสะอาด ร้อยกว่าทะเลอื่น ๆ) (ร้อยละ 55.0) การเปิดร้านแสดงสินค้าจากทรัพยากรในท้องถิ่น/จากการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น สินค้าแปรรูปจากผลิตภัณฑ์ประมง สินค้าหัตถกรรมของชุมชน (กรงนก) เป็นต้น (ร้อยละ 48.7) ท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ซึ่งให้ความสำคัญกับแต่ละประเภทของการท่องเที่ยวดังกล่าว ได้แก่ วิธีการประกอบอาชีพทางด้านประมง โดยใช้อัจฉริยภาพดั้งเดิมที่มีอยู่ (ร้อยละ 46.2) วิธีการดำรงชีวิตทั่วไปของคนในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยเชื้อสายจีน (ร้อยละ 42.7) และเที่ยวชมสถานที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนของไทยพุทธ ไทยมุสลิม และไทยเชื้อสายจีน (ร้อยละ 32.5) นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมอื่นๆ บางส่วนที่

สมาชิกเห็นว่าควรมีในการจัดทำแผนชุมชน ได้แก่ กิจกรรมการทำประมงแบบพอเพียง การรวมกลุ่มในการจัดกิจกรรม การทำปะการังเทียม กิจกรรมการทำความสะอาดชุมชน ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ และจัดพิธีบวชให้แก่สัตว์น้ำช่วงฤดูวางไข่ (ตารางที่ 25)

ตารางที่ 25 ความคิดเห็นต่อการที่ชุมชนหัวเขามีแผนการในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ความคิดเห็นต่อการมีแผนการในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนหัวเขา		
เห็นด้วย	351	97.5
ไม่เห็นด้วย	7	1.9
ไม่แน่ใจ	2	0.6
เหตุผลที่ไม่เห็นด้วย		
	n = 7	
มีหลายหมู่บ้านเข้ากันไม่ได้	1	14.3
ไม่มีความเกี่ยวข้อง	1	14.3
ไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม	1	14.3
ขาดความร่วมมือ	1	14.3
อายุมากไม่สะดวกในการเข้าร่วม	1	14.3
สถานที่/พื้นที่ไม่เหมาะสมกับการจัดการ	1	14.3
การมีส่วนร่วมกับการจัดทำแผนชุมชน		
	n = 351	
ร่วมกิจกรรม	306	87.2
ไม่ร่วม	13	3.7
ไม่แน่ใจ	32	9.1
เหตุผลที่ไม่เข้าร่วมการจัดทำแผนชุมชน		
	n = 13	
อายุมากไม่สะดวกในการเข้าร่วม	5	38.5
ไม่สะดวกในการเข้าร่วม	5	38.5
ไม่มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม	3	23.0
กิจกรรมที่ควรมีในแผนชุมชน*		
กิจกรรม/ประเพณีปลูกป่าชายเลนช่วงหน้าแล้ง	325	92.6
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชายเลน เส้นทางท่องเที่ยวทางบกทางทะเล	276	78.6
ท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม		
เที่ยวชมสถานที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนของไทยพุทธ มุสลิม และจีน	114	32.5

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
วิถีการดำรงชีวิตทั่วไปของคนในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ มุสลิม และจีน	150	42.7
วิถีการประกอบอาชีพทางด้านประมง โดยใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมที่มีอยู่	162	46.2
การเปิดร้านแสดงสินค้าจากทรัพยากรในท้องถิ่น/จากการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น สินค้าแปรรูปจากผลิตภัณฑ์ประมง สินค้าหัตถกรรมของชุมชน (กรรณ) เป็นต้น	171	48.7
ตลาดสินค้าประมง (สัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาสาขาคือร้อยละทะเลอื่น ๆ)	193	55.0
กิจกรรมให้บริการด้านการศึกษา/ทัศนศึกษา	221	63.0
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำริ	255	72.6
การทำประมงแบบพอเพียง	4	1.1
การรวมกลุ่มในการจัดกิจกรรม	4	1.1
การทำปะการังเทียม	1	0.3
กิจกรรมการทำความสะอาดชุมชน	1	0.3
ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ	1	0.3
จัดพิธีบวชให้แก่สัตว์น้ำช่วงฤดูวางไข่	1	0.3

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

4.3.8 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน/กลุ่มอาชีพ

สำหรับปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนและกลุ่มอาชีพนั้น ได้นำเสนอเป็นส่วนๆ ดังนี้

(1) ปัญหาในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

ปัญหาในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน พบว่า มีเพียงบางส่วนที่เห็นว่ามีปัญหา (ร้อยละ 19.7) โดยสมาชิกของชุมชนตำบลหัวเขาได้แสดงความคิดเห็นทั้งในส่วนของทรัพยากรป่าชายเลน การจัดการ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ปัญหาที่พบมากที่สุด ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกป่าชายเลน (ร้อยละ 38.0) รองลงมา ปัญหาน้ำเสีย (ร้อยละ 19.7) การขาดความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน (ร้อยละ 15.5) ขยะปริมาณมาก (ร้อยละ 14.1) ลมมรสุมทำลายป่าชายเลน (ร้อยละ 8.5) ที่จอดเรือติดกับป่าชายเลนไม่มีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าชายเลนกับทางเข้า-ออกของเรือ (ร้อยละ 7.0) ขาดผู้นำในการ

บริหารจัดการป้าชายเลน (ร้อยละ 8.5) ขาดงบประมาณในการจัดการและขาดการบริหารจัดการอย่างทั่วถึงในทุกชุมชน (ร้อยละ 4.2 เท่ากัน) การจับสัตว์น้ำขนาดเล็กในพื้นที่ป้าชายเลน และการทับถมของตะกอนใบไม้ในบริเวณป่ามากเกินไป (ร้อยละ 2.8 เท่ากัน) การขุดทำเรือน้ำลึกทำให้น้ำขึ้นลงเร็วส่งผลให้สัตว์น้ำลดลง การจัดการด้านการท่องเที่ยวทำได้ยาก ขาดการส่งเสริมที่ต่อเนื่อง ป้าชายเลนไม่อุดมสมบูรณ์ ขาดความหลากหลายของพันธุ์พืช และการถมดินบริเวณป้าชายเลน (ร้อยละ 1.4 เท่ากัน) ดังตารางที่ 26

ตารางที่ 26 ปัญหาในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป้าชายเลน

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ปัญหาในการบริหารจัดการฯ		
ไม่มีปัญหา	289	80.3
มีปัญหา	71	19.7
ลักษณะของปัญหา*		
การบุกรุกป้าชายเลน	27	38.0
น้ำเสีย	14	19.7
ขาดความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป้าชายเลน	11	15.5
ขยะมาก	10	14.1
ลมมรสุมทำลายป้าชายเลน	6	8.5
ที่จอดเรือติดกับป้าชายเลน/ไม่มีการกำหนดเขตพื้นที่ป้าชายเลนกับทางเข้า-ออกของเรือ	6	7.0
ขาดผู้นำในการบริหารจัดการป้าชายเลน	5	8.5
ขาดงบประมาณในการจัดการ	3	4.2
ขาดการบริหารจัดการอย่างทั่วถึงในทุกชุมชน	3	4.2
การจับสัตว์น้ำขนาดเล็กในพื้นที่ป้าชายเลน	2	2.8
การทับถมของตะกอนใบไม้ในบริเวณป่ามากเกินไป	2	2.8
การขุดทำเรือน้ำลึกทำให้น้ำขึ้นลงเร็ว ส่งผลให้สัตว์น้ำลดลง	1	1.4
การจัดการด้านการท่องเที่ยวทำได้ยาก	1	1.4
ขาดการส่งเสริมที่ต่อเนื่อง	1	1.4
ไม่อุดมสมบูรณ์ ขาดความหลากหลายของพันธุ์พืช	1	1.4
การถมดินบริเวณป้าชายเลน	1	1.4

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(2) ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

สมาชิกของชุมชนได้ให้ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน (ตารางที่ 27) โดยเรียงลำดับความสำคัญ ได้แก่ ต้องการให้มีโครงการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน (ร้อยละ 29.4) ธรณรังค์ให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชนเห็นถึงประโยชน์ของป่าชายเลน (ร้อยละ 6.7) กำหนดกฎของชุมชนสำหรับผู้กระทำความผิดผู้บุกรุกป่าชายเลน (ร้อยละ 5.3) ทุกคนในชุมชนช่วยกันดูแลป่าชายเลน (ร้อยละ 4.4) สร้างทางขึ้นลง ปรับปรุงภูมิทัศน์ ในป่าชายเลนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว (ร้อยละ 3.3) เก็บขยะภายในชุมชนและในทะเลสาบ (ร้อยละ 2.8) จัดชุดผู้ดูแลป่าชายเลน จัดเป็นพื้นที่สงวน และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (ร้อยละ 2.2 เท่ากัน) กำหนดระยะเวลาทางการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนให้ชัดเจน และให้มีหน่วยงานเข้ามาติดตามผลหลังจากจัดกิจกรรมแล้ว (ร้อยละ 1.1 เท่ากัน) ชี้แจงวัตถุประสงค์ในการจัดทำแผนชุมชนให้ชาวบ้านทราบ (ร้อยละ 0.8) รวมกลุ่มกันดูแลป่าชายเลน (ร้อยละ 0.6) แต่ละบ้านสร้างสะพานเดินออกไปขึ้นเรือเพื่อป้องกันการเข้า-ออกในพื้นที่ป่าชายเลน การขุดลอกการทับถมของใบไม้ในพื้นที่ป่าชายเลน และเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น (ร้อยละ 0.3 เท่ากัน) ตามลำดับ

ตารางที่ 27 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

รายการ*	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ต้องการให้มีโครงการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน	106	29.4
ธรณรังค์ให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชนเห็นถึงประโยชน์ของป่าชายเลน	24	6.7
กำหนดกฎของชุมชนสำหรับผู้กระทำความผิดผู้บุกรุกป่าชายเลน	19	5.3
ทุกคนในชุมชนช่วยกันดูแลป่าชายเลน	16	4.4
สร้างทางขึ้นลง ปรับปรุงภูมิทัศน์ ในป่าชายเลนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว	12	3.3
เก็บขยะภายในชุมชนและในทะเลสาบ	10	2.8
จัดชุดผู้ดูแลป่าชายเลน จัดเป็นพื้นที่สงวน	8	2.2
มีการดูแลและจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง	8	2.2

รายการ*	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
กำหนดระยะทางการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนให้ชัดเจน	4	1.1
ต้องการให้มีหน่วยงานเข้ามาติดตามผลหลังจากจัดกิจกรรมแล้ว	4	1.1
ชี้แจงวัตถุประสงค์ในการจัดทำแผนชุมชนให้ชาวบ้านทราบ	3	0.8
รวมกลุ่มกันดูแลป่าชายเลน	2	0.6
ต้องการให้แต่ละบ้านสร้างสะพานเดินออกไปขึ้นเรือเพื่อป้องกันการเข้า-ออกในพื้นที่ป่าชายเลน	1	0.3
ต้องการให้มีการขุดลอกการทับถมของใบไม้ในพื้นที่ป่าชายเลน	1	0.3
เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น	1	0.3

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(3) ปัญหาในการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม

สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 79.4) เห็นว่ามีปัญหาในการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่มของชุมชนตำบลหัวเขา โดยแยกปัญหาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ปัญหาการประกอบอาชีพทั่วไป และการรวมกลุ่มอาชีพ ดังตารางที่ 28

ตารางที่ 28 ปัญหาในประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ปัญหาในประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม		
ไม่มีปัญหา	74	20.6
มีปัญหา	286	79.4
ลักษณะของปัญหาการประกอบอาชีพ*		
	(n=286)	
ปัญหาการใช้เครื่องมือบางประเภท และร่องน้ำ	49	17.1
รายได้ไม่เพียงพอ รายจ่ายสูง/ค่าครองชีพสูง	49	17.1
ปริมาณสัตว์น้ำลดลง	48	16.8

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
น้ำเสีย	32	11.2
ต้นทุนในการทำประมงสูง	30	10.5
ยาเสพติด	26	9.1
ขยะทั้งในทะเลและชุมชน	17	5.9
เขื่อนกั้นน้ำทำให้สัตว์น้ำน้อยลง	12	4.2
การขุดเขาทำให้ทิศทางลมเปลี่ยน	9	3.1
การใช้เครื่องมือบางประเภทผิดกฎหมาย เช่น โซहनอน อวนรุน	8	2.8
ขาดแคลนงบประมาณในส่งเสริมอาชีพ	7	2.4
การแย่งชิงทรัพยากรโดยนายทุน และนักการเมือง	6	2.1
ชาวบ้านมีเรือประมงขนาดเล็กไม่สามารถออกเรือไปไกลได้	5	1.7
เศรษฐกิจไม่ดีค้าขายไม่ได้	4	1.4
เจ้าหน้าที่รัฐจับเรือบ่อย ทำให้ขาดรายได้	4	1.4
ปัญหาหนี้สิน/เงินนอกระบบ	4	1.4
น้ำท่วม	3	1.0
น้ำในทะเลตื้นเขินมากขึ้น	3	1.0
ไม่มีที่ดินทำกิน	2	0.7
ปัญหาแรงงานต่างด้าว	2	0.7
การลักขโมยปลาในกระชัง	2	0.7
ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค	1	0.3
การตั้งราคาสินค้าของแม่ค้าในตลาดสูงเกินไป	1	0.3
ขาดการศึกษาของคนในชุมชน	1	0.3

รายการ	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ปัญหาการรวมกลุ่ม		
คนในชุมชนขาดความร่วมมือและขาดความตั้งใจในการทำงานเป็นกลุ่ม	37	12.9
เวลาว่างไม่ตรงกันของคนในชุมชน	24	8.4
ไม่มีการรวมกลุ่ม	13	4.5
การรวมกลุ่มมีรายได้ไม่แน่นอนทำให้ชาวบ้านทำเป็นเจ้าของคนเดียว	11	3.8
ขาดผู้นำที่ดีในการรวมกลุ่ม	11	3.8
ชาวบ้านไม่มีความเข้าใจในการรวมกลุ่ม	8	2.8
การรวมกลุ่มยังไม่ชัดเจน ไม่เป็นรูปธรรม	6	2.1
ปัญหาความเชื่อทางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน	3	1.0
ขาดแคลนอุปกรณ์วัสดุอุปกรณ์ในการจัดตั้งกลุ่มการแปรรูป	3	1.0

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตารางที่ 28 ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชุมชนตำบลหัวเขา เรียงลำดับตามความสำคัญ ได้แก่ ปัญหาการใช้เครื่องมือบางประเภทและร่องน้ำ และรายได้ไม่เพียงพอ รายจ่ายสูง/ค่าครองชีพสูง (ร้อยละ 17.1 เท่ากัน) ปัญหาปริมาณสัตว์น้ำลดลง (ร้อยละ 16.8) น้ำเสีย (ร้อยละ 11.2) ต้นทุนในการทำประมงสูง (ร้อยละ 10.5) ยาเสพติด (ร้อยละ 9.1) ขยะทั้งในทะเลและชุมชน (ร้อยละ 5.9) เชื้อนกัสน้ำทำให้สัตว์น้ำน้อยลง (ร้อยละ 4.2) การขุดเขาทำให้ทิศทางลมเปลี่ยน (ร้อยละ 3.1) นอกจากนั้นยังพบปัญหาต่างๆ ได้แก่ การใช้เครื่องมือบางประเภทผิดกฎหมาย เช่น ไซหนอน อวนรุน (ร้อยละ 2.8) ขาดแคลนงบประมาณในส่งเสริมอาชีพ (ร้อยละ 2.4) การแย่งชิงทรัพยากรโดยนายทุน และนักการเมือง (ร้อยละ 2.1) ชาวบ้านมีเรือประมงขนาดเล็กทำให้ไม่สามารถออกไปไกลๆ ได้ (ร้อยละ 1.7) เศรษฐกิจไม่ดีค้าขายไม่ได้ และเจ้าหน้าที่รัฐจับเรือบ่อย ทำให้ขาดรายได้ ปัญหาหนี้สิน/เงินนอกระบบ (ร้อยละ 1.4 เท่ากัน) น้ำท่วม และน้ำในทะเลตื้นเขินมากขึ้น (ร้อยละ 1.0 เท่ากัน) ไม่มีที่ดินทำกิน ปัญหาแรงงานต่างด้าว การลักขโมยปลาในกระชัง (ร้อยละ 0.7 เท่ากัน) ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค การตั้งราคาสินค้าของแม่ค้าในตลาดสูงเกินไป และขาดการศึกษาของคนในชุมชน (ร้อยละ 0.3 เท่ากัน) ตามลำดับ

ปัญหาของการรวมกลุ่ม เรียงลำดับตามความสำคัญ ได้แก่ คนในชุมชนขาดความร่วมมือและขาดความตั้งใจในการทำงานเป็นกลุ่ม (ร้อยละ 12.9) เวลาว่างไม่ตรงกันของคนในชุมชน (ร้อยละ

8.4) ไม่มีการรวมกลุ่ม (ร้อยละ 4.5) การรวมกลุ่มมีรายได้ไม่แน่นอนทำให้ชาวบ้านทำเป็นเจ้าของคนเดียว และขาดผู้นำที่ดีในการรวมกลุ่ม (ร้อยละ 3.8) ชาวบ้านไม่มีความเข้าใจในการรวมกลุ่ม (ร้อยละ 2.8) การรวมกลุ่มยังไม่ชัดเจน ไม่เป็นรูปธรรม (ร้อยละ 2.1) ปัญหาความเชื่อทางด้านศาสนาที่แตกต่างกัน และขาดแคลนอุปกรณ์วัสดุอุปกรณ์ในการจัดตั้งกลุ่มการแปรรูป (ร้อยละ 1.0 เท่ากัน)

(4) ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการด้านอาชีพและการรวมกลุ่ม

สมาชิกของชุมชนได้ให้ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการด้านอาชีพและการรวมกลุ่ม เรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพเสริม (ร้อยละ 12.2) ปลดปล่อยพันธบัตรน้ำ/แจกพันธบัตรน้ำ (ร้อยละ 9.2) ส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับคนในชุมชน (ร้อยละ 7.5) การสนับสนุนงบประมาณในการส่งเสริมอาชีพประมง (ร้อยละ 4.7) แก้ปัญหาเรื่องเครื่องมือประมงและกำหนดเส้นทางเดินเรือให้ชัดเจน (ร้อยละ 4.2) สร้างความสามัคคีในการทำงานเป็นกลุ่ม (ร้อยละ 3.1) ต้องการผู้นำที่ดีเพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพเสริมให้กับชุมชน (ร้อยละ 2.5) ให้ความรู้ และระบบการทำงาน ของการรวมกลุ่มส่งเสริมอาชีพ (ร้อยละ 2.2) แก้ปัญหาขาดแคลน (ร้อยละ 1.9) ช่วยกันดูแลความสะอาดของชุมชน (ร้อยละ 1.7) ส่งเสริมการรวมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ การกำหนดราคาสัตว์น้ำ และควรกำหนดกฎหมายการทำประมงให้ชัดเจน (ร้อยละ 1.4 เท่ากัน) ส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ ช่วยเหลือควบคุมราคา คุณภาพอุปกรณ์ประมง ผู้นำกลุ่มจะต้องชี้แจงถึงความสำคัญของการรวมกลุ่ม ผลตอบแทนที่จะได้รับ ให้สมาชิกทราบเพื่อนจูงใจในการรวมกลุ่ม ส่งเสริมการส่งสินค้าออกขายภายนอกชุมชน/ตลาดในการรับซื้อสินค้าที่แน่นอน (ร้อยละ 0.8 เท่ากัน) ปรับปรุงสินค้าให้มีมาตรฐานเพื่อเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ต้องการถนนให้สะดวกยิ่งขึ้น ต้องการที่ทำกิน เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาแก้ปัญหาผู้มีอิทธิพลในชุมชน (ร้อยละ 0.6 เท่ากัน) ส่งเสริมและดูแลคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐการติดตามผลของการส่งเสริมการรวมกลุ่ม สร้างปะการังเทียม และส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเรือประมงพื้นบ้าน (ร้อยละ 0.3) ตามลำดับ (ตารางที่ 29)

ตารางที่ 29 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการด้านอาชีพและการรวมกลุ่ม

รายการ*	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพเสริม	44	12.2
ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ/แจกพันธุ์สัตว์น้ำ	33	9.2
ส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับคนในชุมชน	27	7.5
การสนับสนุนงบประมาณในการส่งเสริมอาชีพประมง	17	4.7
แก้ปัญหาเรื่องเครื่องมือประมงและกำหนดเส้นทางเดินเรือให้ชัดเจน	15	4.2
สร้างความสามัคคีในการทำงานเป็นกลุ่ม	11	3.1
ต้องการผู้นำที่ดีเพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพเสริมให้กับชุมชน	9	2.5
ให้ความรู้ และระบบการทำงาน ของการรวมกลุ่มส่งเสริมอาชีพ	8	2.2
แก้ปัญหายาเสพติด	7	1.9
ช่วยกันดูแลความสะอาดของชุมชน	6	1.7
ส่งเสริมการรวมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ	5	1.4
การกำหนดราคาสัตว์น้ำ	5	1.4
ควรกำหนดกฎหมายการทำประมงให้ชัดเจน	5	1.4
ส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่	3	0.8
ช่วยเหลือควบคุมราคา คุณภาพอุปกรณ์ประมง	3	0.8
ผู้นำกลุ่มจะต้องชี้แจงถึงความสำคัญของการรวมกลุ่ม ผลตอบแทนที่จะได้รับให้สมาชิกทราบเพื่อนจูงใจในการรวมกลุ่ม	3	0.8
ส่งเสริมการส่งสินค้าออกขายภายนอกชุมชน/ตลาดในการรับซื้อสินค้าที่แน่นอน	3	0.8
ปรับปรุงสินค้าให้มีมาตรฐานเพื่อเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน	2	0.6
ต้องการถนนให้สะดวกยิ่งขึ้น	2	0.6
ต้องการที่ทำกิน	2	0.6
เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาแก้ปัญหาผู้มีอิทธิพลในชุมชน	2	0.6

รายการ*	จำนวน (n = 360)	ร้อยละ
ส่งเสริมและดูแลคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน	1	0.3
เจ้าหน้าที่รัฐการติดตามผลของการส่งเสริมการรวมกลุ่ม	1	0.3
สร้างปะการังเทียม	1	0.3
ส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเรือประมงพื้นบ้าน	1	0.3

หมายเหตุ * ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

4.4 การประเมินศักยภาพของชุมชน

การประเมินศักยภาพของชุมชนตำบลหัวเขา โดยการวิเคราะห์ตามหลักการของ SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์โอกาส อุปสรรค วิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ทั้งภายนอกและภายในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกและผู้นำของชุมชนทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน ทั้งสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้วและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต รวมทั้งผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ที่มีต่อชุมชน และจุดแข็ง จุดอ่อน และความสามารถด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดกลยุทธ์และการดำเนินตามกลยุทธ์ของชุมชนที่เหมาะสมต่อไป โดยแบ่งตามศักยภาพด้านต่างๆ ดังนี้

4.4.1 ด้านองค์กร

การประเมินศักยภาพขององค์กร ซึ่งกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา เป็นองค์กรสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการการใช้ประโยชน์จากนิเวศบริการของป่าชายเลน ดังนั้น การประเมินศักยภาพของกลุ่มฯ เพื่อรองรับการจัดทำแผนชุมชน ในฐานะเป็นองค์กรสำคัญในการขับเคลื่อน โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 30

ตารางที่ 30 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา

Strengths: S	Weaknesses: W
<ol style="list-style-type: none"> สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่รับรู้การมีอยู่ของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการให้ความสำคัญกับการมีกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา สถานศึกษาในพื้นที่ให้ความสำคัญกับการมีกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา 	<ol style="list-style-type: none"> ขาดผู้นำกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา โครงสร้างกลุ่มฯ ไม่ชัดเจน ไม่มีกิจกรรมที่ชัดเจนและต่อเนื่อง ขาดความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน (เป็นสมาชิกและเข้าร่วมน้อย)
Opportunities: O	Threats: T
<ol style="list-style-type: none"> การประสานงานและการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (มูลนิธิชัยพัฒนา) ภาคเอกชนสนับสนุนงบประมาณ ในการจัดสร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้ สถาบันระดับอุดมศึกษาให้ความสำคัญและเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงานกลุ่ม 	<ol style="list-style-type: none"> ขาดงบประมาณในการจัดการ ไม่มีที่ทำการกลุ่มฯ ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานในท้องถิ่น และหน่วยงานของรัฐในพื้นที่อย่างเป็นทางการ รูปธรรม

จากตารางที่ 30 แสดงผลการประเมินศักยภาพของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมต่างๆ มาแล้วเกือบ 20 ปี แต่เนื่องจากความไม่ต่อเนื่องในกิจกรรม และได้สูญเสียผู้นำกลุ่มคนสำคัญ ทำให้สถานะของกลุ่มฯ ในปัจจุบันยังมีโครงสร้างที่ไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ในการประเมินศักยภาพของกลุ่มฯ โดยแยกเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

จุดแข็ง: การประเมินในส่วนของจุดแข็งของกลุ่มฯ พบว่า ถึงแม้โครงสร้างกลุ่มฯ จะไม่มีความชัดเจน แต่ความเป็นกลุ่มฯ ที่มีมาตั้งแต่อดีตทำให้สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ได้รับการมีอยู่ของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา นอกจากนี้ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น หัวหน้าชุมชนต่างๆ โต๊ะอิหม่าม พระสงฆ์ ตลอดจนจนครุ บุคลากรของสถานศึกษาในชุมชนให้ความสำคัญกับการมีกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา ซึ่งจะเป็นจุดสำคัญที่ทำให้การขับเคลื่อนต่อไปข้างหน้าทำได้ง่ายขึ้น

จุดอ่อน: การประเมินในส่วนของจุดอ่อนของกลุ่มฯ พบว่า จากโครงสร้างกลุ่มฯ ที่ยังไม่ชัดเจน การขาดผู้นำกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา ประกอบกับการขาดความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน ซึ่งเข้าร่วมเป็นสมาชิกและกิจกรรมต่างๆ ค่อนข้างน้อย จึงส่งผลถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ควรจะต้องเกิดขึ้น รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ขาดความชัดเจนและต่อเนื่อง

โอกาส: การประเมินในส่วนของโอกาสของกลุ่มฯ พบว่า ปัจจัยภายนอกที่จะช่วยสนับสนุนหรือเป็นโอกาสให้การดำเนินงานของกลุ่มฯ สามารถเดินหน้าต่อไปได้นั้น การประสานงานและการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (มูลนิธิชัยพัฒนา) ถือเป็นส่วนหนึ่งที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดการเป็นกลุ่มฯ นอกจากนั้นการสนับสนุนโดยภาคเอกชน ซึ่งที่ผ่านมา บริษัทการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด (มหาชน) ได้สนับสนุนงบประมาณ ในการจัดสร้างอาคารศูนย์การเรียนรู้ และการสนับสนุนโดยสถาบันระดับอุดมศึกษาในจังหวัดสงขลา เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้ให้ความสำคัญและเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงานกลุ่มฯ เป็นต้น

อุปสรรค: ข้อจำกัดจากภายนอกที่กลุ่มฯ ยังไม่สามารถจัดการได้นั้น ประเด็นเรื่องของงบประมาณในการจัดการ สถานที่ทำการของกลุ่มฯ และการสนับสนุนจากหน่วยงานในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐในพื้นที่อย่างเป็นทางการ

4.4.2 ด้านทรัพยากรและภูมิปัญญา

การประเมินศักยภาพด้านทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชนหัวเขา มุ่งเน้นไปในส่วนของทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อชุมชน ตลอดจนองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ชุมชนนำมาใช้ในการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตของชุมชนหัวเขา ซึ่งมีรายละเอียดของศักยภาพ ดังนี้

(1) ทรัพยากรป่าชายเลน

ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนหัวเขานั้น ถึงแม้จะมีพื้นที่ไม่มากนักในปัจจุบัน แต่ทรัพยากรดังกล่าวคือองค์ประกอบสำคัญต่อวิถีความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของชาวชุมชนตำบลหัวเขา เนื่องจากเป็นส่วนสำคัญของระบบนิเวศชายฝั่ง ดังได้กล่าวไว้แล้ว ดังนั้น จึงจำเป็นต้องประเมินศักยภาพของทรัพยากรดังกล่าวเพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชน ดังแสดงในตารางที่ 31

ตารางที่ 31 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ ตำบลหัวเขา

Strengths: S	Weaknesses: W
<ol style="list-style-type: none"> 1. การมีพื้นที่ป่าชายเลนที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน 2. ความสมบูรณ์ของป่าชายเลน 3. สามารถเพิ่มพื้นที่หรือขยายการปลูกป่าชายเลน (หมู่ที่ 6) ป่าชายเลนในชุมชนมีความสมบูรณ์ของป่าชายเลน 4. มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ตำบลหัวเขา 	<ol style="list-style-type: none"> 1. สมาชิกของชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน 2. ชุมชนขาดความสามารถในการเพาะพันธุ์กล้าป่าไม้ชายเลน 3. ชุมชนขาดความรู้ในการเพาะปลูกป่าชายเลน 4. ขาดการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา 5. สมาชิกในชุมชนให้ความร่วมมือกับกิจกรรมกลุ่มๆ น้อย
Opportunities: O	Threats: T
<ol style="list-style-type: none"> 1. โครงการต่างๆ ของภาครัฐเข้ามามาก 2. การสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (โดยมูลนิธิชัยพัฒนา) 3. บุคคลภายนอก (สถาบันการศึกษา/หน่วยงานรัฐ/เอกชน) เข้ามาในพื้นที่มากขึ้น (เพื่อปลูกป่าชายเลนเกือบทุกปี) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความหลากหลายของพันธุ์พืชในป่าชายเลนมีน้อย 2. การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนในพื้นที่ไม่ดีเท่าที่ควร 3. น้ำเสียจากโรงงานและชุมชนมีมากในช่วงหน้าแล้ง 4. น้ำมันจากเรือทำลายระบบนิเวศทางทะเล 5. ขยะจากชุมชน 6. ภัยธรรมชาติ (พายุ)

จากตารางที่ 31 แสดงผลการประเมินศักยภาพของทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ตำบลหัวเขา โดยแยกเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

จุดแข็ง: การประเมินในส่วนของจุดแข็งของทรัพยากรป่าชายเลน พบว่า การมีอยู่ของพื้นที่ป่าชายเลนที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตหมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน เป็นผืนป่าชายเลนที่ถือได้ว่ามีความสมบูรณ์มากขึ้นจากการฟื้นฟูโดยชุมชนและหลายภาคส่วน ซึ่งดัชนีชี้วัดถึงความสมบูรณ์ที่มีมากขึ้นนั้น สมาชิกชุมชนกล่าวว่า มีพบพันธุ์สัตว์น้ำหลายชนิดที่เคยสูญหายไปจากพื้นที่ และมีตัวอ่อนของสัตว์น้ำมากขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถเพิ่มพื้นที่ปลูกป่าชายเลนได้อีก โดยเฉพาะพื้นที่หมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน โดยมีชมรมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนเป็นศูนย์รวมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

จุดอ่อน: การประเมินในส่วนของจุดอ่อนของทรัพยากรป่าชายเลนนั้น พบว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน เนื่องจากปัจจุบันประสบปัญหาในเรื่องของโครงสร้างกลุ่มไม่ชัดเจนการให้ความร่วมมือต่างๆ จึงค่อนข้างน้อย และคนในชุมชนขาดความรู้ในเองของการ

เพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลนและขาดความรู้ด้านการเพาะปลูก ทำให้การปลูกป่าชายเลนไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ส่งผลให้ความหลากหลายของพันธุ์พืชในป่าชายเลนน้อย มีเพียงโกงกางใบใหญ่เป็นสายพันธุ์หลัก และพบโกงกางใบเล็กรวมทั้งเสม็ดขึ้นอยู่ตามแนวถนนข้างเล็กน้อย

โอกาส: การประเมินในส่วนของโอกาสของทรัพยากรป่าชายเลน พบว่า ที่ผ่านมามีโครงการต่างๆ ของภาครัฐ เช่น โครงการปลูกป่าชายเลนเฉลิมพระเกียรติ หรือแม้กระทั่งโครงการปลูกป่าของสถาบันการศึกษา/หน่วยงานรัฐ/เอกชน ที่เข้ามาปลูกป่าชายเลนเกือบทุกปี การสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (โดยมูลนิธิชัยพัฒนา) ซึ่งโครงการต่างๆ เหล่านี้เป็นส่วนช่วยให้ป่าชายเลนของชุมชนมีความสมบูรณ์และยังคงอยู่ต่อไปได้ นอกจากนี้ การขับเคลื่อนของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา ถึงแม้ยังไม่ชัดเจนมากนัก แต่ยังคงได้รับความร่วมมือในภาคส่วนต่างๆ ให้ฟื้นฟูขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ถือเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันอีกทางหนึ่ง

อุปสรรค: การประเมินในส่วนของอุปสรรคของทรัพยากรป่าชายเลน พบว่า ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งมีหลายองค์ประกอบ ทั้งจากภายในพื้นที่เอง ได้แก่ ความหลากหลายของพันธุ์พืชป่าชายเลน การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนในพื้นที่ไม่ดีเท่าที่ควร และปัญหาจากขยะภายในชุมชน ส่วนทางด้านของสิ่งแวดล้อมภายนอก ได้แก่ น้ำเสียจากโรงงานซึ่งมีการแพร่กระจายมายังพื้นที่ป่าชายเลน ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์และสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ป่าชายเลน น้ำมันจากเรือ ตลอดจนภัยธรรมชาติที่ทำให้ต้นไม้ในป่าชายเลนเกิดความเสียหาย และต้องใช้เวลาฟื้นตัวค่อนข้างนานกว่าจะเข้าสู่สภาวะปกติ

(2) ทรัพยากรประมง

การประเมินศักยภาพในส่วนของทรัพยากรประมง ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สร้างรายได้ และเป็นอาชีพให้แก่ชุมชนตำบลหัวเขาอย่างเป็นเอกลักษณ์ ศักยภาพของทรัพยากรดังกล่าว ดังแสดงในตารางที่ 32

ตารางที่ 32 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของทรัพยากรประมงในพื้นที่ตำบลหัวเขา

Strengths: S	Weaknesses: W
<ol style="list-style-type: none">1. สัตว์น้ำจากตำบลหัวเขามีรสชาติดี สด2. สัตว์น้ำจากตำบลหัวเขามีราคาสูง3. ชุมชนมีองค์ความรู้ในการทำประมง4. ชุมชนมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ5. ชุมชนมีชมรมอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนเป็นที่อนุบาลสัตว์น้ำ	<ol style="list-style-type: none">1. มีการลักลอบจับสัตว์น้ำขนาดเล็กในป่าชายเลน2. ชุมชนไม่สามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้
Opportunities: O	Threats: T
<ol style="list-style-type: none">1. การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำของภาครัฐ2. สัตว์น้ำสามารถจับได้ตลอดทั้งปี3. ความต้องการของผู้บริโภค/ตลาดรองรับ	<ol style="list-style-type: none">1. ปัญหาสิ่งแวดล้อม (น้ำเสีย/ขยะ/โรคระบาด)2. โครงการของรัฐ (ท่าเรือน้ำลึก/เขื่อนกั้นปากอ่าว/การขุดร่องน้ำ)3. การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล4. ไม่มีตลาดภายในชุมชนที่เป็นของชุมชนเอง5. ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง

จากตารางที่ 32 แสดงผลการประเมินศักยภาพของทรัพยากรประมงในพื้นที่ตำบลหัวเขา โดยแยกเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

จุดแข็ง: การประเมินในส่วนของจุดแข็งด้านทรัพยากรประมง พบว่า สัตว์น้ำที่จับได้ของชาวหัวเขา มีคุณภาพดี สด และรสชาติอร่อย ทำให้มีราคาสูง ประกอบกับการที่ชุมชนมีองค์ความรู้ในการทำประมงที่ต้องอาศัยประสบการณ์และเป็นความเชี่ยวชาญในการทำประมงเฉพาะพื้นที่ทำให้เข้าใจและเรียนรู้ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำได้ดี และมีการนำเอาทรัพยากรสัตว์น้ำที่ได้มาเพิ่มมูลค่าโดยการแปรรูป ทำให้มีผลผลิตที่หลากหลายและเป็นแหล่งอาชีพของคนในชุมชน ทั้งนี้พื้นที่ยังมีชมรมอนุรักษ์ป่าชายเลนที่คอยสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าชายเลนให้เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์ช่วยเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำและเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงทางอ้อมอีกด้วย

จุดอ่อน: การประเมินในส่วนของจุดอ่อนของทรัพยากรประมงที่สำคัญที่สุด คือการลักลอบจับสัตว์น้ำภายในพื้นที่ป่าชายเลน ซึ่งเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่สำคัญ ส่งผลโดยตรงต่อขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้ ตลอดจนปริมาณและความหลากหลายของสัตว์น้ำก็ลดลงด้วย และพบว่าชาวตำบลหัวเขาไม่สามารถที่จะเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้เอง แม้ว่าเคยมีการทดลองเลี้ยงปลาในกระชังแล้วแต่ก็ประสบกับปัญหาสภาพน้ำที่ไม่เหมาะสมจากมลพิษทางน้ำ โรคระบาด ภาวะต้นทุนสูง การลักขโมยปลาในกระชัง และภัยธรรมชาติ

โอกาส: การประเมินในส่วนของโอกาสของทรัพยากรประมง พบว่า ปัจจัยที่จะเป็นส่วนเกื้อหนุนทรัพยากรประมง ทั้งในแง่ของการคงอยู่ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวให้สามารถเกื้อหนุนชุมชนหัวเขาไปชั่วลูกชั่วหลาน คือ การมีป่าชายเลนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ และเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ตลอดจนโครงการของรัฐในการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเพิ่มในเชิงปริมาณสัตว์น้ำ นอกจากนี้ในการใช้ประโยชน์ยังมีองค์ความรู้ของชุมชนในการทำประมงเพื่อให้ได้สัตว์น้ำพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ และผลผลิตที่ได้นำไปการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ซึ่งรองรับการได้มาของสัตว์น้ำ ประกอบกับความต้องการของตลาด ผู้บริโภค นำไปสู่ความเป็นอยู่ เศรษฐกิจของชุมชนที่ดีต่อไป

อุปสรรค: การประเมินในส่วนของอุปสรรคของทรัพยากรประมง ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อม การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชน การเกษตร การทิ้งขยะของชุมชน โครงการต่างๆ ของรัฐ เช่น ทำเรื่อน้ำลึก เชือกกันปากอ่าว การขุดร่องน้ำ ความทันสมัยและหลากหลายของเครื่องมือประมง การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล การลักลอบจับสัตว์น้ำขนาดเล็กในป่าชายเลน การวางเครื่องมือประมงเต็มน่านน้ำ การเพาะเลี้ยงในกระชังประสบภาวะขาดทุน และเป็นโรคระบาด และไม่มีตลาดชุมชนในพื้นที่ เหล่านี้ส่งผลต่อทรัพยากรประมงไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมแทบทั้งสิ้น

(3) องค์ความรู้และภูมิปัญญา

องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน โดยเฉพาะองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพของชุมชนหัวเขา เป็นสิ่งที่ชุมชนควรตระหนักและนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนในปัจจุบัน นอกจากจะเป็นการรักษาอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนแล้วนั้น ยังทำให้สมาชิกของชุมชนสามารถพัฒนาขีดความสามารถในการสร้างรายได้ไปพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากร และวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมเอาไว้ให้แก่คนรุ่นหลังอีกด้วย ซึ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่พบในชุมชนตำบลหัวเขา ดังแสดงในตารางที่ 33

ตารางที่ 33 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์ความรู้และภูมิปัญญา
ของชุมชนตำบลหัวเขา

Strengths: S	Weaknesses: W
<ol style="list-style-type: none"> 1. มีความรู้ด้านการทำประมง 2. มีความรู้ด้านการทำและการซ่อมแซมเครื่องมือประมง 3. มีความรู้ด้านการแปรรูปสัตว์น้ำ 4. มีความรู้ด้านการทำยาสมุนไพรจากไม้ในป่าชายเลน 5. มีความรู้ด้านการทำกรงนก 6. ชุมชนมีความพยายามที่จะรักษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาเอาไว้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ดั้งเดิมไปสู่รุ่นลูกหลาน 2. คนในชุมชนพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่มากกว่าการใช้องค์ความรู้เดิม 3. ไม่ได้นำองค์ความรู้ที่มีมาใช้ในการพัฒนาชุมชน
Opportunities: O	Threats: T
<ol style="list-style-type: none"> 1. สถานศึกษาในระดับประถมศึกษาในพื้นที่ให้ความสำคัญกับการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น 2. โครงการพระราชดำริให้ความสำคัญ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. แรงกดดันจากสภาพเศรษฐกิจ เน้นการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ 2. โครงการพัฒนาของรัฐ (ทำเรื่อน้ำลึก/เขื่อนกั้นปากอ่าว/การขุดร่องน้ำ)

จากตารางที่ 33 แสดงผลการประเมินศักยภาพขององค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนตำบลหัวเขา โดยแยกเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

จุดแข็ง: การประเมินในส่วนของจุดแข็งขององค์ความรู้และภูมิปัญญา พบว่า ชุมชนตำบลหัวเขามีองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นจุดเด่นของชุมชนในด้านการทำประมง (การใช้เครื่องมือ/วิธีการทำ) การซ่อมแซมเครื่องมือประมง การแปรรูปสัตว์น้ำ (ปลาหวาน/กุ้งแก้ว ฯลฯ) การทำยาสมุนไพรจากไม้ในป่าชายเลน และการทำกรงนก ซึ่งทางชมรมอนุรักษ์ป่าชายเลนให้ความสำคัญและพยายามที่จะเก็บรักษาองค์ความรู้ดั้งเดิมของชาวหัวเขาให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นเพื่อถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง

จุดอ่อน: การประเมินในส่วนของจุดอ่อนขององค์ความรู้และภูมิปัญญา พบว่า ขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปสู่รุ่นลูกหลาน และการประกอบอาชีพของคนรุ่นหลังมีการพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่มากเกินไปเพื่อให้ได้ปริมาณสัตว์น้ำที่มากขึ้นโดยไม่ได้นำเอาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีทางด้านการทำประมงหรือด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาใช้ ทำให้ปริมาณและความหลากหลายของสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว

โอกาส: การประเมินในส่วนของโอกาสขององค์ความรู้และภูมิปัญญา พบว่า ปัจจัยภายนอกที่มีส่วนสนับสนุนในส่วนขององค์ความรู้และภูมิปัญญา นั่นคือ การให้ความสำคัญของสถานศึกษาในระดับประถมศึกษาในพื้นที่ กลุ่มอนุรักษ์ฯ ตลอดจนโครงการพระราชดำริในการรักษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชวนดึงให้คนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมภายในชมรมป่าชายเลน

อุปสรรค: การประเมินในส่วนของอุปสรรคขององค์ความรู้และภูมิปัญญา ได้แก่ แรงกดดันจากสภาพเศรษฐกิจ ที่เน้นการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ทำให้ชาวประมงต้องอาศัยเครื่องมือประมงที่มีความทันสมัยมาใช้ในการประกอบอาชีพ ตลอดจนโครงการพัฒนาของรัฐ เช่น ทำเรื่อน้ำลึก เชื้อนกั๊ก ปากอ่าว การขุดร่องน้ำ ที่เป็นเหมือนตัวกั้นเส้นทางการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำจากทะเลนอกเข้ามายังทะเลใน และยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำภายในพื้นที่ เช่น ความเค็ม เป็นต้น

3. ด้านการประกอบอาชีพ/การรวมกลุ่ม

เป็นการประเมินชุมชนในด้านการประกอบอาชีพ ซึ่งการทำประมงเป็นอาชีพหลักของชุมชน หัวเขา และผลิตภัณฑ์จากประมง สามารถสร้างรายได้ต่อเนื่องให้แก่ชุมชน นั่นคือ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ ดังแสดงในตารางที่ 34

ตารางที่ 34 การประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของการประกอบอาชีพ/การรวมกลุ่มในพื้นที่ตำบลหัวเขา

Strengths: S	Weaknesses: W
<ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนประกอบอาชีพประมงและแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ 2. มีวัตถุดิบในชุมชนจากการประมง 3. สัตว์น้ำจากตำบลหัวเขามีรสชาติดี 4. การค้าขายสัตว์น้ำ (แปปลา) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ส่วนใหญ่คนในชุมชนมีรายได้ทางเดียว (ประมง) 2. คนในชุมชนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรวมกลุ่มอาชีพ/ไม่มีการรวมกลุ่มอาชีพ 3. การแปรรูปสัตว์น้ำไม่มีมาตรฐานรับรอง ไม่มีโลโก้และขาดการออกแบบสินค้าบรรจุภัณฑ์
Opportunities: O	Threats: T
<ol style="list-style-type: none"> 1. มีทรัพยากรสัตว์น้ำที่สามารถจับได้ตลอดปี 2. มีการคมนาคมสะดวกทั้งทางบก ทางทะเล 3. ผู้บริโภคนิยมรสชาติกุ้งแก้วและผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากหัวเขา 4. ภาพลักษณ์ของชุมชนหัวเขาดีขึ้น 5. มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์จากประมง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ราคาซื้อขายขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลาง 2. ปัญหาทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดหนี้สินครัวเรือน ไม่มีทุนในการประกอบอาชีพและทำงานกลุ่ม 3. ขาดการส่งเสริมความรู้จากภาครัฐ ด้านการตลาด 4. ความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน

จากตารางที่ 34 แสดงผลการประเมินศักยภาพของการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่มของชุมชนตำบลหัวเขา โดยแยกเป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ดังนี้

จุดแข็ง: การประเมินในส่วนของจุดแข็งของการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม พบว่า ชุมชนตำบลหัวเขาประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และมีการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ เป็นรายได้เสริมจากการทำประมง ทำให้เกิดสินค้าที่หลากหลายและช่วยเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลผลิตทางการประมง ซึ่งชุมชนหัวเขาได้เปรียบในเชิงพื้นที่ทำให้ชาวหัวเขามีวัตถุดิบในพื้นที่ลดการเดินทางออกไปยังทะเลนอก และการที่หัวเขามีลักษณะพิเศษ คือ มี 3 น้ำ ทำให้ สัตว์น้ำที่ได้มีรสชาติดีและราคาสูง

จุดอ่อน: การประเมินในส่วนของจุดอ่อนของการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม พบว่า สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่พึ่งพารายได้จากการทำประมงเพียงแหล่งเดียว ไม่เห็นความสำคัญและไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรวมกลุ่มอาชีพ ส่วนที่มีการรวมกลุ่มอาชีพ ก็เป็นการรวมกลุ่มไม่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ กลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีมากมายแต่สมาชิกของชุมชนไม่มีส่วนร่วม ไม่เข้าเป็นสมาชิก ไม่มีการดำเนินงานกลุ่ม สำหรับอาชีพการแปรรูปสัตว์น้ำ จะพบลักษณะการดำเนินการของเอกชนรายใดรายหนึ่งซึ่งไม่มีมาตรฐานรับรอง ไม่มีโลโก้ และขาดการออกแบบสินค้าบรรจุภัณฑ์

โอกาส: การประเมินในส่วนของโอกาสที่เป็นส่วนสนับสนุนการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม ได้แก่ การมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่สามารถจับได้ตลอดปี และสัตว์น้ำมีรสชาติดี สด การคมนาคมสะดวกทั้งทางบก ทางทะเล ผู้บริโภคนิยมรสชาติกุ้งแก้วและผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากหัวเขา มีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์จากประมง ชุมชนมีสถานที่เชิงประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนของไทยพุทธ มุสลิม และจีน และภาพลักษณ์ของชุมชนหัวเขาดีขึ้น

อุปสรรค: การประเมินในส่วนของอุปสรรคของการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม พบว่าความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันส่งผลต่อการรวมกลุ่ม ปัญหาทางเศรษฐกิจและหนี้สินครัวเรือน ไม่มีทุนในการประกอบอาชีพและทำงานกลุ่ม ชุมชนขาดการสนับสนุนการรวมกลุ่มจากภาครัฐอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะความรู้ด้านการจัดการ และการตลาด ทำให้การรวมกลุ่มและการประกอบอาชีพยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่

4.5 ยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์

การกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน ตามแผนชุมชนที่ได้มีการจัดทำขึ้น โดยแยกตามประเด็นตามกรอบแนวคิด ดังนี้

4.5.1 ด้านองค์กร

จากการประเมินศักยภาพของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลห้วยเขา เป็นองค์กรสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการการใช้ประโยชน์จากนิเวศบริการของป่าชายเลน สามารถกำหนดยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ ได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์เชิงรุก (SO): เนื่องจากสมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่รับรู้ถึงการมีอยู่ของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลห้วยเขา (S1) และกับการที่ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการให้ความสำคัญกับการมีกลุ่มองค์กรนี้อยู่ (S2) ร่วมกับโอกาสที่มีคือ การได้รับการประสานงานและสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (O2) จึงทำให้เกิดเป็นแผนเชิงรุก คือ การฟื้นฟูกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลห้วยเขา โดยกลุ่มผู้นำเก่าที่เป็นทางและไม่เป็นทางการ และเพิ่มการศึกษาการพัฒนาการจัดการป่าชายเลน

เป้าประสงค์: เพื่อเพิ่มพูนและเสริมสร้างความรู้ให้แก่คณะกรรมการกลุ่มฯ นำเอาแนวทางจากการจัดการของพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จมาประยุกต์ใช้กับองค์กรป่าชายเลนของตำบลห้วยเขาให้เป็นรูปธรรม และเกิดความยั่งยืน

โครงการ/กิจกรรม: ศึกษาดูงานการจัดการป่าชายเลน

ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น (WO): ทั้งนี้จากจุดอ่อนที่สำคัญที่สุดขององค์กรคือ โครงสร้างไม่มีความชัดเจน (W1) และขาดผู้นำ (W2) ซึ่งเป็นจุดอ่อนภายในองค์กรที่เห็นได้ชัด ร่วมกับโอกาสจากการที่มีการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (O1) และมีหน่วยงานจากภาคเอกชนให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งอาคารศูนย์การเรียนรู้ (O2) สามารถจัดตั้งแผนพลิกฟื้นจากโอกาสที่มีได้โดยการจัดการโครงสร้างของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน

เป้าประสงค์: เพื่อให้ได้โครงสร้างของกลุ่มฯ ที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม

โครงการ/กิจกรรม: จัดประชุมเพื่อเลือกประธานกลุ่มฯ คณะกรรมการกลุ่มฯ โดยให้กรรมการชุดเดิมที่มีอยู่ประสานความร่วมมือทุกฝ่าย ได้แก่

- ตัวแทนจากสมาชิกทุกหมู่บ้านทุกชุมชนทั้งไทยพุทธ ไทยมุสลิม
- ผู้นำชุมชนทุกชุมชน

- ผู้นำศาสนา โต๊ะอิหม่าม พระสงฆ์
- ตัวแทนจากสถานศึกษาในพื้นที่
- ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์ป้องกัน (ST): จากจุดแข็งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนคือ ชุมชนมีการรับรู้การมีอยู่ของกลุ่มและผู้นำให้ความสำคัญกับกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา (S1+S2) แต่ประสบกับปัญหาอุปสรรคในเรื่องของการทำการกลุ่ม (T2) จึงเกิดเป็นแผนป้องกัน คือ การจัดตั้งที่ทำการกลุ่มชั่วคราว โดยการนำของกลุ่มผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

เป้าประสงค์: เพื่อให้มีสถานที่ทำการกลุ่มฯ ที่เป็นกิจจะลักษณะ สะดวกแก่การดำเนินงานของกลุ่ม

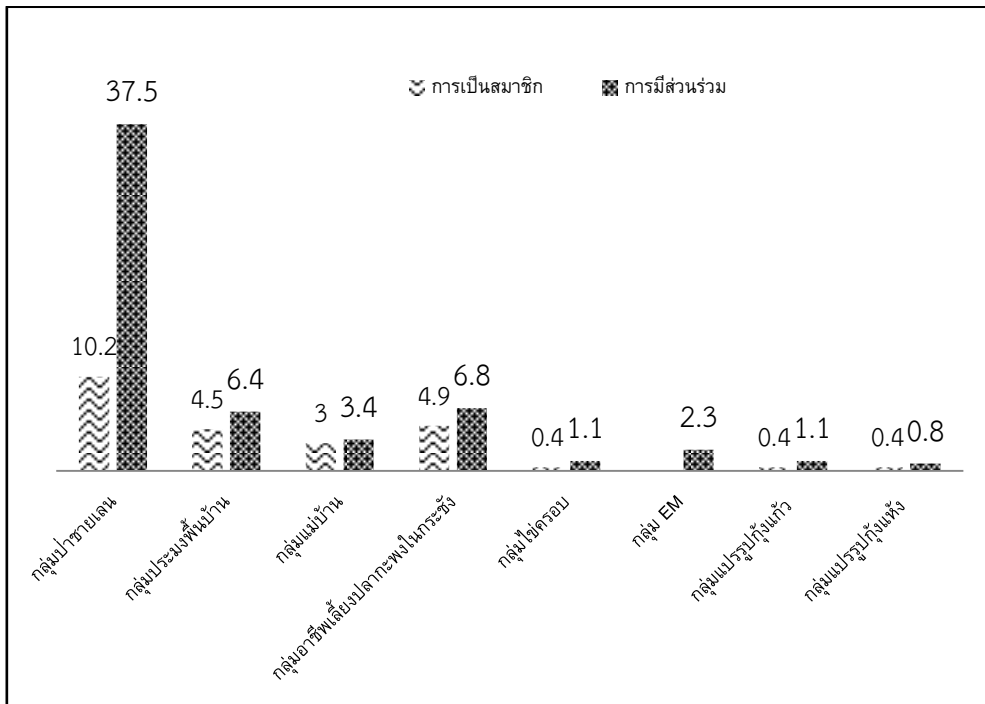
โครงการ/กิจกรรม: ขอความร่วมมือกับโรงเรียนในพื้นที่ อาจจะเป็นโรงเรียนบ้านหัวเขา ซึ่งให้ความอนุเคราะห์ในการประชุมหลาย ๆ ครั้งที่ผ่านมา โดยให้กรรมการชุดเดิมที่มีอยู่ประสานความร่วมมือกับผู้บริหารโรงเรียน

ยุทธศาสตร์จัดระบบ (WT): จากจุดอ่อนทั้งเรื่องของโครงสร้างไม่ชัดเจน (W1) ขาดผู้นำกลุ่ม (W2) ขาดความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน (W4) ร่วมกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นคือ ขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานในท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐอย่างเป็นทางการ สามารถจัดทำแผนจัดระบบหรือแผนรับมือได้ โดยการการเพิ่มจำนวนสมาชิกของกลุ่มฯ

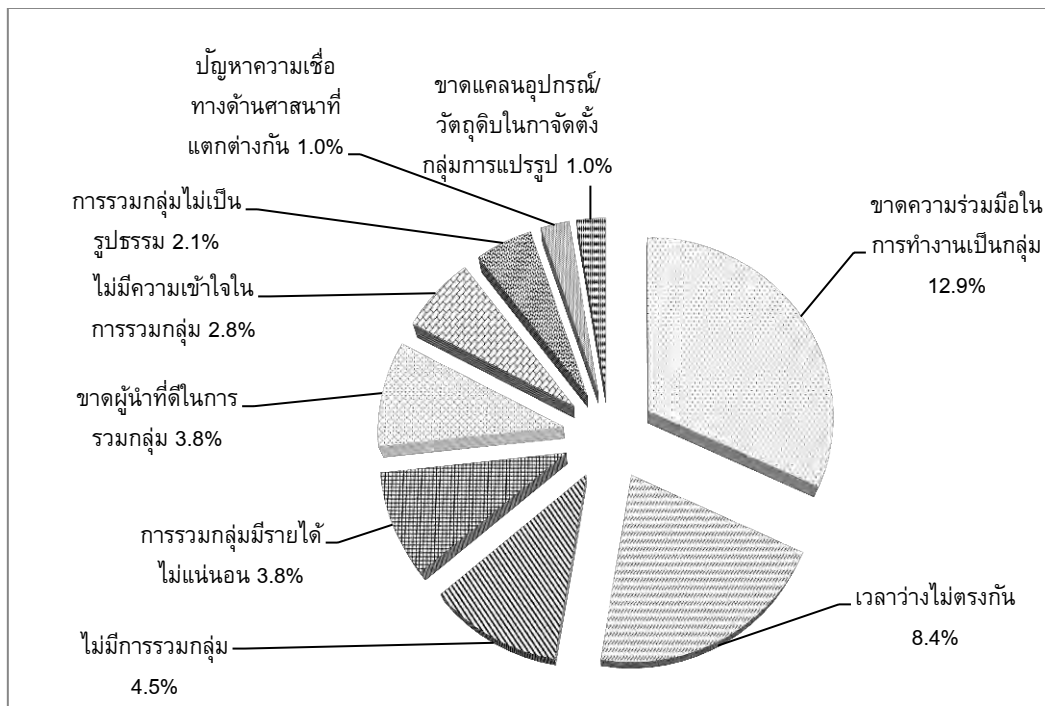
เป้าประสงค์: ขับเคลื่อนกิจกรรมกลุ่มให้เป็นรูปธรรม และสร้างความร่วมมือในการดำเนินงานกับสมาชิกในชุมชน

โครงการ/กิจกรรม: คณะกรรมการกลุ่มฯ ประสานความร่วมมือกับสมาชิกในชุมชนและความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกและกิจกรรมต่างๆ

จากยุทธศาสตร์ในด้านขององค์กรพบว่าภายในตำบลหัวเขามีการรวมกลุ่มที่ค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งที่เห็นชัดเจนที่สุดคือกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนที่พบว่าร้อยละของการมีส่วนร่วมสูงสุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ (รูปที่ 17) แต่ไม่มีความชัดเจนในเรื่องของโครงสร้าง สมาชิก และการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งปัญหาหลักมาจากการขาดความร่วมมือในการทำงานกลุ่มและเวลาว่างไม่ตรงกัน (รูปที่ 18) ทำให้ปัจจุบันสถานการณ์ทางด้านขององค์กรไม่ว่าจะเป็น การรวมกลุ่มด้านอาชีพหรือกลุ่มอาสาสมัครต่างๆ ยังไม่เกิดเป็นรูปธรรมมากนัก

รูปที่ 17 ร้อยละการมีส่วนร่วมของกลุ่มทางสังคมภายในตำบลหัวเขา

รูปที่ 18 สัดส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มในตำบลหัวเขา

4.5.2 ด้านทรัพยากรและภูมิปัญญา

จากการประเมินศักยภาพด้านทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชนห้วยเขา ซึ่งมุ่งเน้นไปในส่วนของทรัพยากรป่าชายเลน และทรัพยากรที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อชุมชน ตลอดจนองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ชุมชนนำมาใช้ในการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตของชุมชนห้วยเขา สามารถกำหนดเป็นยุทธศาสตร์เพื่อใช้ประกอบการทำแผนชุมชน ได้ดังนี้

(1) ทรัพยากรป่าชายเลน

จากการประเมินศักยภาพทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนห้วยเขา สามารถกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา ได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์เชิงรุก (SO): จากการที่ชุมชนมีจุดแข็งที่สำคัญ ได้แก่ มีพื้นที่ป่าชายเลนที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (S1) และมีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน (S4) ร่วมกับการได้รับโอกาส จากโครงการต่างๆของรัฐ (O1) การสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริ (O2) และมีบุคคลภายนอกเข้ามาในพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมปลูกป่ามากขึ้น (O3) ก่อให้เกิดแผนเชิงรุกทางด้านของทรัพยากรป่าชายเลน คือ การให้ความรู้และส่งเสริมกิจกรรมการปลูกป่า ร่วมกันดูแลป่าชายเลนในพื้นที่ โดยชมรม และหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

เป้าประสงค์: เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ให้แก่สมาชิกของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนคนรุ่นหลัง เป็นรากฐานในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าชายเลนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเป็นการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน ส่งเสริมความเป็นพหุวัฒนธรรม

โครงการ/กิจกรรม: การนำเอาความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพิ่มเข้าไปในหลักสูตรสถานศึกษาของพื้นที่ เพื่อวางรากฐานให้แก่เยาวชนทั้งที่เป็นนักเรียนไทยพุทธและมุสลิมได้ตระหนักและเข้าใจถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลน โดยเน้นความรู้ในด้านต่างๆ ได้แก่

- ความสำคัญ/ประโยชน์ที่มีต่อชุมชน
- องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้อง
- การจัดการทรัพยากร เพื่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ผืนป่าอย่างยั่งยืน
- กิจกรรมทัศนศึกษาบริเวณป่าชายเลน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ห้องเรียนธรรมชาติ และนักเรียนสามารถนำเอาความรู้จากห้องเรียนมาเผยแพร่ให้แก่ผู้อื่นในชุมชนต่อไป

ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น (WO): ทางด้านทรัพยากรป่าชายเลนชุมชนมีจุดอ่อน ได้แก่ การที่สมาชิกของชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน (W1) เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนยังขาดความรู้ในการเชื่อมโยงถึงผลประโยชน์จากป่าชายเลนในทางอ้อม แต่ยังคงได้รับโอกาสจากโครงการต่างๆของภาครัฐ (O1) ทำให้เกิดเป็นยุทธศาสตร์พลิกฟื้น คือ **การร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในการรณรงค์ให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่าชายเลน**

เป้าประสงค์: เพื่อเพิ่มความหลากหลายให้พันธุ์พืชในป่าชายเลน โดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพร เช่น ตาตุ่มทะเล พืชใช้ประโยชน์ เช่น จาก เป็นต้น และเป็นการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน ส่งเสริมความเป็นพหุวัฒนธรรม ช่วยบรรเทาภัยพิบัติทางธรรมชาติ (ลมมรสุม)

โครงการ/กิจกรรม: ในการดำเนินการนั้น ได้พิจารณาตามสภาพพื้นที่ 2 ลักษณะ คือ

พื้นที่เดิม (หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 8 บางส่วน)

- เพิ่มความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช
- ปลูกพืชที่ให้สรรพคุณทางยาสมุนไพร และการใช้ประโยชน์ เช่น จาก
- ช่วงเวลาที่ปลูกควรอยู่ในช่วงหน้าแล้ง

พื้นที่ที่ต้องฟื้นฟู (บริเวณหมู่ที่ 6)

- ขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐ อาทิ โครงการพระราชดำริ มหาวิทยาลัย หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในการศึกษาวิจัย ลักษณะดินที่เหมาะสมกับชนิดพืชป่าชายเลนที่ปลูกได้ในพื้นที่

ยุทธศาสตร์ป้องกันและเสริมสร้าง (ST): ชุมชนยังคงมีจุดแข็งในเรื่องของความสามารถในการเพิ่มพื้นที่หรือขยายการปลูกป่าชายเลนได้ในพื้นที่ของหมู่ 6 และพบอุปสรรคทางด้านความหลากหลายของพันธุ์พืชในป่าชายเลนมีน้อย (T1) ทำให้ดึงเอาจุดแข็งมาใช้ได้โดย **การฟื้นฟูดูแลต้นกล้าที่ปลูก และลดอัตราการตายของต้นกล้า**

เป้าประสงค์: เพื่อเพิ่มความหลากหลายของพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน โดยเฉพาะกลุ่มพืชสมุนไพร ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางการรักษาได้

โครงการ/กิจกรรม:

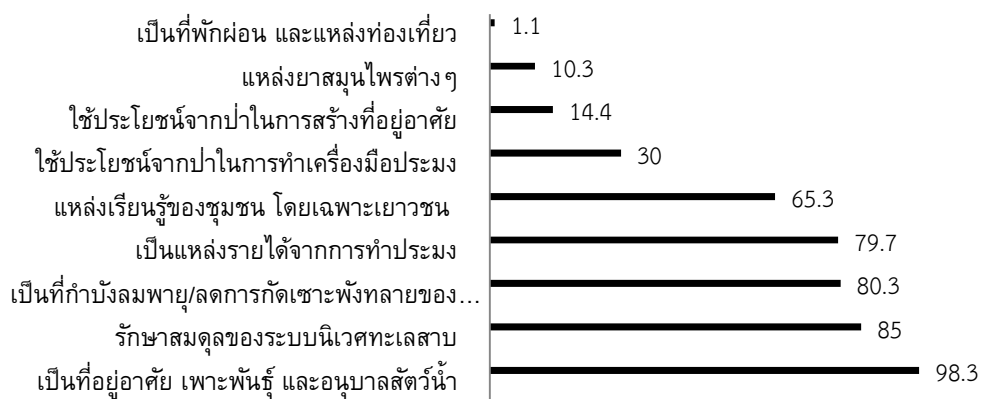
- กิจกรรมปลูกพืชป่าชายเลนที่หลากหลาย
- การศึกษาวิจัยพืชป่าชายเลนที่ปลูกได้ในพื้นที่ที่เหมาะสมกับลักษณะดิน
- ศึกษาการปลูกพืชสมุนไพรในป่าชายเลน
- ศึกษาแนวทางการป้องกันศัตรูพืชในการทำลายต้นกล้า เช่น หนอน เป็นต้น

ยุทธศาสตร์จัดระบบ (WT): เนื่องจากสมาชิกของชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าชายเลน (W1) ขาดความรู้ในการเพาะพันธุ์กล้าป่าชายเลน (W2) ขาดความรู้ในการเพาะปลูกป่าชายเลน (W3) ตลอดจนขาดการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญา (W4) ร่วมกับ การที่ป่าชายเลนมีความหลากหลายของพันธุ์พืชน้อยลง (T1) สามารถจัดทำยุทธศาสตร์จัดระบบได้โดย **การลดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนทางตรง และส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันถ่ายทอดภูมิปัญญา**

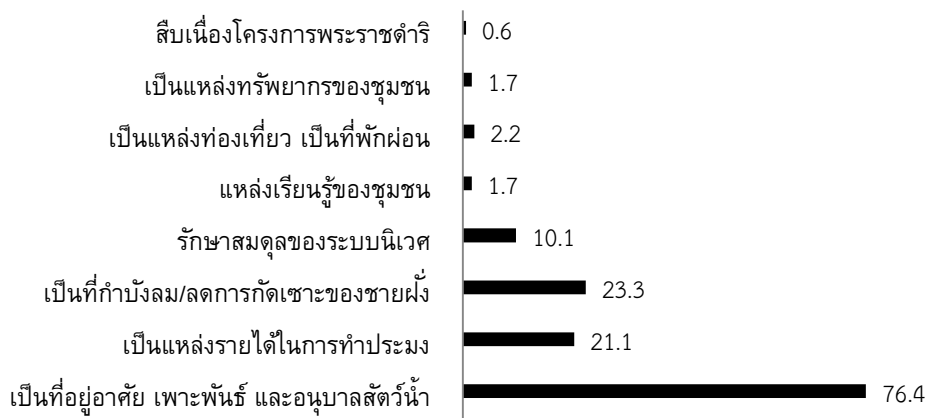
เป้าประสงค์: เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ความรู้และภูมิปัญญาในการรักษาผืนป่าชายเลนไว้ให้ยั่งยืน

โครงการ/กิจกรรม: การศึกษาดูงาน และอบรมเพิ่มความรู้ในการปลูกและเพาะพันธุ์ป่าชายเลน

จากผลการสำรวจพบว่าภายในชุมชนเล็งเห็นประโยชน์ของการมีป่าชายเลน โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 98.3 มองเห็นว่าป่าชายเลนเป็นประโยชน์ทางด้านของการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ช่วยในการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ (ร้อยละ 85) ซึ่งมีทั้งประโยชน์จากทางตรงและทางอ้อมในส่วนของบริการนิเวศป่าชายเลน (รูปที่ 19) และจากการสำรวจความคิดเห็นในด้านการรักษาพื้นที่ป่าชายเลน พบว่า ร้อยละ 98.9 มองว่าควรมีป่าชายเลนต่อไปในพื้นที่ โดยให้เห็นเหตุว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำ เป็นแหล่งกำบังลม เป็นแหล่งรายได้ของชาวประมง และอื่นๆ ดังรูปที่ 20 และพบว่าความคิดเห็นร้อยละ 0.8 ที่มองว่าไม่จำเป็นต้องมีป่าชายเลนในพื้นที่ โดยให้เหตุผลว่า ไม่มีเวลาว่างในการดูแล ทำให้เป็นแหล่งที่อยู่ของโจร เกิดการลักขโมยมากขึ้น และบางพื้นที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

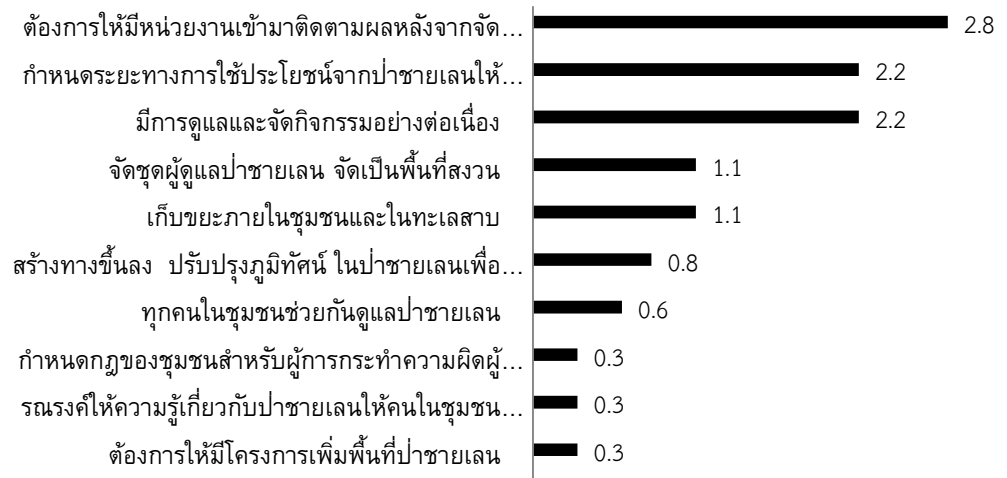

รูปที่ 19 ประโยชน์ของป่าชายเลนในตำบลหัวเขาต่อชุมชน

รูปที่ 20 เหตุผลของคนในตำบลหัวเขา (98.9%) ที่คิดว่าควรมีป่าชายเลน

แม้ว่าการมีป่าชายเลนจะมีประโยชน์ต่อคนในชุมชน และคนในชุมชนส่วนใหญ่มองว่าควรที่จะมีป่าชายเลนในพื้นที่ต่อไป แต่จากสภาพป่าชายเลนในพื้นที่ ยังประสบกับกับปัญหาในเรื่องของปริมาณพื้นที่ป่า ปริมาณสายพันธุ์พืชที่มีอยู่ และขาดการจัดการดูแลอย่างเป็นรูปธรรมจากคนในชุมชน จึงมีการเสนอแนวทางในการจัดการป่าชายเลนในพื้นที่ซึ่งสามารถสรุปได้ดังรูปที่ 21

รูปที่ 21 ข้อเสนอในการจัดการป่าชายเลนของคนในตำบลหัวเขา

(2) ทรัพยากรประมง

จากการประเมินศักยภาพในส่วนของทรัพยากรประมง สามารถกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อใช้ในการทำแผนชุมชน ได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์เชิงรุก (SO): จากการที่สัตว์น้ำในชุมชนมีรสชาติดี และมีราคาสูง (S1+S2) ร่วมกับโอกาสที่ชุมชนมีคือ สามารถจับสัตว์น้ำได้ตลอดทั้งปี (O2) และผลผลิตสัตว์น้ำเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค (O3) สามารถสร้างยุทธศาสตร์เชิงรุกได้โดย การรวมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลผลิตทางด้านสัตว์น้ำ

เป้าประสงค์: การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ และไทยมุสลิมให้ทำงาน และมีผลประโยชน์จากป่าชายเลนร่วมกัน

โครงการ/กิจกรรม: จัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ กำหนดโครงสร้างกลุ่มฯให้เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะกรรมการกลุ่มฯ ต้องมาจากหลากหลายชุมชน ทั้งไทยพุทธและมุสลิม และเปิดกว้างให้กับสมาชิกในชุมชนตำบลหัวเขาทั้งตำบลเข้ามามีส่วนร่วม พร้อมทั้งขอความช่วยเหลือสนับสนุนจากภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยเป็นพี่เลี้ยงในการบริหารจัดการกลุ่มทั้งระบบ

ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น (WO): แม้ว่าชุมชนจะมีจุดแข็งคือการผลิตสัตว์น้ำคุณภาพ รสชาติดีและราคาสูง แต่บางฤดูกาลไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้ตามที่ต้องการ และมีจุดอ่อนในเรื่องของการเพาะเลี้ยง

สัตว์น้ำ (W2) แต่ผลผลิตสัตว์น้ำยังคงเป็นที่ต้องการของตลาด (O3) ทำให้เกิดยุทธศาสตร์พลิกฟื้น โดย การรวมกลุ่มการเพาะเลี้ยง

เป้าประสงค์: เพื่อลดการพึ่งพาทรัพยากรประมงจากธรรมชาติมากเกินไป และเสริมสร้างความมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ และมุสลิมให้ทำงานร่วมกัน และเป็นการเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือน ลดการว่างงาน และยังเป็น การลดความกดดันจากภาวะต้นทุนในการลงทุนที่สูง และลดปัญหาการลักขโมยจากการช่วยเป็นหูเป็นตาของสมาชิก

โครงการ/กิจกรรม: ตั้งกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังหรือใช้กลุ่มเดิมที่มีอยู่ แต่ขยายเพื่อเพิ่มสมาชิกให้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมให้มากขึ้น และขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการกลุ่ม และงบประมาณเท่าที่จำเป็น

ยุทธศาสตร์ป้องกันและเสริมสร้าง (ST): จากการที่สัตว์น้ำที่ได้จากตำบลหัวเขามีสมาชิกดี และมีการแปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำ (S1+S4) แต่ทางชุมชนยังไม่มีตลาดภายในชุมชนที่เป็นของชุมชนเอง (T4) ซึ่งปัจจุบันต้องมีการนำไปขายภายนอกชุมชน สามารถสร้างยุทธศาสตร์ป้องกันและเสริมสร้างได้ โดยการ การจำหน่ายสัตว์น้ำในชุมชนโดยชุมชนเอง

เป้าประสงค์: เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาซื้อสินค้าภายในบริเวณชุมชนหัวเขา และพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

โครงการ/กิจกรรม: จัดตั้งตลาดภายในชุมชน

ยุทธศาสตร์จัดระบบ (WT): ปัจจุบันชุมชนไม่สามารถเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้ (W2) ซึ่งเป็นจุดอ่อนทำให้ขาดผลผลิตสัตว์น้ำหรือสินค้าแปรรูปในช่วงบางฤดูกาล อีกทั้งปัญหาจากสภาพแวดล้อมส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง สามารถจัดทำยุทธศาสตร์จัดระบบได้โดย การลดการใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย

เป้าประสงค์: เพื่อช่วยฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีแนวโน้มสูญพันธุ์และรักษาความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำ

โครงการ/กิจกรรม: รณรงค์ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ไม่ทำลายความหลากหลายและสัตว์น้ำขนาดเล็ก โดยอาศัยโอกาสในวันสำคัญๆ หรือช่วงมีประเพณีต่างๆ ของชุมชน ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ในการอนุรักษ์สัตว์น้ำ

จากสถานการณ์ทางด้านของการประมงนั้น พบว่าทางชุมชนได้นำเอาผลผลิตทางการประมงมาทำเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปแล้วแต่เป็นเพียงการแปรรูปเพื่อการขายส่งไปยังสถานที่ท่องเที่ยว เช่น เกาะยอ เป็นต้น ไม่ได้มีการสร้างบรรจุภัณฑ์ที่สื่อให้เห็นถึงเจ้าของสินค้าแปรรูปตัวจริง ซึ่งมีทั้งการทำ

เป็นธุรกิจส่วนตัวและจากการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้านแปรรูปผลผลิตทางทะเลของหมู่ที่ 3 หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ดังรูปที่ 22

รูปที่ 22 ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ในตำบลหัวเขา

(3) องค์ความรู้และภูมิปัญญา

จากการประเมินองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน สามารถกำหนดยุทธศาสตร์ในการนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชน ได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์เชิงรุก (SO): เนื่องจากชุมชนมีองค์ความรู้ที่หลากหลาย ทั้งด้านของการทำประมง การทำเครื่องมือและการซ่อมแซมเครื่องมือประมง ความรู้ทางด้าน การแปรรูปสัตว์น้ำ และความรู้ด้านการทำยาสมุนไพรจากไม้ในป่าชายเลน (S1+S2+S3+S4) รวมทั้งการที่ชุมชนมีสถานศึกษาในพื้นที่ให้ความสำคัญกับการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดยุทธศาสตร์เชิงรุก คือ การจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป้าประสงค์: เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่างๆ ของชุมชนหัวเขาไปสู่ เยาวชนและสมาชิกในชุมชน

โครงการ/กิจกรรม:

- ถอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับป่าชายเลน จากผู้รู้และปราชญ์ในชุมชน
- การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำกรงนก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา

- การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำประมง ที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ให้แก่เยาวชนรุ่นลูกรุ่นหลาน
- การเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่สมาชิกของชุมชนและบุคคลทั่วไป

ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น (WO): เนื่องจากชุมชนมีจุดอ่อน คือ ขาดการถ่ายทอดองค์ความรู้ดั้งเดิมไปสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน (W1) ทำให้ปัจจุบันองค์ความรู้ไม่ได้ถูกนำมาใช้มากนักในการประกอบอาชีพต่างๆ แต่ยังมีโอกาสจากทางสถานศึกษาในระดับประถมศึกษาในพื้นที่ให้ความสำคัญกับการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น (O1) ทำให้สามารถสร้างแผนพลิกฟื้นได้โดยการ การใช้ระบบการศึกษาในการถ่ายทอดและรักษาภูมิปัญญาที่มีอยู่

เป้าประสงค์: เพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้และภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษาในห้องเรียน

โครงการ/กิจกรรม:

- บรรจุงค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์ป้องกันและเสริมสร้าง (ST): เนื่องจากชุมชนมีจุดแข็งในเรื่องขององค์ความรู้ต่างๆ (S1+S2+S3+S4) แม้ว่าจะปัจจุบันจะพบกับแรงกดดันจากสภาพเศรษฐกิจทำให้ใช้เทคโนโลยีในการประกอบอาชีพมากขึ้น (T1) สามารถจัดทำยุทธศาสตร์ป้องกันและเสริมสร้างได้โดยการ การนำภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการประกอบอาชีพ เพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์

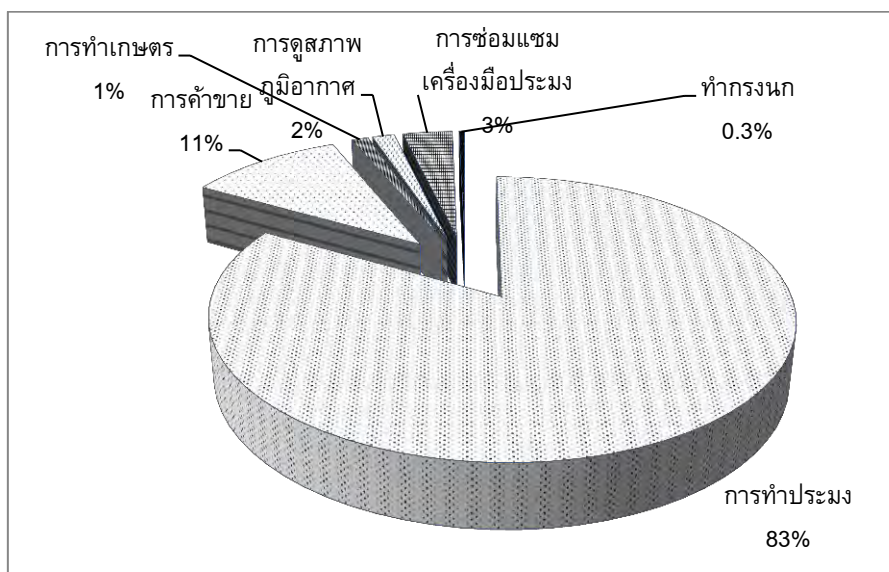
เป้าประสงค์: เพื่อนำเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่กลับมาบูรณาการร่วมกับการประกอบอาชีพในปัจจุบันเพื่อลดการพึ่งพาเทคโนโลยีและรักษาความเป็นเอกลักษณ์

โครงการ/กิจกรรม

- จัดทำคู่มือแนะนำที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- อบรมถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาให้แก่ผู้ประกอบการต่างๆ ในชุมชน

ยุทธศาสตร์จัดระบบ (WT): ไม่ระบุข้อมูล

ชาวหัวเขายังคงมีการนำเอาองค์ความรู้และภูมิปัญญามาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นด้านการประกอบอาชีพ ที่เห็นได้ชัดเลยคือการทำประมง (83%) ในด้านการค้าขาย และการทำเกษตรเป็นต้น ดังรูปที่ 23

รูปที่ 23 การนำองค์ความรู้มาใช้ในการดำเนินชีวิตของชาวหัวเขา

4.5.3 ด้านการประกอบอาชีพ/การรวมกลุ่ม

จากการประเมินชุมชนในด้านการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับหลายๆ ยุทธศาสตร์ที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ยุทธศาสตร์สำคัญที่จำเป็นและควรต้องมีในการจัดทำแผนชุมชน คือ ยุทธศาสตร์ในการจัดระบบ คือ ต้องสร้างความรู้ความเข้าใจในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ ที่จะช่วยลดแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน ปัญหานี้สินและการวางแผนงาน ดังนั้น ควรมียุทธศาสตร์เพื่อจัดระบบในด้านการประกอบอาชีพ และการรวมกลุ่ม ดังนี้

ยุทธศาสตร์เชิงรุก (SO): เนื่องจากชุมชนมีจุดแข็งทางด้านของวัตถุดิบทางการประมง และสัตว์น้ำมีรสชาติดี (S2+S3) ร่วมกับการที่ผู้บริโภคนิยมผลิตภัณฑ์แปรรูปจากหัวเขา สามารถจัดทำยุทธศาสตร์เชิงรุกได้โดย การส่งเสริมการผลิตสินค้าให้หลากหลายมากขึ้น และขยายตลาดเพื่อเพิ่มฐานลูกค้า

เป้าประสงค์: รวมกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เพื่อผลิตสินค้าที่หลากหลายและมีอำนาจในการต่อรองราคา

โครงการ/กิจกรรม:

- จัดตั้งกลุ่มอาชีพ และจัดโครงสร้างของกลุ่มที่ชัดเจน
- อบรมการสร้างควมหลากหลายของผลิตภัณฑ์

ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น (WO): จุดอ่อนทางด้าน การประกอบอาชีพและการรวมกลุ่มที่สำคัญ ได้แก่การแปรรูปสัตว์น้ำไม่มีมาตรฐานรับรอง ไม่มีโลโก้ และขาดการออกแบบสินค้าบรรจุภัณฑ์ (W3) แต่สินค้ายังคงเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค (O3) เนื่องจากมีรสชาติดี ก่อให้เกิดยุทธศาสตร์พลิกฟื้น คือ การพัฒนากระบวนการผลิตให้ตรงตามมาตรฐานและใช้โลโก้เป็นของตัวเอง

เป้าประสงค์: เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชน

โครงการ/กิจกรรม:

-ดูงานกลุ่มอาชีพ

-ส่งเสริมผลักดันให้สินค้าในชุมชนได้รับมาตรฐานการรับรองสินค้า

-วางแผนการจัดทำโลโก้หลักของชุมชนและโลโก้ย่อยของสินค้าแต่ละชนิดที่มีความเชื่อมโยงกัน เช่น ใช้ป่าชายเลนเป็นจุดเชื่อมโยงของสินค้าทุกชนิด เป็นต้น

ยุทธศาสตร์ป้องกันและเสริมสร้าง (ST): เนื่องจากชุมชนมีวัตถุดิบจากการประมงภายในพื้นที่ (S2) แต่ขาดการส่งเสริมความรู้จากภาครัฐด้านการตลาด สามารถสร้างยุทธศาสตร์ป้องกันและส่งเสริมได้โดย การให้ความรู้สมาชิกในชุมชนเรื่องของการรวมกลุ่ม

เป้าประสงค์: เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิก ในการมุ่งพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ ที่จะช่วยลดแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหาหนี้สินและการว่างงาน

โครงการ/กิจกรรม: การฝึกอบรม และให้ความรู้ในการรวมกลุ่มอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะความรู้ด้านการจัดการ และการตลาด

ยุทธศาสตร์จัดระบบ (WT): ไม่ระบุ

สถานการณ์ด้านการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่มของชาวตำบลหัวเขาปัจจุบันมีความหลากหลายมากขึ้น ไม่เพียงทรัพยากรประมงเท่านั้นที่ถูกนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการแปรรูป แต่ยังมีผลผลิตอื่นๆ อีก เช่น ไข่เป็น ที่นำมาแปรรูปเป็นไข่ครอบ น้ำตาลโตนดที่นำมาทำเป็นน้ำตาลบีบ และไม่ได้มีความพยายามที่จะพัฒนากระบวนการด้านการผลิตเพื่อให้ได้มาตรฐานด้านการแปรรูปสินค้า ซึ่งจากรูปที่ 24 ผลิตภัณฑ์ที่มีมาตรฐานอาหารและยา (อย.) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และมีโลโก้ ได้แก่ กุ้งแห้งและไข่ครอบ

รูปที่ 24 รายละเอียดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์แปรรูปในตำบลหัวเขา

นอกจากนี้ในส่วนของการจัดทำแผนชุมชนแต่ละด้าน ยังสามารถที่จะนำเอา จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค ในส่วนที่เหลื้อมาสร้างเป็นยุทธศาสตร์ได้อีกหลายด้าน ขึ้นอยู่กับมุมมองและความพร้อมของชุมชนในการวางแผน ทั้งนี้ในรายงานทางคณะวิจัยได้หยิบยกเอาประเด็นที่สามารถนำมาสร้างเป็นแผนยุทธศาสตร์ได้อย่างชัดเจนก่อน เพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็นภาพรวม และกระบวนการทำแผนที่ได้มาจากข้อมูลของชุมชนเอง ตลอดจนให้ง่ายต่อการหยิบยกยุทธศาสตร์หรือแผนด้านต่าง ๆ ไปใช้ประโยชน์ โดยดูจากความต้องการของชุมชน ซึ่งในรายงานไม่ได้ระบุถึงความเร่งด่วนของยุทธศาสตร์ที่จัดทำขึ้นเพื่อให้ชุมชนได้มีการประเมินถึงความสำคัญของยุทธศาสตร์ในแต่ละด้านและนำไปใช้ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในแต่ละด้านที่ชุมชนสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องอาศัยหน่วยงานหรือความช่วยเหลือจากภายนอก (รายละเอียดหัวข้อที่ 4.6) เพื่อให้ชุมชนได้มีการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ด้วยตนเอง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในระหว่างกระบวนการจัดทำแผนชุมชน ได้แก่ การจัดนิทรรศการให้ความรู้กับเยาวชนในเรื่องของชมรมอนุรักษ์และฟีนฟูป่าชายเลน เพื่อให้เยาวชนและผู้ปกครองได้รับรู้ร่วมกันถึงการมีชมรมอนุรักษ์และฟีนฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา และให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการตอบคำถามถึงความสำคัญของป่าชายเลน การก่อตั้งชมรม และสร้างความภาคภูมิใจให้เยาวชนจากการแสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนจากโครงการพระราชดำริเพื่อช่วยปลูกฝังให้เยาวชนดูแลรักษาป่าชายเลนในพื้นที่ของตน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในแผนเชิงรุกด้านการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน รูปที่ 25

รูปที่ 25 การจัดนิทรรศการโดยการขับเคลื่อนของชุมชนผ่านทางเยาวชน

4.6 การกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมการพัฒนาชุมชนจากการใช้ประโยชน์ระบบนิเวศ บริการป่าชายเลน

ในขั้นนี้เป็นการกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่เหมาะสม เป็นไปได้และสอดคล้องกับ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกลยุทธ์ที่วางไว้ เพื่อสานต่อ เสริมสร้าง สิ่งที่ชุมชนทำได้คืออยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น หรือ
เพื่อบรรเทาข้อจำกัดและแก้ไขปัญหาในด้านต่างๆ ของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งได้ 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 แผนงาน โครงการ กิจกรรม พื้นฟูกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลห้วยเขา

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง)

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
1	จัดประชุมเพื่อเลือกประธานกลุ่ม ฯ คณะกรรมการกลุ่มฯ	คณะกรรมการ ชุด 1	กรรมการชุดเดิมที่มีอยู่ประสานความ ร่วมมือทุกฝ่าย -ตัวแทนจากสมาชิกทุกหมู่บ้านทุก ชุมชนทั้งไทยพุทธ อิสลาม ผู้นำชุมชนทุกชุมชน - ผู้นำศาสนา โต๊ะอิหม่าม พระสงฆ์ - ตัวแทนจากสถานศึกษาในพื้นที่ -
2	รับสมัครสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มฯ	ทั้งชุมชน	คณะกรรมการกลุ่มฯ

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	จัดตั้งที่ทำการกลุ่มชั่วคราว	1 แห่ง	โรงเรียนในชุมชน

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	ศึกษาดูงานการจัดการป่าชายเลน	ครั้ง 4-3	โครงการพระราชดำริเทศบาล/ /อบจ.

ส่วนที่ 2 แผนงาน โครงการ กิจกรรม เกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลน

(กิจกรรมพึ่งตนเอง) กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอก 1.1

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
1	ให้ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนให้แก่สมาชิกของชุมชน	เดือนละ ครั้ง 2	คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ - ผู้นำชุมชนทุกชุมชน - ผู้นำศาสนา โต๊ะอิหม่าม พระสงฆ์ -
2	เก็บขยะในทะเลป่าชายเลน/ชุมชน/เลน	ปีละ ครั้ง 3	ทุกภาคส่วน
3	กำหนดกฎ กติกา และขอบเขตการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน	ได้กฎ กติกา และขอบเขตการใช้ประโยชน์	กลุ่มอนุรักษ์ฯ

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน/ส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่	อย่างน้อย 1 หลักสูตร/วิชาเรียน	โรงเรียนในชุมชน
2	กิจกรรมทัศนศึกษาบริเวณป่าชายเลน	ปีละ 2 ครั้ง	โรงเรียนในชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ฯ
3	ยุวมัคคุเทศก์	ปีละ 1 รุ่น	โรงเรียนในชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ฯ
4	กิจกรรมปลูกป่าชายเลน (เพิ่มพันธุ์พืชในป่าชายเลนโดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพร เช่น ตาตุ่มทะเล พืชใช้ประโยชน์ เช่น จาก)	ปีละ 1 ครั้ง (หน้าแล้ง)	ทุกภาคส่วน

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	การศึกษาวิจัย ชนิดพืชป่าชายเลนที่ปลูกได้ในพื้นที่เหมาะสมกับลักษณะดิน	3-4 ครั้ง	โครงการพระราชดำริ มหาวิทยาลัย หน่วยงานของรัฐ
2	ดูงาน และอบรมเพิ่มความรู้ในการปลูกและเพาะพันธุ์ป่าชายเลน	2-3 ครั้ง	โครงการพระราชดำริ มหาวิทยาลัย หน่วยงานของรัฐ

ส่วนที่ 3 แผนงาน โครงการ กิจกรรม เกี่ยวกับทรัพยากรประมง

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาทภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง)

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
1	เผ้าระวังการลักลอบจับสัตว์น้ำขนาดเล็กในบริเวณป่าชายเลน	อาทิตย์ละ 1 ครั้ง	กลุ่มอนุรักษ์ฯ ผู้นำชุมชน/สมาชิกในชุมชน
2	รณรงค์ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ไม่ทำลายความหลากหลายและสัตว์น้ำขนาดเล็ก	เดือนละ 1 ครั้ง	กลุ่มอนุรักษ์ฯ ผู้นำชุมชน/สมาชิกในชุมชน ผู้นำศาสนา/พระสงฆ์
3	บรรจุองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น	อย่างน้อย 1 หลักสูตร	โรงเรียนในชุมชน/กลุ่มอนุรักษ์ฯ/ผู้รู้/สมาชิกในชุมชน/ผู้นำศาสนา/พระสงฆ์

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงานส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	จัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ	อย่างน้อย 1 กลุ่ม	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มอนุรักษ์ฯ ผู้นำ/สมาชิกชุมชน
2	จัดตั้ง/ฟื้นฟูกลุ่มการเลี้ยงปลาในกระชัง	อย่างน้อย 1 กลุ่ม	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มอนุรักษ์ฯ ผู้นำ/สมาชิกชุมชน
3	ถอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับป่าชายเลนจากผู้รู้และปราชญ์ในชุมชน	คู่มือเกี่ยวกับองค์ความรู้	โรงเรียนในชุมชน/กลุ่มอนุรักษ์ฯ

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ	อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง	กรมประมง
2	ดูงาน และอบรมเพิ่มความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพ	2-3 ครั้ง	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3	การสร้างตลาด/แพ มาตรฐานผลิตภัณฑ์จากประมง	1 แห่ง	หน่วยงานในท้องถิ่น

ส่วนที่ 4 แผนงาน โครงการ กิจกรรม เกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญา

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง)

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
1	บรรจุองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น	อย่างน้อย 1 หลักสูตร	โรงเรียนในชุมชน/กลุ่มอนุรักษ์ฯ/ผู้รู้/สมาชิกในชุมชน/ผู้นำศาสนา/พระสงฆ์

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงานส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	ถอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับป้าชายเลน จากผู้รู้และปราชญ์ในชุมชน	คู่มือเกี่ยวกับองค์ความรู้	โรงเรียนในชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ฯ/
2	การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำกรงนก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา	และภูมิปัญญา	ผู้รู้สมาชิกในชุมชน/
3	การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำประมง ที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ให้แก่เยาวชนรุ่นลูกรุ่นหลาน	อย่างน้อยภูมิปัญญาละ 1 คู่มือ	ผู้นำศาสนาพระสงฆ์/

ส่วนที่ 5 แผนงาน โครงการ กิจกรรม เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ/การรวมกลุ่ม

1.1 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเองโดยไม่พึ่งพาภายนอก (กิจกรรมพึ่งตนเอง)

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ
1	เปิดรับสมาชิกกลุ่มอาชีพต่างๆ	ครั้ง ตามจำนวน 2-1 กลุ่มๆ	กลุ่มอนุรักษ์ฯ ผู้นำชุมชนสมาชิกในชุมชน/ ผู้นำศาสนาพระสงฆ์/

1.2 กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงานส่วนราชการ/องค์กรอื่น ๆ

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	ดูงานกลุ่มอาชีพ	อย่างน้อย ครั้ง 2 – 1	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มอนุรักษ์ฯ ส่วนท้องถิ่น
2	อบรมความรู้ในการบริหารจัดการกลุ่ม	อย่างน้อย ครั้ง 2 – 1	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มอนุรักษ์ฯ ส่วนท้องถิ่น

1.3 กิจกรรมหน่วยงาน/องค์กร ดำเนินการให้ชุมชน

ที่	กิจกรรม	เป้าหมาย	หน่วยงานสนับสนุน
1	อุปกรณ์ในการแปรรูป	1 -2 ชุด	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จากแผนงานโครงการต่างๆ ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้โดยชุมชนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านกลุ่มองค์กร นั่นคือ กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการเชื่อมประสานทุกกิจกรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อน โดยเฉพาะสมาชิกของชุมชนทุกชุมชน ทั้งที่เป็นไทยพุทธและมุสลิม ต้องทำงานร่วมกันได้โดยปราศจากอคติของความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกัน มุ่งเน้นและเห็นความสำคัญของการพัฒนาชุมชน โดยยึดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ซึ่งเป็นอยู่ข้างอู่ข้าวหลักของชุมชนตำบลหัวเขา โดยบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวตามแผนที่ได้วางไว้ และสามารถต่อยอดกิจกรรมและโครงการต่างๆ อาทิ โครงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลหัวเขา จากฐานของการใช้ประโยชน์จากนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชน ซึ่งสามารถนำเอากิจกรรมต่างๆ ตามแผนที่ได้กำหนดไว้เบื้องต้นแล้วนั้น มากำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ชุมชนมีศักยภาพในหลายๆ ด้าน เป็นทุนทางธรรมชาติ และทุนทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว ได้แก่ การเป็นแหล่งของสถานที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนของไทยพุทธ มุสลิม และจีน วิธีการดำรงชีวิตทั่วไปของคนในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ มุสลิม และจีน ตลอดจนวิถีการประกอบอาชีพทางด้านประมง เป็นต้น และเชื่อมโยงกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ โครงการในอีกทางหนึ่ง

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมสำหรับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา สามารถสรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะจากการศึกษา และการนำไปใช้ ดังนี้

สำหรับข้อสรุปจากการศึกษาครั้งนี้ ได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

5.1 บริบทของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ในด้าน

ประวัติศาสตร์ สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม

ชุมชนตำบลหัวเขาซึ่งมีภูมิศาสตร์ของพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาและพื้นที่เป็นภูเขาด้านหนึ่ง อีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนติดฝั่งทะเลสาบสงขลา ในอดีตบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลเต็มไปด้วยป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านประกอบอาชีพประมงมาอย่างยาวนาน ด้วยการพึ่งพากันของระบบนิเวศป่าชายเลนและทะเลสาบสงขลาที่อุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของผู้คนอยู่กับวิถีประมงและการเกี่ยวพันกันของระบบนิเวศป่าชายเลน ใช้ภูมิปัญญาจากวิถีดังกล่าวหาเลี้ยงครอบครัว ผู้คนที่นี้อาศัยรวมกันทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิม ซึ่งเป็นมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์เมืองเก่าสงขลา

ยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป การขยายตัวของประชากร ซึ่งอพยพมาใหม่บ้าง ขยายจากครอบครัวเดิมบ้าง ความต้องการที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้พื้นที่ชายฝั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ป่าชายเลนที่เคยอุดมสมบูรณ์ลดลง แถบจะไม่หลงเหลือสภาพ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ โครงการต่างๆ ของรัฐ ก็เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านที่นี้ยังคงดำรงชีวิตด้วยวิถีประมงเป็นหลักเหมือนเดิม แต่รูปแบบการทำประมงได้เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เครื่องมือประมงต่างๆ เข้ามาตามความต้องการของตลาด โพงพาง แม้จะเป็นเครื่องมือที่ใช้กันมาตั้งแต่ในอดีต แต่ยังคงใช้เครื่องมือดังกล่าวเป็นหลักในปัจจุบัน และมากขึ้นจนเต็มน่านน้ำทะเลสาบสงขลา มีโดยมีชาวบ้านและนายทุนเจ้าของ เป็นที่แน่นอนว่า เมื่อการเก็บเกี่ยวทรัพยากรเพิ่มมากขึ้นตามต้องการที่เพิ่มมากขึ้น การได้มาของปริมาณสัตว์น้ำย่อมลดลง และความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำก็เริ่มลดน้อยลงเช่นกัน ทำให้สมาชิกของชุมชนบางส่วน โดยเฉพาะวัยทำงานทั้งชายและหญิงต้องออกไปประกอบอาชีพเสริม เช่น การเป็นแรงงานในแหล่งอุตสาหกรรมต่างๆ ซึ่งในบริบทดังกล่าวมักจะเกิดกับสมาชิกชุมชนที่เป็นไทยพุทธ มากกว่าไทยมุสลิม ทั้งนี้ด้วยข้อจำกัดจากวัฒนธรรมประเพณีของมุสลิม ซึ่งการประกอบอาชีพเสริมของสมาชิกที่เป็นมุสลิมจะรับจ้างในแหล่งงานที่เกี่ยวข้องกับวิถีมุสลิม เช่น รับจ้างตามแพปลาในชุมชน เป็นต้น

จากวิถีการดำรงชีพที่แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อยแค่ไหน แต่ความเป็นสังคมชายฝั่งทะเล ย่อมต้องอาศัยทรัพยากรต่างๆ เป็นที่พึ่งหลัก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อมีการริเริ่มในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนเกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งที่เกิดขึ้นด้วยสมาชิกในชุมชนเอง และจากการเข้ามาของโครงการพระราชดำริ ซึ่งโครงการนี้เป็นพลังและแรงบันดาลใจให้สมาชิกบางส่วนได้รวมกลุ่มก่อตั้งเป็นชมรมเพื่ออนุรักษ์ของตนเองขึ้นมา ถึงแม้สมาชิกโดยส่วนใหญ่จะไม่ได้มาร่วมกิจกรรมทั้งหมด แต่ก็รับรู้ถึงการมีอยู่ของกลุ่มดังกล่าว อย่างน้อยในการขับเคลื่อนต่อไปข้างหน้าย่อมมีโอกาสเป็นไปได้มากขึ้น การดำเนินงานและกิจกรรมมีความชัดเจนขึ้นในช่วงดังกล่าว พื้นที่ป่าชายเลนกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญมากในการขับเคลื่อนให้ชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของป่าชายเลน และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือนเริ่มมองเห็นทางขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่งป่าชายเลนเป็นแหล่งของสัตว์น้ำในการทำประมง นอกจากนี้ การที่โครงการเข้ามา ทำให้บุคคลภายนอกรู้จักบ้านหัวเขามากขึ้นและมีการเข้าปลูกป่าชายเลนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันกลุ่มองค์กรที่เป็นผู้ขับเคลื่อนเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลน ประสบกับภาวะขาดโครงสร้างการบริหารกลุ่มที่ชัดเจน รวมทั้งการสูญเสียประธานกลุ่ม ทำให้คณะกรรมการ และสมาชิกผู้มีความรักและห่วงแหนทรัพยากร และเข้าใจถึงความเกี่ยวโยงของป่าชายเลนกับวิถีการดำรงชีพของตน ได้พยายามรวมตัวเพื่อที่จะขับเคลื่อนโครงการต่ออีกครั้ง โดยการสนับสนุนของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งครั้งนี้สมาชิกผู้ร่วมขับเคลื่อนได้พยายามให้เยาวชนและสมาชิกทุกชุมชนทั้งไทยพุทธและไทยมุสลิมเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ให้ได้มากที่สุด ซึ่งกิจกรรมต่างๆ จะมุ่งเน้นเอาทรัพยากรป่าชายเลนเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการ และแตกแขนงความคิดไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ต่อไป ซึ่งเน้นกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน โดยจะดำเนินงานในรูปของแผนชุมชนจากการใช้ประโยชน์ดังกล่าว

5.2 ข้อมูลของกลุ่มองค์กรชุมชน ในด้านศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการ

วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา

สถานการณ์ของชุมชนตำบลหัวเขา ทั้งในด้านกลุ่มองค์กร ทรัพยากรต่างๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างข้อมูลจากการสำรวจสมาชิกของครัวเรือนในชุมชนหัวเขาการกำหนดตัวอย่างตามสถิติ และข้อมูลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประชุมกลุ่มย่อยจากตัวแทนของชุมชนทั้งที่เป็นผู้นำชุมชนต่างๆ ผู้นำทางศาสนา ตัวแทนจากกลุ่มอาชีพ คณะกรรมการชมรมอนุรักษ์ที่มีอยู่ ตลอดจนตัวแทนจากสมาชิกของชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธและไทยมุสลิม รวมถึงเยาวชน และตัวแทนจากสถานศึกษาในพื้นที่กับคณะวิจัย ทำให้ได้ข้อมูลสถานการณ์ที่เป็นปัจจุบันทั้งที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ

ใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขา ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ข้อมูลดังกล่าวนำไปสู่การจัดทำแผนชุมชน สามารถสรุปได้ดังนี้

5.2.1 ข้อมูลจากการสำรวจ

ข้อมูลจากการสำรวจเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งที่น่ามาเข้าร่วมในการจัดทำแผนชุมชน ซึ่งมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไป: ตัวอย่างสมาชิกในชุมชนหัวเขามีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.9 คน โดยส่วนใหญ่มีสมาชิก 4 – 6 คน มีจำนวนบุตร 1 – 2 คน มากที่สุด ประกอบอาชีพหลัก ทำประมงมากที่สุด รองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป และค้าขายในชุมชน ส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพเสริม มีรายได้ของครอบครัวต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน มีและไม่มีหนี้สินใกล้เคียงกัน เป็นหนี้สินต่ำกว่า 25,000 บาท มากที่สุดเป็นหนี้สินในระบบ โดยนำไปลงทุนในการประกอบอาชีพ มากที่สุด

2. การแปรรูปผลิตภัณฑ์: สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการดำเนินการด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ มีเพียงส่วนน้อยที่มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ โดยผลิตภัณฑ์ที่มีการแปรรูปมากที่สุด คือ กุ้งแห้งและปลาหวาน รองลงมาแปรรูปกุ้งแก้ว ไช้ครอบ น้ำตาลบีบ ปลาแห้ง โดยผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีบรรจุภัณฑ์ ได้แก่ กุ้งแก้ว ปลาหวาน กุ้งแห้ง ไช้ครอบ น้ำตาลบีบ และปลาแห้ง และมีเพียงกุ้งแห้งกับไช้ครอบเท่านั้นที่เป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีมาตรฐานอาหารและยา และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และมีโลโก้ของผลิตภัณฑ์เป็นที่เรียบร้อย

3. ทรัพยากรที่สำคัญในการประกอบอาชีพ: ในพื้นที่หัวเขา ทรัพยากรประมง ซึ่งหมายถึงสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ทั้งปลา กุ้ง หอย หมึก นั้น วงจรชีวิตของสัตว์น้ำเหล่านี้จะมีช่วงหนึ่งของชีวิตที่ต้องพึ่งพิงป่าชายเลนเป็นแหล่งอาศัยเลี้ยงตัวจนเติบโตจึงออกสู่ทะเล ดังนั้น ชุมชนบ้านหัวเขาจึงสามารถทำประมงสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ได้ทั้งในเขตทะเลใน ซึ่งใกล้กับพื้นที่ป่าชายเลน และสามารถทำประมงในเขตทะเลนอกเมื่อสัตว์น้ำอพยพออกไปจากป่าชายเลน ดังนั้น สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ ต่างให้ความสำคัญเห็นว่าทรัพยากรทางทะเล โดยเฉพาะสัตว์น้ำชนิดต่างๆ เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน มีบางส่วน เห็นว่าป่าชายเลนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญในการประกอบอาชีพ

4. องค์ความรู้ของชุมชนหัวเขาที่น่ามาใช้ในการประกอบอาชีพ: สมาชิกของชุมชนหัวเขาโดยส่วนใหญ่เห็นว่าชุมชนได้นำองค์ความรู้ในการทำประมงมาใช้ โดยเฉพาะการใช้เครื่องมือหลักประเภท โพงพาง กัด ไช้ ที่เป็นวิถีชีวิตหลักของผู้คนในชุมชน นอกจากนั้นยังมีองค์ความรู้อื่นๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ การค้าขาย (รวมทั้งค้าขายทั่วไป ค้าขายสัตว์น้ำ) การซ่อมแซมเครื่องมือประมง องค์ความรู้ในการทำเกษตร และทำกรรบก

5. วัฒนธรรมประเพณี และวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา: ประเพณีทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธและอิสลาม ยังคงเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรมสังคมนาฬิกา กับนกกองหัวจุก ที่บรรดาเหล่านักตุนกทั้งรุ่นผู้เฒ่าผู้แก่ ้วยทำงาน ไปจนถึงวัยรุ่น ต่างมารวมตัวที่ร้านน้ำชากลางชุมชน หลายๆ ชุมชน และมีบางประเพณีที่ไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน คือ แข่งเรือพายประจำปี

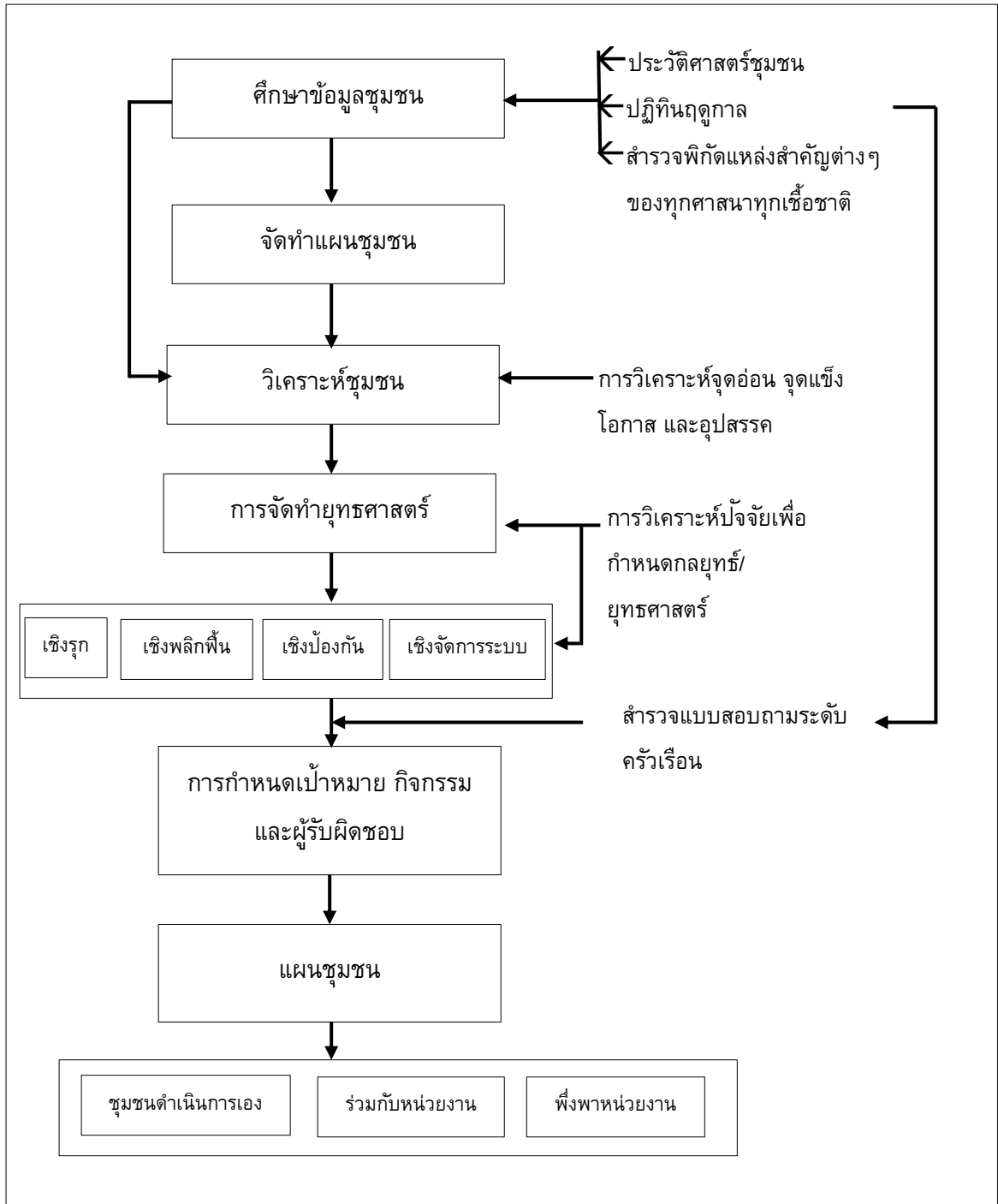
6. ชุมชนและองค์กรทางสังคมของชุมชน: กลุ่มทางสังคมทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับตำบลมีอยู่หลายกลุ่ม แต่การมีส่วนร่วมน้อยมาก สำหรับกลุ่มในระดับตำบลนั้น พบว่า กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา สมาชิกของชุมชนมีการรับรู้ และเข้าร่วมมากที่สุด รองลงมาจะเป็นกลุ่มเกี่ยวกับอาชีพ กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากะพงในกระชัง และกลุ่มประมงพื้นบ้าน

7. การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน: สมาชิกของชุมชนรู้ถึงประโยชน์ในด้านต่างๆ จากระบบนิเวศป่าชายเลนที่มีต่อครัวเรือนและชุมชน และเห็นว่าชุมชนควรมีพื้นที่ป่าชายเลน โดยให้เหตุผลสำคัญว่าป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัย เพาะพันธุ์และอนุบาลสัตว์น้ำ และเห็นด้วยกับการมีแผนชุมชนในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนหัวเขา และพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมการทำแผนชุมชน โดยกิจกรรม/ประเพณีปลูกป่าชายเลนช่วงหน้าแล้ง เป็นกิจกรรมที่ต้องการให้อยู่ในแผนมากที่สุด

8. ปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน/กลุ่มอาชีพ: สมาชิกเพียงบางส่วนที่เห็นว่ามีปัญหา โดยปัญหาที่พบมากที่สุด ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกป่าชายเลน รองลงมา ปัญหาน้ำเสีย และขาดความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน และได้ให้ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน โดยอยากให้มีโครงการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน และรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลนให้คนในชุมชนและคนนอกชุมชนเห็นถึงประโยชน์ของป่าชายเลน เป็นต้น สำหรับปัญหาในการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่มนั้น ปัญหาการใช้เครื่องมือบางประเภท และร่องน้ำ และรายได้ไม่เพียงพอ รายจ่ายสูง/ค่าครองชีพสูง เป็นปัญหาที่สมาชิกเผชิญมากที่สุด รองลงมาเป็นปัญหาปริมาณสัตว์น้ำลดลง ส่วนปัญหาหลักของการรวมกลุ่ม คือ คนในชุมชนขาดความร่วมมือและขาดความตั้งใจในการทำงานเป็นกลุ่ม โดยข้อเสนอแนะสำคัญให้ช่วยในเรื่องการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพเสริม

5.3 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นเวศบริการป่าชายเลน

สรุปกระบวนการทำแผนชุมชนฯ ของโครงการ ดังแสดงในรูปที่ 27

รูปที่ 26 กระบวนการทำแผนชุมชนตำบลหัวเขา

ในการบวนการประเมินศักยภาพของชุมชนโดยชุมชน สามารถนำมาจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นันทนาการป่าชายเลน ซึ่งแผนฯ ดังกล่าว สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านขององค์กร 2) ด้านของทรัพยากรป่าชายเลน 3) ด้านทรัพยากรประมง 4) ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญา และ 5) ด้านการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม ซึ่งในแต่ละด้านได้จัดทำยุทธศาสตร์การดำเนินงานที่มีการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับข้อมูลศักยภาพของชุมชน โดยใช้เทคนิค TOWS matrix ทำให้สามารถจัดประเภทของยุทธศาสตร์ได้ 4 กลุ่มยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์เชิงรุก ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น ยุทธศาสตร์ป้องกัน และยุทธศาสตร์จัดระบบ

เมื่อได้ยุทธศาสตร์ของแต่ละด้าน ชุมชนและคณะวิจัยได้วางเป้าประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของแต่ละยุทธศาสตร์ ตลอดจนกำหนดหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อให้ง่ายในการขับเคลื่อนหรือนำแผนงาน/โครงการไปสู่การปฏิบัติ แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นันทนาการป่าชายเลนสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 35-39

ตารางที่ 35 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์เวทบริการป้าชายเลน “ด้านองค์กร”

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ			
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน	
การพัฒนาการบริหารจัดการป้าชายเลน	เพิ่มพูนและเสริมสร้างความรู้ให้แก่คณะกรรมการกลุ่มฯ	ศึกษาดูงานการจัดการป้าชายเลน	3-4 ครั้ง	โครงการพระราชดำริ/เทศบาล /อบจ.	✓							✓
การจัดโครงสร้างของกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป้าชายเลน	ได้โครงสร้างของกลุ่มฯ ที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม	จัดประชุมเพื่อเลือกประธานกลุ่มฯ คณะกรรมการกลุ่มฯ	คณะกรรมการ 1 ชุด	- กรรมการชุดเดิมที่มีอยู่ - ตัวแทนจากสมาชิกทุกหมู่บ้านทุกชุมชนทั้งไทยพุทธ มุสลิม - ผู้นำชุมชนทุกชุมชน - ผู้นำศาสนา โต๊ะอิหม่าม พระสงฆ์ - ตัวแทนจากสถานศึกษาในพื้นที่		✓			✓			
		รับสมัครสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มฯ	ทั้งชุมชน	คณะกรรมการกลุ่มฯ		✓			✓			
การจัดหาที่ทำการกลุ่มชั่วคราว	มีสถานที่ทำการกลุ่มฯ ที่เป็นกิจจะลักษณะ สะดวกแก่การดำเนินงานของกลุ่มฯ	ขอความร่วมมือกับโรงเรียนในพื้นที่เป็นที่ทำการ	1 แห่ง	โรงเรียนในชุมชน			✓					✓

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การเพิ่มจำนวนสมาชิกของกลุ่ม	เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมกลุ่มให้เป็นรูปธรรม และสร้างความร่วมมือในการดำเนินงานกับสมาชิกในชุมชน	คณะกรรมการกลุ่มฯ ประสานความร่วมมือกับสมาชิกในชุมชนและความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อรณรงค์การเข้าร่วมเป็นสมาชิกและกิจกรรมต่างๆ						✓		✓	

ตารางที่ 36 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์วีค่าบริการป่าชายเลน “ด้านทรัพยากรป่าชายเลน”

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การให้ความรู้และส่งเสริมกิจกรรมการปลูกป่า ร่วมกันดูแลป่าชายเลนในพื้นที่	เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ให้แก่สมาชิกของชุมชน	หลักสูตรสถานศึกษาของพื้นที่	อย่างน้อย 1 หลักสูตร/วิชาเรียน	โรงเรียนในชุมชน	✓					✓	
		กิจกรรมทัศนศึกษาบริเวณป่าชายเลน	ปีละ 2 ครั้ง	โรงเรียนในชุมชน/กลุ่มอนุรักษ์ฯ	✓					✓	
		ยุวมัคคุเทศก์	ปีละ 1 รุ่น		✓					✓	
		กิจกรรมปลูกป่าชายเลน (เพิ่มพันธุ์พืชในป่าชายเลน โดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพร เช่น ตาตุ่มทะเล พืชใช้ประโยชน์ เช่น จาก)	ปีละ 1 ครั้ง (หน้าแล้ง)	ทุกภาคส่วน	✓					✓	
การร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในการรณรงค์ให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่าชายเลน	เพื่อเพิ่มความหลากหลายให้พันธุ์พืชในป่าชายเลน โดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพร เช่น ตาตุ่มทะเล พืชใช้ประโยชน์ เช่น จาก เป็นต้น	ในการดำเนินการนั้น ได้พิจารณาตามสภาพพื้นที่ 2 ลักษณะ คือ พื้นที่เดิม (หมู่ 2 และ 8 บางส่วน) - เพิ่มความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช - ปลูกพืชที่ให้สรรพคุณทางยาสมุนไพร และการใช้ประโยชน์ - ช่วงเวลาที่ปลูกควรอยู่ในช่วงหน้าแล้ง พื้นที่ที่ต้องฟื้นฟู (บริเวณหมู่ที่ 6) - ขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐ อาทิ โครงการพระราชดำริ มหาวิทยาลัย หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในการศึกษาวิจัย ลักษณะดินที่เหมาะสมกับชนิดพืชป่าชายเลนที่ปลูกได้ในพื้นที่		กลุ่มอนุรักษ์ฯ/หน่วยป่าชายเลน/กรมประมง/กรมทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง/โรงเรียนในชุมชน/เทศบาล/ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง		✓				✓	

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การฟื้นฟู ดูแลต้นกล้าที่ปลูก และลดอัตราการตายของต้นกล้า	เพื่อเพิ่มความหลากหลายให้พันธุ์พืชในป่าชายเลน โดยเฉพาะพันธุ์พืชสมุนไพร	- กิจกรรมปลูกพืชป่าชายเลนที่หลากหลาย		โครงการพระราชดำริ/มหาวิทยาลัย/หน่วยงานของรัฐ			√			√	
		- การศึกษาวิจัยพืชป่าชายเลนที่ปลูกได้ในพื้นที่ที่เหมาะสมกับลักษณะดิน - ศึกษาการปลูกพืชสมุนไพรในป่าชายเลน - ศึกษาแนวทางการป้องกันศัตรูพืชในการทำสายต้นกล้า เช่น หนอน เป็นต้น	3-4 ครั้ง	โครงการพระราชดำริ/มหาวิทยาลัย/หน่วยงานของรัฐ			√				
การลดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าเลนทางตรง และส่งเสริมความรู้ให้ชุมชนร่วมกับการถ่ายทอดภูมิปัญญา	เพื่อชุมชนได้ใช้ความรู้และภูมิปัญญาในการรักษาผืนป่าชายเลนไว้ให้ยั่งยืน	- การศึกษาดูงาน และอบรมเพิ่มความรู้ในการปลูกและเพาะพันธุ์ป่าชายเลน	2-3 ครั้ง	โครงการพระราชดำริ/มหาวิทยาลัย/หน่วยงานของรัฐ				√			√
		- กำหนดกฎ กติกา และขอบเขตการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน	ได้กฎ กติกา และขอบเขตการใช้ประโยชน์	กลุ่มอนุรักษ์ฯ				√		√	

ตารางที่ 37 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์เวศบริการป่าชายเลน “ด้านทรัพยากรประมง”

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การรวมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลผลิตทางด้านสัตว์น้ำ	การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ และไทยมุสลิมให้ทำงานและมีผลประโยชน์จากป่าชายเลนร่วมกัน	จัดตั้งกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ กำหนดโครงสร้างกลุ่มฯ ให้เป็นรูปธรรม	อย่างน้อย 1 กลุ่ม	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/กลุ่มอนุรักษ์/ผู้นำ/สมาชิกชุมชน	✓					✓	
การรวมกลุ่มการเพาะเลี้ยง	ลดการพึ่งพาทรัพยากรประมงจากธรรมชาติที่มากจนเกินไป	ตั้งกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังหรือใช้กลุ่มเดิมที่มีอยู่ แต่ขยายเพื่อเพิ่มสมาชิกให้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมให้มากขึ้น	อย่างน้อย 1 กลุ่ม	พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/กลุ่มอนุรักษ์/ผู้นำ/สมาชิกชุมชน		✓					✓
การจำหน่ายสัตว์น้ำในชุมชนโดยชุมชนเอง	เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาซื้อสินค้าภายในบริเวณชุมชนหัวเขา และพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	จัดตั้งตลาดภายในชุมชน	อย่างน้อย 1 แห่ง	เทศบาล/กลุ่มอนุรักษ์/ชาวประมง/สมาชิกชุมชน/หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง			✓				✓

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การลดการใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย	เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีแนวโน้มสูญพันธุ์และรักษาความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำ	รณรงค์ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ไม่ทำลายความหลากหลายและสัตว์น้ำขนาดเล็ก โดยอาศัยโอกาสในวันสำคัญๆ หรือช่วงมีประเพณีต่างๆ ของชุมชน ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ในการอนุรักษ์สัตว์น้ำ	เดือนละ 1 ครั้ง	กลุ่มอนุรักษ์ฯ/ผู้นำชุมชน/สมาชิกในชุมชน/ผู้นำศาสนา/พระสงฆ์			√		√		

ตารางที่ 38 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์นิเวศบริการป่าชายเลน “ด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญา”

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น	เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านต่างๆ ของชุมชนหัวเขาไปสู่ เยาวชนและสมาชิกในชุมชน	- ถอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับป่าชายเลน จากผู้รู้และปราชญ์ในชุมชน	คู่มือเกี่ยวกับองค์ความรู้	โรงเรียนในชุมชน/กลุ่มอนุรักษ์	✓					✓	
		- การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำรงนก ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหัวเขา	และภูมิปัญญา	ผู้รู้/สมาชิกในชุมชน	✓				✓		
		- การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำประมง ที่เป็น การอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ให้แก่เยาวชนรุ่นลูกรุ่นหลาน - การเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่สมาชิกของชุมชนและบุคคลทั่วไป	อย่างน้อยภูมิปัญญาละ 1 คู่มือ	ผู้นำศาสนา/พระสงฆ์	✓						✓
การใช้ระบบการศึกษาในการถ่ายทอดและรักษาภูมิปัญญาที่มีอยู่	เพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้และภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษาในห้องเรียน	-บรรจุองค์ความรู้และภูมิปัญญาไว้ในหลักสูตรท้องถิ่น	อย่างน้อย 1 หลักสูตร	โรงเรียนในชุมชน/กลุ่มอนุรักษ์/ผู้รู้/สมาชิกในชุมชน ผู้นำศาสนา/พระสงฆ์		✓			✓		

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การนำภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการประกอบอาชีพ เพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์	เพื่อนำเอาภูมิปัญญาที่มีอยู่กลับมาบูรณาการร่วมกับการประกอบอาชีพในปัจจุบันเพื่อลดการพึ่งพาเทคโนโลยี และรักษาความเป็นเอกลักษณ์	-จัดทำคู่มือแนะนำที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น -อบรมถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาให้แก่ผู้ประกอบอาชีพต่างๆ ในชุมชน	คู่มือแนะนำเที่ยว	กลุ่มอนุรักษ์ฯ/ผู้/สมาชิกในชุมชน/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง			✓			✓	

ตารางที่ 39 แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์วีเสบริการป่าชายเลน “ด้านการประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม”

ยุทธศาสตร์	เป้าประสงค์	โครงการ/กิจกรรม	เป้าหมาย	ผู้รับผิดชอบ	ประเภทของแผน				ความสามารถในการดำเนินการ		
					เชิงรุก	พลิกฟื้น	ป้องกัน	จัดระบบ	ชุมชนเอง	ร่วมกับหน่วยงาน	พึ่งพาหน่วยงาน
การผลิตสินค้าที่มีความหลากหลาย	รวมกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เพื่อผลิตสินค้าที่หลากหลายและมีอำนาจในการต่อรองราคา	-จัดตั้งกลุ่มอาชีพ และจัดโครงสร้างของกลุ่มที่ชัดเจน	อย่างน้อย 1-2 กลุ่ม	สถาบันการศึกษา/หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง/ศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน/ส่วนท้องถิ่น	✓				✓		
		-อบรมการสร้าง ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์	อย่างน้อย 1-2 ครั้ง/ปี	สถาบันการศึกษา/หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง/ศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน/ส่วนท้องถิ่น	✓						✓
การพัฒนากระบวนการผลิตให้ตรงตามมาตรฐาน และใช้โลโก้เป็นของตัวเอง	เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชน	-ดูงานกลุ่มอาชีพ -ส่งเสริมผลักดันให้สินค้าในชุมชนได้รับมาตรฐานการรับรองสินค้า -วางแผนการจัดทำโลโก้หลักของชุมชน และโลโก้ย่อยของสินค้าแต่ละชนิดที่มีความเชื่อมโยงกัน เช่น ใช้ป่าชายเลนเป็นจุดเชื่อมโยงของสินค้าทุกชนิด	อย่างน้อย 1 – 2 ครั้ง	สถาบันการศึกษา/หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง/ศูนย์บ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน/ส่วนท้องถิ่น		✓				✓	
การให้ความรู้สมาชิกในชุมชน เรื่องของการรวมกลุ่ม	เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับสมาชิก ในการมุ่งพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพ ที่จะช่วยลดแรงกดดันทางด้านเศรษฐกิจ ปัญหานี้สินและการวางแผน	การฝึกอบรม และให้ความรู้ในการรวมกลุ่มอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะความรู้ด้านการจัดการ และการตลาด	อย่างน้อย 1 – 2 ครั้ง	/พัฒนาชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง/กลุ่มอนุรักษ์/ส่วนท้องถิ่น			✓			✓	

5.4 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษากำหนดชุมชนพหุวัฒนธรรมสำหรับการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะจากการศึกษา และข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ ดังนี้

5.4.1 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาเพื่อให้การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขาบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

1. กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน ซึ่งเป็นองค์กรขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ต้องเร่งดำเนินการจัดโครงสร้างของกลุ่มให้เห็นเป็นรูปธรรม และต้องมีคณะกรรมการที่มาจากทุกภาคส่วน ทุกหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นไทยพุทธและมุสลิม

2. การทำความเข้าใจกับสมาชิกของชุมชนทุกหมู่บ้านอย่างชัดเจนและทั่วถึงถึงการจัดทำแผนในครั้งนี้ เพื่อจะเกิดการมีส่วนร่วมให้มากที่สุด

3. ข้อเสนอแนะจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมที่ไม่สามารถจัดการได้ด้วยชุมชนเอง โดยอาศัยการประสานงานของกลุ่มฯ

4. ทุกกิจกรรมต้องอาศัยการทำงานอย่างมีส่วนร่วม การจะเดินต่อไปได้ตามแผน ชุมชนต้องมีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ลดลงข้อขัดแย้งต่างๆ ให้เหลือน้อยที่สุด การประสานงานเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้ทุกภาคส่วนรับรู้และร่วมกิจกรรมให้ได้มากที่สุด

5.4.2 ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

จากการสำรวจพิกัดสถานที่สำคัญต่างๆ (ดังแสดงในรูปที่ 26) ภายในตำบลหัวเขา ทางโครงการพยายามที่จะนำข้อมูลที่ได้เข้าไปใช้ในกระบวนการกำหนดยุทธศาสตร์ชุมชน แต่จากการวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนไม่ได้สังเกตเห็นความสำคัญในประเด็นนี้ อย่างไรก็ตามในงานวิจัยครั้งนี้ยังคงให้ความสำคัญในการกระจายผลประโยชน์จากนิเวศบริการป่าชายเลนซึ่งมีอยู่ในพื้นที่หมู่ 2 และหมู่ 6 ของตำบลหัวเขา ไปสู่กลุ่มคนในพื้นที่อื่นๆ ภายในตำบล ซึ่งทางคณะวิจัยเห็นว่าจุดที่มีความสำคัญทางด้านศาสนาและเชื้อชาติ ได้แก่ วัด (6 แห่ง) วิหารและสารเจ้า (3 แห่ง) มัสยิด (6 แห่ง) สุสานขนาดใหญ่ของชาวไทยเชื้อชาติจีน (17 แห่ง) และสถานที่ทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ชุมประตูปอแก้ว โบราณสถานกำแพงเมือง สุสานสุลต่าน-สุไลมาน และบ่อน้ำโบราณที่วัดบ่อทรัพย์เป็นต้น เป็นจุดที่สามารถเชื่อมโยงผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่ได้จากนิเวศบริการป่าชายเลนซึ่งหวังว่าข้อมูลที่ได้ในส่วนนี้จะสามารถนำไปใช้ร่วมกับการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวได้

บรรณานุกรม

- กรกฎ ทองชะโงกและคณะ. 2554. สิทธิของประชาชนในการจัดการป่าชายเลนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- กรมการพัฒนาชุมชน. 2556. คู่มือการจัดทำแผนชุมชน. [ออนไลน์] <http://www.dla.go.th/work/km/home/52/pAD.pdf> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 18 ตุลาคม 2556
- กฤษณะ จันทรปรารักษ์. 2549. การศึกษายุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของประชาชน ตำบลลิเล็ด อำเภอบุพผิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนา) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- เกษม จันทรแก้ว. 2547. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กรมพัฒนาชุมชน. 2548. โครงการบูรณาการแผนชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะความยากจน, คณะทำงานประสานงานและเตรียมวิทยากรกระบวนการ. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงฯ.
- จิตติมา คางายทอง. 2552. กระบวนการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดทำแผนชุมชนเทศบาล เมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชฎาพร กมลกิจไพศาล. 2553. กระบวนการจัดทำแผนชุมชนบ้านทางยาว หมู่ที่ ๘ ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาชนบทศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชูพินิจ เกษมณี. 2547. ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมพหุวัฒนธรรม. รายงานวิจัย วัฒนธรรมของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ส่วนวิจัยและพัฒนาสถาบันวัฒนธรรมศึกษา.
- เชิดชัย อ่องสกุล. 2548. การจัดการป่าชายเลนของชุมชนหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาการเกษตร) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณัฐรัตน์ ปภาวสิทธิ์ และคณะ. 2549. ป่าชายเลน: ระบบป้องกันภัยสึนามิ. กรุงเทพฯ: ส.เจริญการพิมพ์.
- ดนภัทร ตามรสวรรณ. 2556. ป่าชายเลนฐานทรัพยากรสู่ความมั่นคงของวิถีชีวิตชุมชนชายฝั่ง. [ออนไลน์] <http://www.greenforall.net/index.php> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2556.
- ดุสิต หวันเหลี่ยม. 2552. การพัฒนาแนวคิดวัฒนธรรมसानันท์ของสังคมพหุวัฒนธรรมตามทฤษฎีของตำราจตุระเวทชายแดนที่มีประสบการณ์ปฏิบัติงานในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้. การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัย ครั้งที่ 19 ประจำปี 2552 มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เทศบาลเมืองสิงหนคร. 2555. แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2555-2557) เทศบาลเมืองสิงหนคร.
- ธีรยุทธ บุญมี. 2546. พหุนิยม. กรุงเทพฯ: ไทเกอร์ พรินติ้ง.

- นิติไทย นัมคณิศรณ. 2556. การพัฒนาทักษะสังคมพหุวัฒนธรรม. [ออนไลน์] http://www.ge.kbu.ac.th/Download5_files/img/6.pdf เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2556.
- นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า. 2553. การจัดการทรัพยากรป่าชายเลน กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านหนองสมาน หมู่ที่ 3 ตำบลหาดสำราญอำเภอหาดสำราญ จังหวัดตรัง. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 ม.ค.-มิ.ย. 2553.
- มันจิตร ดีลาส. 2556. ชุมชนพัฒนา-พื้นที่ป่าชายเลน “บ้านหัวเขา” แนวพระราชดำรินชีวิต-ความสงบสุข ทลายกำแพงระหว่างรัฐ-ประชาชน. [ออนไลน์] <http://www.chaoprayanews.com> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2556.
- รุ่งรัศมี ศรีวงศ์พันธ์. 2551. กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก 2550 - 2551. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- วิภารัตน์ พันธุ์ฤทธิ์ดำ. 2556. การสร้างพื้นที่และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นชายขอบ. [ออนไลน์] www.ysl-history.com/Synthesis/006.doc เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2556.
- วุทธิศักดิ์ โภชนกุล. 2556. โครงสร้างทางสังคมตามแนวทางพหุวัฒนธรรม. ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2550. ไฟใต้ถุจะดับ ?. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ศิริขวัญ อุทา. 2546. กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภรณ์ภูฏี หลักเมือง. 2557. สรุปแนวคิดการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แผนชุมชน. <https://www.gotoknow.org/posts/382069?locale=en>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2556.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2551. ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน บ้านเปรี๊ตใต้. กรุงเทพฯ: บริษัทแสงสว่างเวิลด์เพรส.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2551. ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน บ้านบางต๊อบ. กรุงเทพฯ: บริษัทแสงสว่างเวิลด์เพรส.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2551. ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน บ้านบางโรง. กรุงเทพฯ: บริษัทแสงสว่างเวิลด์เพรส.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2551. ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลน บ้านทุ่งตะเชะ. กรุงเทพฯ: บริษัทแสงสว่างเวิลด์เพรส.
- สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. 2553. ความมั่นคงของระบบนิเวศและชุมชนชายฝั่ง ในพื้นที่ประสบภัยพิบัติสีหามิ. กรุงเทพฯ: บริษัท ซีโน พับลิชชิ่ง(ประเทศไทย) จำกัด.
- สมบูรณ์ กุดนอก. 2557. เอกสารประกอบการสอนวิชาการ “จัดทำแผนชุมชน”. [ออนไลน์] cph.snru.ac.th/userfiles/file/เอกสารประกอบการอบรม1.docx เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 18 พฤษภาคม 2557.

- สมหมาย แจ่มกระจ่าง และคณะ. 2551. การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษาการจัดทำแผนชุมชนเทศบาลตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี. วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 ปีการศึกษา 2551.
- สฤณี อาชวานันทกุล. 2556. นิเวศบริการ กับการพัฒนาเศรษฐกิจ. [ออนไลน์] <http://www.greenworld.or.th/columnist/ecosaveworld/1058> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 18 ตุลาคม 2556.
- สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (IUCN) สำนักงานประเทศไทย. 2550. แนวทางการฟื้นฟูป่าชายเลนโดยชุมชน. กรุงเทพฯ.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. 2557. การฟื้นฟูและการปลูกป่าชายเลน. [ออนไลน์] <http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=26&chap=8&page=t26-8-infodetail09.html>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 18 พฤษภาคม 2557.
- สำนักวางแผนการเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม. 2554. การจ่ายค่าตอบแทนการให้บริการของระบบนิเวศ. เอกสารรายงานสรุปการประชุม The 3rd South-East Asia Workshop on Payment for Ecosystem Service (PES) - Investment in Natural Capital for Green Growth. 12-15 มิถุนายน 2554 ณ เมืองบันดา อาแจห์ ประเทศอินโดนีเซีย.
- สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน. 2557. ป่าชายเลน. [ออนไลน์] <http://www.dmcr.go.th/st06/file1.html> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 18 พฤษภาคม 2557.
- วณิ สัมพันธ์รักษ์. 2543. สถานภาพของ CDM ในประเทศไทย. เอกสารประกอบการบรรยายศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพฯ 11 มกราคม 2543.
- สุไรยา วานี และมะรอนิง สาแลมิง. 2556. การอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษาตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. วารสารการเมืองการปกครอง. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กันยายน 2556 – กุมภาพันธ์ 2557.
- เสรี พงศ์พิศ. 2548. ฐานคิด : จากแผนแม่บทสู่วิสัยทัศน์ชุมชน. กรุงเทพฯ : พลังปัญญา.
- องค์กรธุรกิจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. 2556. คุณค่าระบบนิเวศและบริการของระบบนิเวศสำหรับภาคธุรกิจ. กรุงเทพฯ.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2545. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (วิถีวิทยาและบทบาทในประชาสังคม). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อามัดไญนี ดาโอ๊ะ. 2551. การสอนพหุวัฒนธรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้...จำเป็นจริงหรือ?. [ออนไลน์] <http://www.saengtham.com/collum5.pdf> .สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2557
- เอกรินทร์ สังข์ทอง. 2555. ภาวะผู้นำเชิงพหุวัฒนธรรมของผู้บริหารโรงเรียนของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

- Canen, A. G. and Canen, A. 2002. "Innovation management education for multicultural Organizations: challenges and a role for logistics". **European Journal of Innovation Management.** 5(2); 73-85.
- Costanza, R., et al., 1997. The Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital, **Nature.** Vol 387. 253-260.
- Daily, Gretchen C. "Introduction." **Nature's services: societal dependence on natural ecosystems.** Washington, DC: Island Press, 1997. P. 36.
- Elliott, D. J. 1995. **Music matters : A new philosophy on music education.** New York: Oxford University Press.
- Wurzel, J.S. "Multiculturalism and multicultural education", in **toward Multiculturalism: A Reader in Multiculturalism,** Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1988, pp. 1-13.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประมวลภาพการดำเนินกิจกรรมของโครงการ

1. การประชุมกลุ่มย่อย เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2556

ณ บ้านประธานชมรมฟีนฟู่อุรุกษ์ป่าชายเลนตำบลหัวเขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา

การประชุมกลุ่มย่อยในวันที่ 23 ตุลาคม 2556 เป็นการประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และแนะนำคณะวิจัย พร้อมทั้งกับการทำความรู้จักกับคณะกรรมการของชมรม และพูดคุยเกี่ยวกับโครงสร้างของชมรม และกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ทั้งในประเด็นของการจัดการกลุ่ม การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน และการร่วมกันให้ข้อมูลทั่วไปของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ไม่ว่าจะเป็นการทำประมง หรือกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้ข้อสรุปที่จะดำเนินโครงการวิจัยไปด้วยกัน ซึ่งชมรมจะมีการเรียกประชุมเพื่อให้สมาชิกและคณะกรรมการรับทราบ และดำเนินการในขั้นต่อไป

2. การประชุมเพื่อเริ่มจัดทำแผนชุมชน วันที่ 7 มีนาคม 2557

ณ โรงเรียนบ้านหัวเขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเขา

การประชุมกลุ่มย่อยในครั้งนี้ คณะวิจัยได้นำเสนอโครงการอีกครั้ง ให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุม ซึ่งมีทั้งสมาชิกเดิม และใหม่ ที่เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเป็นตัวแทนของหมู่บ้านเกือบทุกหมู่บ้าน และประเด็นสำคัญของการพูดคุยหารือ คือ การปรับโครงสร้าง และการหาประธานคนใหม่ หลังจากที่ได้ตำแหน่งประธานหรือผู้นำชมรมฟิฟนุรุกรษ์ป่าชายเลนตำบลหัวเขาได้ว่างลง ซึ่งยังไม่มี การสานต่อ จำเป็นต้องมีการปรับโครงสร้างของชมรมใหม่ และสมาชิกในที่ประชุมเห็นพ้องกันว่าจะต้องมีการปรับหรือเลือก ประธานคนใหม่ โดยจะมีการนัดประชุมกันในครั้งต่อไป เพื่อจะตั้งชื่อเลือกประธานคนใหม่ และดำเนินการจัดทำโครงการต่อใน ขั้นต่อไป

3. ภาพประกอบการลงพื้นที่สัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มผู้รู้ ผู้อาวุโส และผู้นำชุมชน

3.1 สัมภาษณ์ตัวแทนจากหมู่ที่ 2 บ้านแหลมสน

สัมภาษณ์ผู้ใหญ่สุพจน์

3.2 ตัวแทนจากหมู่ที่ 1 หัวเขาแดง หมู่ที่ 6 บ้านหัวเลน

บังอรูน หมู่ที่ 1

บังยี่นน หมู่ที่ 6

3.3 ตัวแทนจากหมู่ที่ 3 บ้านนอก หมู่ที่ 4 ในบ้าน

บังหลี่ กับประรอม หมู่ที่ 3

บังเตียบ หมู่ที่ 4

สภาพชุมชน และการประกอบอาชีพ

3.4 ตัวแทนหมู่ที่ 8 บ้านบ่อสวน

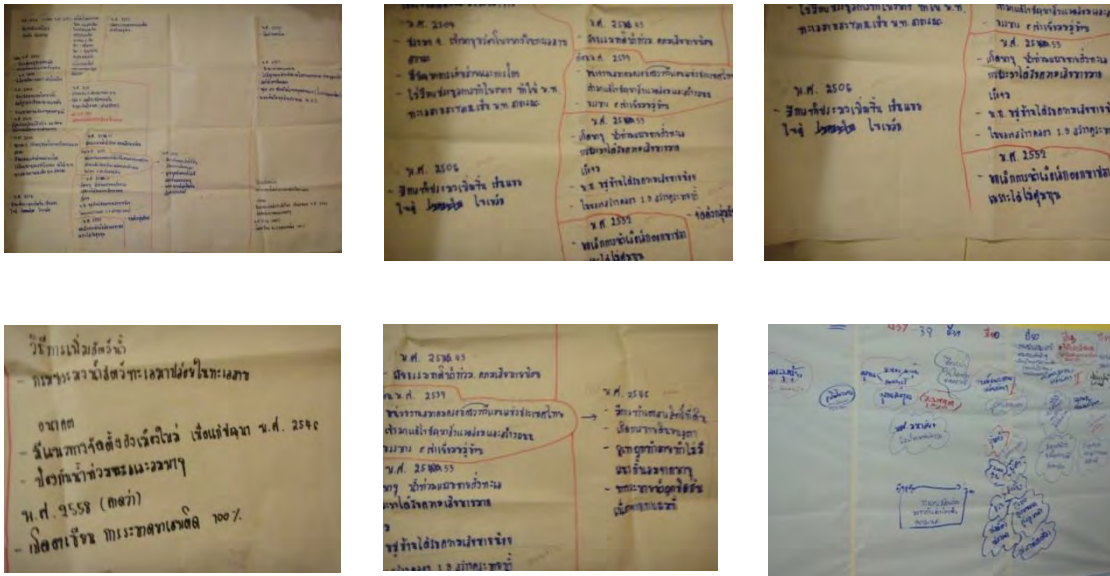

ผู้ใหญ่เผื่อน อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8

4. ภาพประกอบการลงพื้นที่เพื่อสำรวจชุมชนและการทำประมง

5. ภาพประกอบการลงพื้นที่เพื่อจัดทำประวัติศาสตร์ชุมชน

6. ภาพประกอบการลงพื้นที่เพื่อจัดทำปฏิทินฤดูกาลการทำประมง

7. ภาพประกอบการลงพื้นที่เพื่อจัดทำจุดสำคัญต่างๆ ในชุมชน

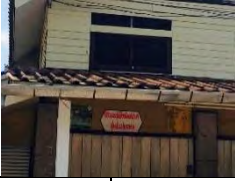

8. ภาพประกอบการสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามในแต่ละหมู่บ้าน

ภาคผนวก ข

การสำรวจ กำหนดจุดพิกัดภูมิศาสตร์ทางบก ชุมชนบ้านหัวเขา อ.สิงหนคร จ.สงขลา

ชื่อสถานที่	พิกัด		
1. มัสยิดบุสถานูร์ต เราะหีมะอ์	N 7° 11' 27"		E 100° 34' 17"
			
2. ทำخينปลาถนน ใหม่	N 7° 11' 24"		E 100° 34' 18"
			
			
			
			
			
			

ชื่อสถานที่	พิกัด	
3. ผู้รู้เรื่องประวัติชุมชน	N 7° 11' 25"	E 100° 34' 17"
		
4. ผู้รู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้าน	N 7° 11' 26"	E 100° 34' 17"
5. จุดพบปะพูดคุยชุมชนบ้านนอก	N 7° 11' 27"	E 100° 34' 17"
		
6. ที่ฝังศพคนจีน (จุดที่ 1)	N 7° 11' 28"	E 100° 34' 22"
		
7. ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน	N 7° 11' 29"	E 100° 34' 23"
		
8. จุดแปรรูปกุ้งแห้ง	N 7° 11' 29"	E 100° 34' 24"
		
9. วัดผูกาเม็ก	N 7° 11' 29"	E 100° 34' 24"
		
10. จุดแปรรูปปลาหวาน	N 7° 11' 30"	E 100° 34' 28"
		

ชื่อสถานที่	พิกัด	
		
11. โรงเรียนวัดบ่อทรัพย์	N 7° 11' 32"	E 100° 34' 31"
		
12. วัดบ่อทรัพย์	N 7° 11' 36"	E 100° 34' 32"
		
13. วัดสุวรรณคีรี	N 7° 11' 29"	E 100° 34' 36"
		
14. จุดพบปะพูดคุยในชุมชน	N 7° 11' 42"	E 100° 34' 43"
		
15. ท่าเรือเรือหางยาวรับส่งผู้โดยสาร (แหลมสน)	N 7° 11' 45"	E 100° 34' 52"
		
		
16. จุดพบปะพูดคุยในชุมชน	N 7° 11' 50"	E 100° 35' 32"
		

ชื่อสถานที่	พิกัด	
17. ที่ทำการผู้ใหญ่ บ้านหมู่ที่ 2 จุดพบปะพูดคุย	N 7° 11' 53"	E 100° 34' 42"
		
18. ชมรมฟันฟูและ อนุรักษ์ป่าชาย เลน	N 7° 12' 00"	E 100° 34' 36"
		
19. เรือนเพาะกล้า ไม้ป่าชายเลน	N 7° 12' 01"	E 100° 34' 36"
		
20. อาคารเฉลิมพระ เกียรติสมเด็จพระ เทพฯ	N 7° 12' 02"	E 100° 34' 36"
		
21. ป่าชายเลนที่ สมเด็จพระเทพฯ ทรงปลูก	N 7° 12' 10"	E 100° 34' 35"
		
22. สวนหย่อมออก กำลังกาย	N 7° 12' 13"	E 100° 34' 35"
		
23. ศูนย์บริหารจัดการ ประมงทะเล	N 7° 12' 17"	E 100° 34' 32"
		
24. ประตูเมืองเก่า	N 7° 12' 17"	E 100° 34' 33"
		

ชื่อสถานที่	พิกัด	
25. จุดพบปะพูดคุย ในชุมชน	N 7° 12' 22"	E 100° 34' 25"
		
26. ศูนย์สาธารณสุข มูลฐานชุมชน บ้านบ่อสวน	N 7° 12' 22"	E 100° 34' 25"
		
27. โครงการพัฒนา ศักยภาพของ หมู่บ้าน	N 7° 12' 22"	E 100° 34' 25"
		
28. วิหารสมเด็จพระ หลวงปู่ทวด เหยียบน้ำทะเล จืด	N 7° 12' 30"	E 100° 34' 22"
		
29. ที่ทำการผู้ใหญ่ บ้าน หมู่ที่ 8	N 7° 12' 25"	E 100° 34' 51"
		
30. โครงการธนาคารปู	N 7° 12' 57"	E 100° 35' 23"
		
		
30. โครงการ ธนาคารปู	N 7° 12' 57"	E 100° 35' 23"
		
		
31. ตู้ซอมเรือประมง	N 7° 12' 55"	E 100° 35' 23"
		

ชื่อสถานที่	พิกัด	
32. ทำขึ้นปลา	N 7° 12' 51"	E 100° 34' 24"
		
33. ทำขึ้นปลา เอกชน (ประมง ทะเลนอก.. อ่าวไทย)	N 7° 12' 56"	E 100° 34' 26"
		
34. มัสยิดยา บัลเนียะหมีะ	N 7° 13' 02"	E 100° 34' 25"
		
35. ทำขึ้นปลา	N 7° 13' 04"	E 100° 34' 24"
		
36. ทำแพขนานยนต์	N 7° 13' 15"	E 100° 34' 27"
		
37. มัสยิดสุลต่านสุ ลัยมาน ซาห์	N 7° 13' 20"	E 100° 34' 15"
		
38. โรงเรียนศอลา หุดดีน	N 7° 13' 22"	E 100° 34' 01"
		

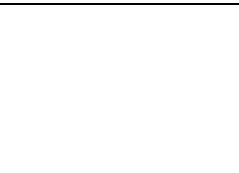

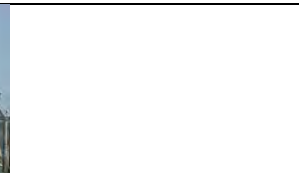

ชื่อสถานที่	พิกัด	
39. ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวเมืองสงขลาเก่า	N 7° 13' 18"	E 100° 33' 56"
		
40. วัดเขาน้อย	N 7° 13' 05"	E 100° 33' 40"
		
41. สำนักสงฆ์โคกยาง	N 7° 12' 59"	E 100° 33' 42"
		
42. สุสานตระกูลเลขะกุล	N 7° 12' 47"	E 100° 33' 46"
		
43. ศาลเจ้าปู่เจ้าเขาเขี้ยว	N 7° 12' 30"	E 100° 33' 45"
		
44. บริษัทเรือน้ำมัน	N 7° 12' 22"	E 100° 33' 46"
		
45. ทหารบก	N 7° 12' 16"	E 100° 34' 17"
		

ชื่อสถานที่	พิกัด	
46. โรงเรียนบ้านหัว เขา	N 7° 11' 37"	E 100° 33' 58"
		
47. สุสานกลาง	N 7° 11' 37"	E 100° 33' 59"
		
48. มัสยิดดารุสล ลาม	N 7° 11' 34"	E 100° 33' 58"
		
49. มัสยิดยาลโรด เหาะหะมะ	N 7° 11' 25"	E 100° 34' 02"
		

ภาคผนวก ค

การสำรวจ กำหนดจุดพิกัดภูมิศาสตร์ทางน้ำ ชุมชนบ้านหัวเขา อ.สิงหนคร จ.สงขลา

ชื่อสถานที่	พิกัด		
1. จากท่าเรือกระชังปลา กะพง บาม (ปลากระบอก)	47N. 0673317		079 4979
			
2. ชาบาม กระชังล่าง	47N. 0672997		079 4885
			
			
3. สะพาน ม.6 (ปากคลอง)	47N. 0672736		079 5331
			
4. ไซล้อมปลา	47N. 0672522		079 5542
			
5. ป่าชายเลนธรรมชาติ	47N. 0672343		079 5681
			
6. ไซนี้้ง	47N. 0673389		079 4776
			

ชื่อสถานที่	พิกัด		
7. กระชัง	47N. 0673514		079 4853
			
8. ขาบาม	47N. 0673695		079 5048
			
9. สุดเขต ม.3 ไชหนึ่ง บาม	47N. 0674002		079 5112
			
			
10. ม. 2 ไชหนึ่ง บาม	47N. 0674389		079 5260
			
11. บาม 4	47N. 0674580		079 5546
			
12. ท่าเรือรับจ้าง บาม	47N. 0674643		079 5749
			
13. ก่อนเข้าป่าชายเลนปลูก บาม	47N. 0674449		079 5974
			

ชื่อสถานที่	พิกัด	
14. ป่าชายเลนปลวก	47N. 0674321	079 6207
		
15. ท่าเรือกรมประมง	47N. 0674191	079 6680
16. ม.1 กระชัง บาม	47N. 0674045	079 6989
		
17. ม.1 กระชัง บาม1	47N. 0673990	079 7132
		
18. ไร่เรือ บาม	47N. 0673923	079 7752
		
		
19. บาม	47N. 0673942	079 8118
		
20. จุดขึ้นแพ ร่องตักปลา	47N. 0673149	079 8403
		
		

ภาคผนวก

แบบสอบถาม

การเก็บข้อมูลครั้งนี้อยู่ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาการทำแผนชุมชนพหุวัฒนธรรมในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา จังหวัดสงขลา” ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ชุดโครงการ การวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ภาคใต้ตอนกลาง

ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสอบถามโดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน โดยข้อคำถามทั้งหมดเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้ ขอความอนุเคราะห์รบกวนเวลาจากท่านในการตอบคำถามทุกส่วนตามความเป็นจริงให้มากที่สุด

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและครัวเรือน

1.1 ชื่อผู้ตอบแบบสอบถาม.....อายุ.....
บ้านเลขที่.....หมู่.....ชื่อชุมชน.....พิกัด.....

1.2 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด.....คน จำนวนบุตรทั้งหมด.....คน

1.3 อาชีพหลักของครัวเรือน

- () ทำประมง-จับสัตว์น้ำชาย
() แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำ
() กุ้งแก้ว () กุ้งแห้ง () กุ้งต้ม () มันกุ้ง () ปลาหวาน
() ปลาจิ้งจั้ง (อื่นๆ) ระบุ
- () แปรรูปผลิตอื่นๆ
() ไร่ครอบ () น้ำตาลบีบ (อื่นๆ) ระบุ
- () ค้าขายในชุมชน
() อื่นๆ.....

1.4 อาชีพเสริมของครัวเรือน

- () ทำประมง-จับสัตว์น้ำชาย
() แปรรูปผลผลิตสัตว์น้ำ
() กุ้งแก้ว () กุ้งแห้ง () กุ้งต้ม () มันกุ้ง () ปลาหวาน
() ปลาจิ้งจั้ง (อื่นๆ) ระบุ
- () แปรรูปผลิตอื่นๆ
() ไร่ครอบ () น้ำตาลบีบ (อื่นๆ) ระบุ
- () ค้าขายในชุมชน
() อื่นๆ.....

1.5 รายได้ของครอบครัวต่อเดือน

- () ต่ำกว่า 10,000 บาท () 10,001 - 20,000 บาท () 20,001 – 30,000 บาท
() 30,001 – 40,000 บาท () 40,001 บาทขึ้นไป

1.6 การมีหนี้สิน

- () ไม่มี () มี จำนวนหนี้.....บาท

1.7 แหล่งหนี้สิน

- () นอกระบบ () ในระบบ

1.8 วัตถุประสงค์ของการมีหนี้

- () 1. เพื่อสร้างและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย () 2. ลงทุนในการประกอบอาชีพ
() 4. ใช้จ่ายในครัวเรือน () 5. ชำระหนี้สิน
() 6. ค่าเล่าเรียนบุตร () 7. ซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก
() 8. อื่นๆ ระบุ.....

1.9 ในด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ท่านมีการดำเนินการด้านใดบ้าง (ทำเครื่องหมาย ✓ หรือ ✗)

รายการ	บรรจุภัณฑ์	มาตรฐานสินค้า			โลโก้
		อ.ย.	ม.ผ.ช.	อื่นๆ	
กึ่งแก้ว					
กึ่งแห้ง					
กึ่งต้ม					
มันกึ่ง					
ปลาหวาน					
ปลาจิ้งจั้ง					
ไข่ครอบ					
น้ำตาลปีบ					
น้ำตาลจางาน					
อื่น ๆ (ระบุ)					
.....					
.....					
.....					
.....					

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรทางสังคมของชุมชน

- 2.1 ท่านคิดว่าหมู่บ้านที่ท่านอาศัยอยู่มีทรัพยากรที่สำคัญในการประกอบอาชีพอะไรบ้าง (อธิบาย)

- 2.2 มีองค์ความรู้ใดบ้างของชุมชนหัวเขาที่ท่านนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ (เช่น องค์ความรู้ในการทำประมง การประกอบอาชีพอื่นๆ เป็นต้น) (อธิบาย)

- 2.3 ท่านคิดว่าชุมชนหัวเขามีวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์อะไรบ้าง (อธิบาย)

- 2.4 ในหมู่บ้านของท่านมีการรวมกลุ่มทางสังคมหรือไม่ (กลุ่มภายในหมู่บ้านที่จำกัดเฉพาะสมาชิกภายในหมู่บ้านเท่านั้น)
 ไม่มี
 มี ได้แก่
- 2.5 ท่านมีส่วนร่วมกับการรวมกลุ่มในหมู่บ้านหรือไม่
 ไม่มีส่วนร่วม
 มีส่วนร่วม เป็นสมาชิก เป็นคณะกรรมการ
- 2.6 ท่านได้รับรู้ข่าวสารการดำเนินงานของกลุ่มทางสังคมภายในหมู่บ้านหรือไม่
 มีการรับรู้ข่าวสาร ไม่มีการรับรู้ข่าวสาร
- 2.7 ในชุมชนหัวเขา มีการรวมกลุ่มทางสังคมหรือไม่? (คนที่ตอบว่า “ไม่มี” ให้ข้ามไปทำส่วนที่ 3)
 มี ไม่มี

2.8 ท่านมีส่วนร่วมรับรู้ เป็นสมาชิก หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มทางสังคมหรือไม่? (ใช้เครื่องหมาย ✓ หรือ ✗)

การมีส่วนร่วม	2.8 การรับรู้	2.9 การเป็นสมาชิก		2.10 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ
		เป็นสมาชิก	เป็นกรรมการ	
กลุ่มทางสังคมในชุมชนหัวเขา				
1. กลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนตำบลหัวเขา				
2. กลุ่มประมงพื้นบ้าน				
3. กลุ่มแม่บ้าน				
4. กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลากะพงในกระชัง				
5. กลุ่มไซ้ครอบ				
6. กลุ่มน้ำตาลปีบ				
7. กลุ่ม EM				
8. กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมง				
8.1 กุ้งแก้ว				
8.2 กุ้งแห้ง				
8.3 กุ้งต้ม				
8.4 มั่นกุ้ง				
8.5 ปลาหวาน				
8.6 ปลาจิ้งจั้ง				
8.7 อื่นๆ (ระบุ).....				
9. กลุ่มอื่นๆ ระบุ				

ส่วนที่ 3 การบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านต่อการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน ตำบลหัวเขา

3.1 ท่านคิดว่าป่าชายเลน ตำบลหัวเขา ให้ประโยชน์อะไรต่อท่านและชุมชนบ้าง

- () เป็นที่อาศัย เพาะพันธุ์ และอนุบาลสัตว์น้ำ
- () รักษาสมดุลของระบบนิเวศทะเลสาบ
- () เป็นแหล่งรายได้จากการทำประมง
- () ใช้ประโยชน์จากป่าในการทำเครื่องมือประมง
- () ใช้ประโยชน์จากป่าในการสร้างที่อยู่อาศัย
- () แหล่งยาสมุนไพรต่างๆ
- () เป็นที่กำบังลมพายุ/ลดการกัดเซาะพังทลายของชายฝั่ง
- () แหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน นักเรียน นักศึกษา
- () อื่นๆ

ระบุ.....

3.2 ท่านคิดว่าชุมชนหัวเขา ควรมีหรือจำเป็นต้องมีพื้นที่ป่าชายเลนไว้หรือไม่

- () ควรมี เหตุผลที่ควรมี.....

- () ไม่จำเป็น เหตุผลที่ไม่จำเป็น.....

- () ไม่แน่ใจ

3.3 ท่านเห็นด้วยกับการที่ชุมชนหัวเขามี่แผนการในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

- () เห็นด้วย
- () ไม่เห็นด้วย เหตุผลที่ไม่เห็นด้วย.....
- () ไม่แน่ใจ

3.4 กรณีที่เห็นด้วย ท่านคิดว่าจะมีส่วนร่วมกับการจัดทำแผนชุมชนหรือไม่

- () ร่วมกิจกรรม
- () ไม่ร่วม เหตุผลที่ไม่ร่วม.....
- () ไม่แน่ใจ

3.5 ท่านคิดว่าควรมีกิจกรรมใดบ้างในการจัดทำแผนชุมชน

- () กิจกรรม/ประเพณีปลูกป่าชายเลนช่วงหน้าแล้ง
 - () ท่องเที่ยวเชิงนิเวศป่าชายเลน เส้นทางท่องเที่ยวทางบก ทางทะเล
 - () ท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรม ได้แก่
 - () เที่ยวชมสถานที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งในส่วนของไทยพุทธ มุสลิม และจีน
 - () วิธีการดำรงชีวิตทั่วไปของคนในชุมชนทั้งที่เป็นไทยพุทธ มุสลิม และจีน
 - () วิธีการประกอบอาชีพทางด้านประมง โดยใช้องค์ความรู้ดั้งเดิมที่มีอยู่
 - () การเปิดร้านแสดงสินค้าจากทรัพยากรในท้องถิ่น/จากการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น สินค้าแปรรูปจากผลิตภัณฑ์ประมง
- สินค้าหัตถกรรมของชุมชน (กรงนก) เป็นต้น
- () ตลาดสินค้าประมง (สัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลารสชาติอร่อยกว่าทะเลอื่นๆ)
 - () กิจกรรมให้บริการด้านการศึกษา/ทัศนศึกษา
 - () กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำริ
 - () อื่นๆ (ระบุ).....

ส่วนที่ 4 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน/กลุ่มอาชีพ

4.1 ปัญหาในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

.....
.....
.....

4.2 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศบริการป่าชายเลน

.....
.....
.....

4.3 ปัญหาในประกอบอาชีพและการรวมกลุ่ม

.....
.....
.....

4.4 ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการด้านอาชีพและการรวมกลุ่ม

.....
.....
.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านในการให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม